ว00.103
ก131ศ

บริจาค

ศิลปะชุมชนกับบริบททางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

กรณีศึกษาผลงานศิลปะในชุมชน โดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม

จังหวัด อุบลราชธานี

อาจารย์ถนอม ชาภักดี

6 มิ.ย. 2553

ทุนวิจัย

คณะศิลปกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2553

ร 411201

Community Art and the Context of

Cultural Ecology Case study of Art with in Communities

Around Pha Tham National Park, Ubon Ratchathani Province

THANOM CHAPAKDEE

Faculty of Fine Arts

Srinakharinwirot University

2010

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง "**ศิลปะกับชุมชนกับบริบททางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม กรณีศึกษาผลงานศิลปะในชุมชนโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี**" เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมุ่งศึกษาข้อมูล และวิเคราะห์ จากการลงพื้นที่ปฏิบัติการกับกลุ่มนักเรียนในโรงเรียนเป้าหมายที่มีพื้นที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติผาแต้มโดยรอบ ซึ่งการวิจัยครั้งนี้กระทำในรูปแบบของปฏิบัติการค่ายศิลปะ และการบริหารจัดการใช้พื้นที่เป็นศูนย์กลาง พร้อมกับการจัดเก็บข้อมูล จากการสัมภาษณ์ พูดคุย บันทึกเสียง ข้อมูลภาพนิ่ง ข้อมูลภาพเคลื่อนไหว ในบรรยากาศต่างๆ รวมทั้งลงพื้นที่ศึกษาเกี่ยวกับวิถีวัฒนธรรมของชุมชนชาวบรู บ้านท่าล้ง เป็นกรณีเฉพาะ เพื่อศึกษาถึงมิติความสัมพันธ์ ทางศิลปวัฒนธรรม และการดำรงอยู่ที่สืบทอดกันมายาวนาน โดยการเก็บข้อมูลจากการบอกเล่าของผู้คนในชุมชน เข้าร่วมสังเกต การทำพิธีกรรมของชุมชน ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์ต่อการวิจัย ดังนี้

1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง ศิลปะ วัฒนธรรม และบริบททางนิเวศวิทยาของชุมชนต่างๆ บริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม ต.ห้วยไผ่ อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี
2. เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ทางศิลปะ(ทัศนศิลป์) โดยใช้ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม เป็นเครื่องมือในการวิจัย
3. เพื่อนำเสนอคุณค่า และความสำคัญของ "**ผลงานศิลปะ**" ที่เป็นผลจากความแตกต่าง และหลากหลายทางวัฒนธรรม และนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาวิจัย พบว่ามิติความสัมพันธ์ของชุมชนต่อกระบวนการสร้างสรรค์ ศิลปะในแบบอย่างต่างๆ ของกลุ่มเป้าหมาย ที่ได้ศึกษา จะเห็นได้ว่า ผู้สร้างสรรค์ได้ใช้แนวคิด และบริบททางพื้นที่ที่อาศัยอยู่มาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงาน มากกว่าการรับรู้นอกพื้นที่ ทั้งนี้อิทธิพล แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะ **ความเป็นอุทยานแห่งชาติผาแต้ม** นั้นได้สร้างแนวคิด จิตสำนึกให้สร้างสรรค์ผลงานออกมาเสมือนดั่งเป็นแกนกลางทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ซึ่งแนวคิดความเชื่อต่างๆนั้นได้เป็นมรดกตกทอดจากรุ่นสู่รุ่นอย่างมิขาดสาย

ด้วยเหตุที่ **ตำนานของผาแต้ม** เปรียบเสมือนเป็น อภิมหาเรื่องเล่า มีนิทาน ตำนาน ประกอบกับภาพเขียนทางประวัติศาสตร์ที่สถิตย์อยู่บนผาแต้ม ที่สะท้อนบริบททางสังคม วัฒนธรรม วิถีการดำรงอยู่ของผู้คน ในอาณาบริเวณแห่งนี้ได้เป็นอย่างดี หลักฐานจารึก เหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงวิถีทัศน์ที่ฉายส่องมาสู่ชุมชนต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในอาณาร่มเงาของความเป็นผาแต้ม ซึ่งในกรณีขององค์ความรู้ทางศิลปะ(ทัศนศิลป์) จะปฏิเสธไม่ได้เลยว่า บริบททางประวัติศาสตร์ ความเป็นชาติพันธุ์ เรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ประติมาแห่งผาแต้ม เหล่านี้เป็นองค์คาพยพอันสำคัญที่จะก่อให้เกิดมิติการสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ ที่

สอดคล้องกับความเป็นศิลปะกับชุมชนอย่างแท้จริง และสภาวะแวดล้อมต่างๆเหล่านี้จะเป็นเครื่องมือในการโอบอุ้มชุมชนให้เข้มแข็ง หนักแน่นดั่งศิลาของผาแต้ม

ยิ่งไปกว่านั้นคุณค่าของบริบททางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของชุมชนจักเป็นตัวนำให้ **ผลงานศิลปะ** มีความหมายต่อสำนึกของผู้คนในชุมชนยิ่งๆ ขึ้นไป และ **ความเป็นผาแต้ม** จักมิได้มีนิยามแค่เนื้อที่ 340 ตารางกิโลเมตรเท่านั้น แต่ว่าคุณค่าของเพิงผาแห่งนี้มีความหมายต่ออาณานิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่ยาวนานและกว้างไกลเกินขอบฟ้าเวลาปัจจุบัน

Abstract

The research entitled **Community Art and the Context of Cultural Ecology Case Study of Art with in Communities around Pha Tham National Park, Ubon Ratchathani Province,** this research is a qualitative study. Data have been collected during workshops with students in target areas or communities surrounding the aforementioned national park. Interviews, photography, moving images, audio recordings and chats during the activities have been recorded and analyzed. Also, field trips have been made to study the culture and ways of life in Ban Tha Long, a Bru-ethnic community, for the goal of determining the relationships between arts/culture and their long existence. During the field trips, data collection was made via tales told by locals, observations, participation in the community's rituals.

The purposes of this research are:

1) To study the relationships between arts/cultures and cultural ecological context of communities around the Pha Tham National Park in Tambon Huai Pai, Khong Chiam district, Ubon Ratchathani province

2) To develop new body of knowledge of art (visual art) based on Cultural Ecology Theory

3) To present the value and importance of "works of art" that are the results of cultural differences, cultural diversity and cultural ecology

Findings suggest that spatial concept and spatial context have influenced artists, as local concepts have provided greater inspirations for them than anything outside their local context have. The local environmental ideas, in particular those about the Pha Tham National Park, have created conscious discourse that has been passed on from generation to generation. Shaping the inspirations of local artists, the discourse has become very much like the center of cultural ecology in local communities.

The **"Pha Tham Legends"** can be compared to a grandnarative backed up by tales and pre-historical paintings. The legends have reflected the social and cultural context of local people too. They therefore have offered the vista of communities in the Pha Tham National Park's neighborhood. From the visual arts perspective, it is undeniable that historical and ethnical factors, tales, legends, and pre-historical paintings at Pha Tham have encouraged creativity that truly goes well with local surroundings. The results are local visual arts that have

been effective in strengthening the local communities. They look set to become as strong as Pha Tham, the towering cliff.

Moreover, in the context of cultural ecology, communities will continue to make such **"works of art"** increasingly meaningful to locals. Therefore, **Pha Tham** cannot be defined as just an area covering 340 square kilometers of land. The definition of Pha Tham indeed needs to address this cliff's huge value to the local cultural ecology that started a very long time ago.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่องศิลปะชุมชนกับบริบททางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมกรณีศึกษาผลงานศิลปะในชุมชนโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี ชิ้นนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากงบประมาณเงินรายได้ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ซึ่งเป็นเงินที่ได้จากการชำระค่าเล่าเรียนของนิสิตคณะศิลปกรรมศาสตร์ทุกคนและผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าองค์ความรู้ที่เกิดจากผลแห่งการวิจัยชิ้นนี้จักเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าของผู้ใฝ่รู้ เสมือนหนึ่งเป็นการขอบพระคุณผู้อุดหนุนที่ทำให้การวิจัยนี้ปรากฏยิ่งไปกว่านั้นชุมชน คนในพื้นที่ของการศึกษาวิจัยที่ประกอบไปด้วย โรงเรียนในชุมชนบ้านท่าล้ง, บ้านบะไห , บ้านกุ่ม, บ้านนาโพธิ์กลาง, บ้านหนามแท่ง, บ้านคันท่าเกวียน, บ้านหนองผือ, บ้านทุ่งนาเมือง, บ้านทุ่งหลวง, บ้านตามุย, และแหล่งโบราณคดีในอาณาบริเวณอุทยานแห่งชาติผาแต้ม ซึ่งชุมทางศิลปวัฒนธรรมที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ล้วนเป็นวิทยาการอันใหญ่หลวงที่ผู้วิจัยได้ความรู้เป็นประตูทางปัญญาสู่แหล่งอารยะธรรมของผู้คนในชุมชน ที่ไม่ได้สิ้นสุดแค่การกล่าวขอบพระคุณ แต่ขอน้อมคาราวะแด่ชุมชนที่รักษาพืชพันธุ์อันอุดมทางวัฒนธรรมไว้ยาวนานสืบไป

หนทางสู่การเรียนรู้ศึกษาในอาณาบริเวณของชุมชนคนผาแต้มจักเกิดขึ้นไม่ได้เลยถ้าไม่มี **ผู้นำพา** ที่ถ่องแท้ในพื้นที่ในนามศิลปินกลุ่มลองติจูด 105 ที่มีอาจารย์โชคชัย ตักโพธิ์ เป็นคนถือธงนำทัพพร้อมกับคาราวานอาจารย์พงษ์ศักดิ์ รักษ์ณรงค์, อาจารย์เสกสรรค์ สิงห์แก้ว, อาจารย์อรทัย ตักโพธิ์, อาจารย์จุฑา ขำเปรมศรี, อาจารย์นิพนธ์ ขันแก้ว จากขอนแก่น อาจารย์สุดใจ แต่งประกอบ, สุพัฒน์ สมเสนาะ (ยักษ์) รวมทั้งหัวหน้าอุทยานแห่งชาติผาแต้มเจ้าหน้าที่ทุกคนได้ช่วยเหลือเกื้อกูลที่พัก อาหาร ความปลอดภัยทุกสิ่งอย่างการวิจัย และงานวิจัยจักปรากฏในปัจจุบันขณะและปะทะประสาทการรับรู้ของผู้ที่กำลังอ่านอยู่ตอนนี้ไม่ได้เลยถ้าไม่มีผู้เกื้อหนุน ดังเช่น รองศาสตราจารย์อำนาจ เย็นสบาย อดีตคณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ และรองอธิบดีฝ่ายเครือข่ายการเรียนรู้ ผู้ตระหนักความสำเร็จของชุมชน ผู้ช่วยศาสตราจารย์สินีนาถ เลิศไพรวัลย์ คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ ผู้เล็งเห็นความสำคัญขององค์ความรู้ในด้านการวิจัยศิลปกรรม รวมทั้งอาจารย์เด่นพงษ์ วงษ์ศาโรจน์,อาจารย์สุพจน์ ศิริรัชนีกร, อาจารย์เอกลักษณ์ นับถือสุข, อาจารย์อุกฤษ จอมยิ้ม, อาทิตย์ มูลสาร, ชลิต กังวาราวุฒิ, ถนอมศักดิ์ ไชยคำ, ประภาภรณ์ สีนานวน, นิสิตสาขาวิชาศิลปะจินตทัศน์ (ป. ตรี) นิสิตสาขาวิชาทัศนศิลป์: ศิลปะสมัยใหม่ (ป. โท) ที่เคยผ่านลมหนาวแห่งภูผาแต้มครั้งเมื่อจัดกิจกรรมผาแต้มแต้มสีในแต่ละปี และยังมีบุคคลอื่นๆ ที่ไม่ได้เอยนามตามท้องเรื่องที่ได้สนับสนุนงานวิจัยชิ้นนี้ให้สำเร็จ ขอบพระคุณอย่างยิ่ง

อาจารย์ถนอม ชาภักดี

ผู้วิจัย

20 กรกฎาคม 2555

สารบัญ

กิตติกรรมประกาศ

บทคัดย่อ

บทคัดย่อ

Abstract

บทที่ 1 : บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย 1

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย 3

1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย 3

1.4 ทฤษฎี และกรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย 3

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ 4

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ 4

1.7 แผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย 4

1.8 วิธีการดำเนินการวิจัย และสถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล 4

1.9 เครื่องมือในการวิจัย 5

1.10 ระยะเวลาทำการวิจัย และแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย 5

บทที่ 2 : ว่าด้วยแนวคิดเอกสารและงานศึกษาที่สัมพันธ์เกี่ยวข้อง

2.1 ผาแต้ม แต้มสี 6

2.2 โชคชัย ตักโพธิ์ 13

- ผู้บุกเบิก ศิลปะกับชุมชน แห่งอิสานใต้

2.3 ศิลปะชุมชน 16

2.4 ว่าด้วยแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Culture Ecology) 20

- นิเวศวิทยาวัฒนธรรม / สมชาย นิลอาธิ 24

- งานหัตถกรรมผู้ไท การใช้วัสดุ ภูมิปัญญา และความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ในเรือนผู้ไท/ วาริน จันทศรี, ปิยาภรณ์ ธนานุภาพไพศาล, กุลศรี สุริยเดชสกุล 25

- มิติทางสังคมวัฒนธรรมและความหมายของพื้นที่ในเรือนและชุมชนและหมู่บ้านผู้ไท 27

- นิเวศวิทยาวัฒนธรรมซึ่งสัมพันธ์กับภูมิทัศน์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในชุมชนริมคลองรางจระเข้ อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา / อมฤต หมวดทอง 29

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ 3 : วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย

3.1 ทบทวนวรรณกรรม 31

3.2 เก็บข้อมูลภาคสนาม 31

3.3 การบันทึกข้อมูล 32

3.4 การรวบรวมข้อมูล 32

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล 32

3.6 การนำเสนอข้อมูล 32

3.7 แหล่งข้อมูลในการค้นคว้า 33

- ข้อมูลสนาม
- แหล่งข้อมูลเอกสาร

บทที่ 4 : นิเวศวิทยาวัฒนธรรมกับศิลปะชุมชน

4.1 นิเวศวิทยาบริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม 34

4.2 วัฒนธรรม 52

4.3 ศิลปะชุมชน 61

- กิจกรรมศิลปะเด็ก "ผาแต้ม แต้มสี" 61
- ผลงานศิลปะจากการสร้างสรรค์ 77
- ผลงานเขียนภาพของนักเรียนที่ร่วมเข้าค่ายผาแต้ม-แต้มสี 79

4.4 ชุมชนบริเวณโดยรอบผาแต้ม ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว 98

บทที่ 5 : สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาวิจัย 103

ทิศทางและข้อเสนอแนะ 105

- ศิลปะชุมชน : วิถีของผู้คนในชุมชน

มิติของศิลปะชุมชน 106

- กระบวนการสร้างสรรค์วัฒนธรรมในชุมชนให้ยั่งยืน

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชน กลุ่มคน ชนเผ่า ในประเทศไทย เป็นมิติที่ถูกทับถมมาเป็นเวลาช้านาน สิทธิเสรีภาพของคนชุมชนที่จะแสดงออกบนพื้นฐานบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พึ่งถูกบรรจุให้เป็นวาระสำคัญของชาติ ที่ต้องการจะสร้างความสมานฉันท์ให้เกิดขึ้นในแผ่นดิน โดยชูประเด็นการเคารพสิทธิการแสดงออกทางวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน กลุ่มคน ชนเผ่าที่กระจายทั่วประเทศ เสมือนดั่ง "ไผ่แตกกอ ร้อยช่อบุปผาพันธุ์มาลา"

การวิจัยในครั้งนี้ ตระหนักดีว่า พลานุภาพทางศิลปวัฒนธรรมนั้น เป็นอาวุธทางภูมิปัญญาที่แข็งแกร่ง มั่นคงยิ่งนัก ฉะนั้นชนชาติ เผ่าพันธุ์ใด ที่สืบทอดสายธารแห่งอารยะวิถีชีวิตของตนมายาวนาน พร้อมกับสืบสานตำนานศิลปวัฒนธรรมมาลุล่วงสู่สมัยจนถึงปัจจุบันการนั้น นับว่าเป็นภูมิธรรมแห่งปัญญาอันวิเศษ

ยิ่งกับการแข่งขันกับสังคมหลังอุตสาหกรรมสมัยใหม่ที่พยายามควบแน่นวิถีบริโภคลงไปสู่ฐานรากของชุมชน กลุ่มคนชนเผ่า ที่กระจายกันอยู่ทั่วอาณาประเทศ ตามเกาะแก่ง แนวตะเข็บชายแดน และพื้นที่อื่นๆ ทว่าผู้คนชุมชนเหล่านั้นกลับพลิกพื้นฟูมฟักรักษาวิถีศิลปวัฒนธรรมของตนให้ผงาดสู้วิถีสมัยใหม่ ได้อย่างองอาจ

อาณาบริเวณอุทยานแห่งชาติผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นแหล่งผู้คน ชุมชนเก่าแก่ และเป็นแอ่งทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมแห่งหนึ่งของสยามและประเทศไทย ชุมชนแถบนี้มีตำนานสายธารทางวิถีชีวิต จิต-วิญญาณ ศิลปวัฒนธรรม มาพร้อมๆกับผาแต้ม ซึ่งตั้งอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน เพียงแค่แหงนหน้าจากหมู่บ้านก็พบพานหน้าผาตระหง่านตา ซึ่งในชุมชนแห่งนี้ เป็นถิ่นพำนักพักอาศัยของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ ซึ่งอาศัยอยู่ตามลุ่มน้ำโขงตลอดแนวชายแดนไทย ลาว กัมพูชา ที่สำคัญผู้คนเหล่านั้นที่ยังคงดำรงวิถีแห่งชาติพันธุ์ ศิลปะ วัฒนธรรม ภาษา ของตนไว้อย่างเหนียวแน่น

จากการที่ผู้วิจัยได้มีโอกาส ไปร่วมทำกิจกรรมศิลปะชุมชน กับกลุ่มศิลปินลองติจูด105 อุบลราชธานี โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นโรงเรียนในชุมชนต่างๆ ที่ตั้งอยู่บริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม ต. ห้วยไผ่ อ. โขงเจียม จ. อุบลราชธานี กลุ่มลองติจูด 105 อุบลราชธานี ซึ่งเป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวกันของครู อาจารย์ ทางด้านศิลปะที่มุ่งมั่นการทำงานให้กับชุมชนในเขตพื้นที่ชายแดนจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมีอาจารย์โชคชัย ตักโพธิ์ เป็นต้นธารความคิด นำพากลุ่มนี้ให้เติบโต เข้มแข็ง มาจนถึงปัจจุบัน ที่สำคัญไปกว่านั้น ทางกลุ่มได้สร้างเครือข่ายกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมให้กับเด็กและเยาวชนชายแดนมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน และมีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี

เมื่อพ.ศ. 2548 ทางภาควิชาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้เข้าร่วมสังเกตการณ์ การดำเนินกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มลองติจูด 105 ที่อุทยานแห่งชาติ ผาแต้ม ต. ห้วยไผ่ อ. โขงเจียม จ. อุบลราชธานี ในนามค่ายศิลปะเด็กและนิทรรศการศิลปะเด็กผาแต้ม แต้มสี และหลังจากนั้นทางสาขาวิชาฯ ได้เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวในปี พ.ศ. 2549,2550 ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีสาระ ประโยชน์ต่อคณาจารย์และนิสิตที่ได้เข้าร่วม เป็นอย่างยิ่ง

พ.ศ. 2551 ผู้วิจัยในฐานะหัวหน้าภาควิชาทัศนศิลป์ร่วมกับโครงการศูนย์ศิลปกรรมแห่งประเทศไทย ในภาคส่วนโครงการนิทรรศการศิลปะเด็กแห่งประเทศไทยชายแดน ได้ตระหนักในพันธกิจทางด้านศิลปวัฒนธรรม จึงได้เข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุนการจัดกิจกรรมค่ายศิลปะเด็ก ร่วมกับ กลุ่มลองติจูด 105 อุบลราชธานี ซึ่งจัดขึ้นที่อุทยานแห่งชาติผาแต้ม ต.ห้วยไผ่ อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี ในวันที่ 14 – 18 มกราคม 2552 โดยมีโรงเรียนในแถบชายแดนเข้าร่วมโครงการค่ายศิลปะเด็ก 11 โรงเรียน คณะครูและวิทยากร 30 คน รวมทั้งคณาจารย์และนิสิตจากสาขาวิชาศิลปะจินตทัศน์ และสาขาอื่นๆอีกกว่า 30 คน เข้าร่วมในการรังสรรค์กิจกรรมทางด้านศิลปวัฒนธรรมในช่วงเวลาดังกล่าว

กิจกรรมศิลปะชุมชนดำเนินมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2553) แม้ว่าชื่อโครงการและแหล่งทุนสนับสนุนในการจัดกิจกรรมจะมีการเปลี่ยนแปลงในแต่ละปี แต่สาระสำคัญยังคงให้ความสำคัญกับกิจกรรมศิลปะชุมชนที่ตระหนักถึงคุณค่าทางศิลปะ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของในแต่ละท้องถิ่น และกลุ่มชาติพันธุ์ โดยกลุ่มเป้าหมายยังคงเป็นโรงเรียนในชุมชนต่างๆ ที่ตั้งอยู่บริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม ต. ห้วยไผ่ อ. โขงเจียม จ. อุบลราชธานี

จากที่ได้เข้าร่วม และจัดกิจกรรมมาหลายครั้ง ทำให้ผู้วิจัยพบประเด็นที่น่าสนใจคือ การสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมของตัวแทนจากโรงเรียนในชุมชนต่างๆ ที่เข้าร่วมโครงการ ทั้งในแง่ของ (1) การสร้างสรรค์ผลงาน (2) เนื้อหา (3) แนวความคิด และ (3) เรื่องเล่าเกี่ยวกับผลงานศิลปกรรมชิ้นนั้นๆ โดยในแต่ละแง่มุมต่างมีความเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม บริบททางนิเวศวิทยา และภูมิศาสตร์ ตัวอย่างเช่น การสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมที่ใช้วัสดุจากธรรมชาติ เช่น ใบไม้ กิ่งไม้ การนำหินสี ใบไม้ และดอกไม้ต่างๆ มาบดเป็นสี เป็นต้น

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาและวิจัยการสร้างสรรค์ผลงานดังกล่าว โดยใช้ทฤษฎี “นิเวศวิทยาวัฒนธรรม” (Cultural Ecology) มาอธิบายผลงานและบริบทของผลงานเหล่านั้นเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ ในแวดวงศิลปะในประเทศไทย และอธิบายให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะ และวัฒนธรรมชุมชน ที่มีความแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่นตามบริบททางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะ วัฒนธรรมและบริบททางนิเวศวิทยาของชุมชนต่างๆ บริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม ต. ห้วยไผ่ อ. โขงเจียม จ. อุบลราชธานี

2. เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ทางศิลปะ (ทัศนศิลป์) โดยใช้ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือ

3. เพื่อนำเสนอคุณค่า และความสำคัญของ "ผลงานศิลปะ" ที่เป็นผลจากความแตกต่างและหลากหลายทางวัฒนธรรม และนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ให้ความสำคัญกับการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะของผู้คนในชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณโดยรอบ อุทยานแห่งชาติผาแต้ม ต. ห้วยไผ่ อ. โขงเจียม จ. อุบลราชธานี โดยใช้ทฤษฎี "นิเวศวิทยาวัฒนธรรม" มาช่วยในการอธิบายการสร้างสรรค์ผลงานเหล่านั้น โดยมีพื้นที่ศึกษาเป็นหมู่บ้านในบริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้มจำนวน 10 หมู่บ้าน ดังต่อไปนี้

1.บ้านบะไห
2. บ้านท่าล้ง
3. บ้านกุ่ม
4. บ้านนาโพธิ์กลาง
5. บ้านหนามแท่ง
6. บ้านคันท่าเกวียน
7. บ้านหนองผือ
8. บ้านทุ่งนาเมือง
9. บ้านทุ่งหลวง
10.บ้านตามุย

1.4 ทฤษฎี และกรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ได้นำทฤษฎี "นิเวศวิทยาวัฒนธรรม" (Cultural Ecology) มาเป็นกรอบคิดในการอธิบายการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะของผู้คนในชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณโดยรอบ อุทยานแห่งชาติผาแต้ม ต. ห้วยไผ่ อ. โขงเจียม จ. อุบลราชธานี จำนวน 10 หมู่บ้าน ดังที่ได้กล่าวในข้างต้น

"นิเวศวิทยาวัฒนธรรม" เป็นทฤษฎีในสายสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา แต่ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำมาใช้อธิบายผลงานศิลปะ เพื่อให้เกิดข้อถกเถียงและแลกเปลี่ยนทางวิชาการ อันจะนำไปสู

การสร้างองค์ความรู้ใหม่ ทั้งในวงการศึกษาศิลปะ (ทัศนศิลป์) และมานุษยวิทยา สังคมวิทยา โดยจะได้อธิบายนิยามความหมายในบทต่อไป

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะ วัฒนธรรมและบริบททางนิเวศวิทยาของชุมชนต่างๆ บริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม ต. ห้วยไผ่ อ. โขงเจียม จ. อุบลราชธานี

2. สามารถพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ทางศิลปะ (ทัศนศิลป์) โดยใช้ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือ

3. สามารถนำเสนอคุณค่า และความสำคัญของ "ผลงานศิลปะ" ที่เป็นผลจากความแตกต่างและหลากหลายทางวัฒนธรรม และนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์อันเกิดจากความรู้สึกร่วมในวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ร่วมกัน

ศิลปะชุมชน หมายถึง ศิลปะทุกแขนงไม่ว่าจะเป็น ทัศน์ศิลป์, คีตศิลป์, วรรณศิลป์ และนาฏศิลป์ ที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการในการสร้างสรรค์มากกว่าตัวผลงาน โดยในกระบวนการสร้างสรรค์ดังกล่าวเน้นการมีส่วนร่วมทางวิธีคิดของผู้คนในชุมชนนั้นๆ

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม หมายถึง อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมระบบนิเวศวิทยาเป็นตัวกำหนดกระบวนการวิวัฒนาการทาง สังคมวัฒนธรรมอย่างมีพลวัตร มีความหลากหลายของแต่ละชุมชนหรือท้องถิ่น

1.7 แผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย

1. จัดพิมพ์เป็นเอกสารเผยแพร่
2. จัดเวทีสัมมนาทางวิชาการ
3. เผยแพร่ข้อมูลภาพและเสียง รวมถึงรายงานการวิจัยในเว็บไซน์ของมหาวิทยาลัย

1.8 วิธีการดำเนินการวิจัย และสถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยในฐานะผู้จัดกิจกรรมศิลปะชุมชนในพื้นที่ศึกษาอยู่แล้ว ดังนั้นจึงได้นำข้อมูลในที่ได้รวบรวมไว้นำมาวิเคราะห์ แต่ยังขาดข้อมูลในส่วนของชุมชนกลุ่มเป้าหมาย และการลงพื้นที่ศึกษาระบบนิเวศวิทยาในพื้นที่เป้าหมาย โดยรายงานผลในรูปแบบการเสนอผลงานวิจัย

1.9 เครื่องมือในการวิจัย

1. ผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับศิลปะชุมชน และนิเวศวิทยาวัฒนธรรม
2. ผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน และระบบนิเวศวิทยาบริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม จ. อุบลราชธานี
3. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม
4. การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ และกึ่งทางการ
5. เครื่องบันทึกเสียง
6. เครื่องบันทึกภาพนิ่ง และภาพเคลื่อนไหว

1.10 ระยะเวลาทำการวิจัย และแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย

ระยะเวลา 1 ปี

ขั้นตอนและระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. สำรวจเอกสาร												
2. ประเมินและสังเคราะห์ข้อมูลเอกสาร												
3. เก็บข้อมูลภาคสนามครั้งที่ 1												
4. รวบรวมข้อมูลจากสนามครั้งที่ 1												
5. เก็บข้อมูลภาคสนามครั้งที่ 2												
รวมรวมข้อมูลเตรียมจัดสัมมนาทางวิชาการ												
จัดสัมมนาทางวิชาการ												
รายงานผล												

บทที่ 2
ว่าด้วยแนวคิดเอกสารและงานศึกษาที่สัมพันธ์เกี่ยวข้อง

2.1 ผาแต้ม แต้มสี

งานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยได้แนวคิดขึ้นมาเมื่อช่วงต้นปี พ.ศ. 2548 หลังจากที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมและสังเกตการณ์ พร้อมกับคณาจารย์ และนิสิตจากสาขาวิชาทัศนศิลป์ ศิลปะจินตทัศน์และเซรามิกส์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ในโครงการศิลปะ ผาแต้ม-แต้มสี ครั้งที่ 8 ของศิลปินกลุ่มลองติจูด 105° ซึ่งในพื้นที่อาคารศูนย์บริการนักท่องเที่ยว อุทยานแห่งชาติผาแต้ม จัดแสดงผลงานศิลปะ และใช้พื้นที่บริเวณตั้งแคมป์นักท่องเที่ยวเป็นที่จัดกิจกรรมทางศิลปะ สำหรับนักเรียนจากโรงเรียนประจำหมู่บ้านรอบๆ อุทยานฯ ที่ทางกลุ่มได้เชิญมาร่วมโครงการ ซึ่งโครงการศิลปะของศิลปินกลุ่มนี้จะเน้นความเป็นศูนย์กลางอยู่ที่นักเรียนจากชุมชนต่างๆ เป็นสำคัญ รวมทั้งการใช้วัสดุในพื้นที่และท้องถิ่น เช่น ดิน หิน เปลือกไม้ ดอกไม้ มาบด ตำ ทุบ เพื่อนำมาเป็นวัสดุอุปกรณ์ในการสร้างสรรค์ผลงาน ตามจินตนาการภูมิหลังของนักเรียนแต่ละคน จากที่ได้เห็นและรับรู้ในประสบการณ์ครั้งนี้ ทำให้ได้รู้ว่า เนื้อหา สาระ เรื่องราวที่นักเรียนในชุมชนแต่ละถิ่นสะท้อนออกมาปรากฏเป็นรูปและภาพนั้นล้วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับบริบทของชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่อย่างชัดเจน โดยเฉพาะแหล่งอารยะของผาแต้มและแม่น้ำโขงที่อยู่เบื้องหน้าของผาแต้ม ที่คดโค้ง เชี่ยวกราก นอนขวางเป็นเส้นแบ่งขอบเขตระหว่างไทยและลาว

สืบสัมผัสรอยอารยะของ ผาแต้ม ที่แซมสอดบนภูผาขาม ซึ่งเป็นถิ่นที่พำนักอาศัยของผู้คนมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์นับพันๆปี ได้จดจารจารึกร่องรอยสัมมาอาชีวะของโครตเหง้าเหล่ากอ ไว้ให้คนรุ่นต่อมาได้ขุดค้นศึกษาถึงสายธารการดำรงอยู่คู่กับแม่น้ำโขงที่หล่อเลี้ยงชีวิต จิตวิญญาณของคนแห่งภูผา รุ่นแล้วรุ่นเล่า จนกระทั่งได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งโบราณคดี เมื่อวันที่ 15 กันยายน 2525 ว่าผาแต้ม เป็นหน้าผาหินทรายที่ต่อมาจากผาขาม อยู่ในหน่วยหินภูพาน และภูวิหาร พบภาพเขียนสีอยู่เต็มหน้าผาตลอดแนวประมาณ 170 เมตร หน้าผาสูงชัน ตั้งขึ้นไปประมาณ 40 เมตร ส่วนบนชะโงกยื่นออก ทำหน้าที่คล้ายหลังคาคลุมหน้าผา หน้าผานี้ปลอดภัยจากแดดและฝน ไม่อับทึบมีอากาศถ่ายเทได้ดี ตรงเชิงผามีระเบียงยื่นออกไปประมาณ 1 เมตร ภาพที่ปรากฏมีทั้งภาพเขียนแบบพ่นและภาพสลักลงไปบนพื้นหิน

หลักฐาน

1. ภาพคนมีทั้งหมด 10 ภาพ แสดงพฤติกรรมการล่าสัตว์และกิจกรรมทางเพศเป็นภาพ แบบเงา ภาพแบบโครงร่างภายนอก และภาพแบบลายเส้น

2. ภาพมือคน นับได้ 200 ภาพเศษ ทั้งมือเด็กมือผู้ใหญ่ เขียนขึ้นร่วมกับภาพวัตถุและภาพสัตว์ ทำเป็นกลุ่มโดดๆ ใช้วิธีเขียนต่างๆกัน 6 วิธี

3. ภาพสัตว์ มักเขียนร่วมกับภาพคน มีทั้งสัตว์บกและสัตว์น้ำ โดยใช้วิธีการเขียนแบบเงา เขียนเป็นลายเส้น และทั้งสองแบบผสมกัน

4. ภาพวัตถุมี 2 ชนิด คือ ภาพตุ้มและภาพหน้าไม้ธนู เป็นเครื่องมือจับปลาและอาวุธล่าสัตว์ตามลำดับ (ตุ้มมีลักษณะคล้ายพานหรือกระโถนปากแตร)

สาระสำคัญ แหล่งภาพเขียนสีที่ผาแต้มนี้เป็นที่พักชั่วคราวในฤดูการล่าสัตว์ และใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการดำรงชีวิต ได้แก่ พิธีกรรมเกี่ยวกับการล่าสัตว์ และพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของกลุ่มชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ การเกษตรกรรมในยุคนี้แพร่ขยายตัวออกมากแล้ว แต่มีการล่าสัตว์ควบคู่ไปด้วย ที่อยู่อาศัยของคนกลุ่มนี้น่าจะเป็นตะพักริมแม่น้ำแห่งใดแห่งหนึ่งของแม่น้ำโขงนี้เอง สันนิษฐานว่าคงมีอายุราว 3,000 – 4,000 ปี มาแล้ว ซึ่งก็เป็นเพียงข้อสันนิษฐานเท่านั้น อายุสมัยไม่อาจหาได้แน่นอน จนกว่าจะมีการขุดค้นทางโบราณคดี (จารึก วิไลแก้ว และคณะคนอื่นๆ 2533:344)

ไม่เพียงแต่ “ผาแต้ม” เท่านั้นที่มีบริบทของภาพเขียนบนแผ่นผา ในอาณาบริเวณอุทยานฯ ยังมีภาพแต้มสีหลายๆกันอีกหลายแห่ง เช่น ที่ผาหมอนบ้านกุ่ม, ถ้ำผาบอง, ผาฝ่ามือ ที่บ้านท่าล้ง, ถ้ำแต้มที่บ้านผาชั้น (จารึก วิไลแก้วและคณะ 2533 : 308 - 340) ซึ่งมรดกทางโบราณคดีเหล่านี้นี่เองที่เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงวิถีชีวิต การดำรงชีพของชุมชนโบราณ ที่อาศัยอยู่ในปริมณฑลของภูผา และริมฝั่งแม่น้ำโขง ได้สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน อันเป็นวิถีวัฒนธรรมที่บ่งชี้ถึงรูปแบบของความหมาย (pattern of meaning) ที่ได้รับสืบต่อกันมา ในรูปของสัญลักษณ์ เป็นระบบของแนวคิด ที่ได้รับสืบทอดกันมา (Innerited conceptions) และแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ ซึ่งผู้คนใช้ในการติดต่อสื่อสาร เก็บรักษาไว้และพัฒนาเพื่อสร้างเสริมความรู้เกี่ยวกับชีวิตและทัศนะ ที่มีต่อชีวิต (เกียรัชอ้างใน อคินรพีพัฒน์ 2551 : 74) แม้กระทั่งปัจจุบัน เครื่องมือเครื่องใช้บางชนิด เช่นตุ้ม ลอบดักปลา ก็ยังปรากฏให้เห็นในหมู่บ้านชุมชน รอบๆ ผาแต้ม ริมฝั่งแม่น้ำโขง เช่นที่บ้านท่าล้ง บ้านกุ่ม ซึ่งเป็นการสืบทอดวิถี

วัฒนธรรมของชุมชน นอกจากสิ่งเหล่านี้แล้ววิถีเกษตรกรรม และการดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำ ก็ยังเป็นตักชีวิตให้เห็นอย่างชัดเจนว่า แอ่งอารยะของผาแต้มนั้น เป็นแหล่งส่งสื่อทางวัฒนธรรมจากอดีตสู่ปัจจุบันที่สำคัญยิ่ง ดังที่ เรมอนด์ วิลเลียมส์ (Raymond Williams,1921-1988) ได้กล่าวถึงความหมายทางวัฒนธรรมผ่านงานเขียนของเขาใน Culture and Society (1961) ว่า วัฒนธรรมนั้นคือ ผลรวมทั้งหมดของการจัดระเบียบความสัมพันธ์ในส่วนการผลิต โครงสร้างของครอบครัว โครงสร้างทางสังคม และรูปลักษณ์ต่างๆ (ทางวัฒนธรรม) ซึ่งสมาชิกในสังคมหนึ่งๆยึดโยง สื่อสารและปฏิวัติออกมา (วสันต์ ปัญญาแก้ว ใน มานุษยวิทยาปะทะวัฒนธรรมศึกษา : ยกเครื่องเรื่องวัฒนธรรม 2552:125)

บริบทของวิถีวัฒนธรรมที่สะท้อนออกมาในภาพเขียนที่ผาแต้มแห่งนี้ ที่มีหมู่บ้าน ชุมชนอาศัยอยู่รายรอบมานานนม ผ่านร้อน หนาว และสายฝน มานับศตวรรษ แต่ขนบวิถีของชุมชนก็ยังดำรงอยู่คู่กับเพิงผาแต้ม อันมี ภาพเขียน เป็นเสมือนดั่งลายต้นแบบแห่งการดำรงชีวิต ที่สืบทอดมาให้เห็นสู่ลูกหลาน ดุจดั่งสะพานและสายใยที่เชื่อมต่อจากอดีตมาสู่ปัจจุบันสมัยที่ยังคงรักษาขนบและระบบนิเวศแห่งป่าเขา ลำเนา ธาร รวมทั้งแผนภูมิธรรมของท้องถิ่นให้ผู้คนได้ศึกษาเรียนรู้รอยอดีตที่ขีดวาดมาสู่ยุคสมัย หรืออีกในหนึ่งที่พอจะกล่าวได้ว่าเป็นแบบแผน แนวนิเวศวัฒนธรรม ซึ่งเน้นพลังหรือศักยภาพของวัฒนธรรม ในแง่ที่เป็นสำนึกร่วมกันของชุมชนหรือหน่วยทางสังคมในระดับท้องถิ่น ที่สามารถผสมผสานกันอย่างกลมกลืนภายในจนกลายเป็นพลังภูมิปัญญาในการก่อตัวขึ้นเป็นกลไกเชิงสถาบันที่ประกอบด้วยกฎเกณฑ์และองค์กรทางสังคม ซึ่งมีหน้าที่ในการปรับตัวกับระบบนิเวศ ที่เป็นเสมือนสภาวะแวดล้อมของหน่วยท้องถิ่นนั้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์ ในมานุษยวิทยาปะทะวัฒนธรรมศึกษา : ยกเครื่องเรื่องวัฒนธรรมศึกษา 2552:45)

จากแนวคิด นิเวศวิทยาวัฒนธรรม อันเป็นพลังร่วมของคนในชุมชนจนก่อให้เกิดแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน เป็นแนวคิดที่มีหลักใหญ่ใจความอยู่ที่การเชื่อมั่นและส่งเสริมศักยภาพของชาวบ้านผู้รับผลของการพัฒนาว่าสามารถจะฟื้นฟูดำรงอยู่และพื้นฐานทางความเชื่อ ความสัมพันธ์ในชุมชนและภูมิปัญญา หรือที่เรียกว่า "วัฒนธรรม" ของตนเอง (ยุกติ มุกดาวิจิตร 2548:2)

อาจารย์โชคชัย ตักโพธิ์ ผู้ที่คลุกคลีอยู่กับชุมชนในแถบถิ่นนี้มากว่าทศวรรษ ได้เล่าประสบการณ์ในระยะแรกๆที่เข้าไปเปิดพื้นที่ศิลปะในดินแดนแอ่งอารยะผาแต้มแห่งนี้ว่า ที่จริงเด็กๆและชาวบ้านแถบนี้เขาคุ้นชิน รู้เห็นต้นไม้ใบหญ้า ผลาหิน เกือบทุกตารางนิ้ว รู้ว่าหิน ดิน ดอกไม้ เปลือกไม้แต่ละชนิดสามารถนำมาทุบ ตำ ยำ ออกมาเป็นสีสำหรับวาดหรือระบายได้ เราต่างหากที่ต้องมาเรียนรู้

จากผู้คนในชุมชนว่าพืชพันธุ์หินผา จะนำมาปรุงแต่งให้เป็นสีสันได้อย่างไร และอีกอย่างหนึ่งก็เหมือนกับเรานำความรู้ทางศิลปะจากเมืองมาแลกเปลี่ยนให้กับเด็กๆในแถบนี้ เป็นการร่วมกันสร้างสรรค์พื้นที่ทางความคิด โดยการแสดงออกมาเป็นผลงานศิลปะในรูปแบบต่างๆ ซึ่งมีบริบทของผาแต้มเป็นแม่แบบ

คำกล่าวของอาจารย์โชคชัย เมื่อ 5-6 ปีที่แล้วเสมือนหนึ่งเป็นโจทย์ให้นักกิจกรรมศิลปะจากเมืองหลวงได้ขบคิดถึงความเป็นพื้นที่ของชุมชนให้จงหนัก เพราะในอดีตนั้นเมื่อพูดถึงการทำค่ายกิจกรรมศิลปะทีไรก็มักจะเข้าใจได้ทันทีว่าต้องมีการแจกสี แจกกระดาษ ดินสอ ฯลฯ และนักกิจกรรมก็ชี้นำให้เด็กๆและคนในชุมชนทำตามคำสั่ง ได้ผลงานตามใจปรารถนาของนักทำค่าย ผลที่ได้ก็คือไปทำลายขุมทรัพย์ทางความคิดและการแสดงออกของคนในท้องถิ่นจนหมดสิ้น

ต่อกรณีของค่ายผาแต้ม แต้มสี หรือค่ายศิลปะชุมชนคนผาแต้มนั้นต้องถือว่า คนในชุมชนเป็นศูนย์กลางโดยมีแอ่งอารยะผาแต้มเป็นตัวแม่แบบ ส่วนผู้มาจากเมืองจะทำได้ก็เพียง พี่เลี้ยง คอยดูแล เอาใจใส่ สร้างสรรค์บรรยากาศให้มีความสุขสันต์บันเทิง ร่วมชี้แนะในภาพรวม ส่วนกระบวนการคิดการสร้างสรรค์ผลงาน การแสดงออก การเลือกใช้วัสดุ สีจากธรรมชาตินั้นขึ้นอยู่กับเด็กๆที่เข้ามาร่วมกิจกรรม

แม้จะเรียกว่า "กิจกรรมทางศิลปะ" แต่แท้จริงแล้วมันคือรูปลักษณ์ทางผลงานศิลปะอีกรูปแบบหนึ่งที่อาศัยกระบวนการจัดการของผู้ร่วมในการสร้างสรรค์ ผลงานที่เกิดขึ้นไม่ใช่ผลงานของคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นผลงานที่เกิดจาก การมีส่วนร่วม (Participation) ของทุกคนที่อาศัยบริบทของสภาวะแวดล้อมนั้นๆ เป็นอาณาบริเวณสร้างสรรค์ นั่นหมายถึงตัวผลงานศิลปะนั้นจะเริ่มต้นตั้งแต่การมีส่วนร่วมระดมความคิด บรรยากาศการถกเถียงพูดคุย การมีปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในห้วงเวลานั้น การเลือกสรรวัสดุการร่างแบบ การนำเสนอจนกระทั่งเสร็จสิ้นผลงานที่เรียกว่าเป็นชุดความคิดของการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความหลากหลายทางความคิดของผู้ที่เข้าร่วม ซึ่งสุนทรียภาพหรืออรรถรสทางความงามและคุณค่าทางศิลปะนั้นไม่ได้อยู่ที่ผลสัมฤทธิ์ที่เห็นจากตัวผลงานเพียงอย่างเดียว แต่ความงามและคุณค่าของศิลปะแบบการมีส่วนร่วมนั้น อยู่ที่กระบวนการทั้งหมดที่ไม่อาจจะหาจุดจบได้ เพราะปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในห้วงเวลาการปฏิบัติงานสร้างสรรค์ศิลปะนั้น ได้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ ผูกพันธ์ความใกล้ชิด สนิทสนม และนำไปสู่บริบทความสัมพันธ์ในมิติอื่นของชุมชน

การมีส่วนร่วมของการสร้างสรรค์ศิลปะในรูปแบบนี้มิได้จำกัดเพียงแต่ผู้ที่มาเข้าร่วมในกิจกรรมเท่านั้น แต่มันขยายอาณาบริเวณไปถึงครอบครัวโรงเรียนและชุมชนนั้นๆด้วย กล่าวคือ เมื่อมีการ

กิจกรรมศิลปะขึ้นที่ผาแต้มครั้งใดก็ตาม สิ่งหนึ่งที่ได้รับรู้ก็คือการตื่นตัวของเด็กๆที่จะมาร่วมและครอบครัวของเขา/เธออย่างน้อยเด็กๆเหล่านั้นก็จะต้องมาค้างแรมในพื้นที่ของการจัดในพื้นที่ของการจัดกิจกรรมไม่น้อยกว่า 2-3 คืน และได้พบเจอเพื่อนใหม่จากต่างถิ่นต่างที่ เพราะการจัดแต่ละครั้งจะมีโรงเรียนเข้าร่วมไม่น้อยกว่า 10 โรงเรียน บางแห่งห่างออกไปจากสถานที่จัด (ผาแต้ม) ไกลถึง 40-50 กิโลเมตร แต่บางแห่งก็ใกล้เพียงตีนผาหรือเชิงภู แต่นั่นอาจไม่ใช่ประเด็นสำคัญนัก เพราะเด็กๆทุกคนมีใจจดจ่อกับวันเวลาของการได้ร่วมสร้างสรรค์ศิลปะมากกว่า แต่ที่สำคัญนั่นคือ การที่เด็กๆได้เตรียมอุปกรณ์ในท้องถิ่นชุมชนของตนเอง เพื่อนำมาร่วมสร้างสรรค์ เช่นเราจะเห็นถุงขมิ้น ดอกอัญชัญ เปลือกประดู่ หินบดสีน้ำตาล ฯลฯ สีและวัสดุธรรมชาติที่เด็กๆ หอบหิ้วมาเพื่อที่จะสร้างสรรค์งานร่วมกับเพื่อนพ้องจากถิ่นอื่นๆ แน่ละคนเมืองอาจจะมองว่าไม่ทันสมัย ในขณะที่ชุมชนคนเมืองได้ใช้ผ้าใบ สีน้ำมัน สีน้ำยี่ห้อชั้นดี แต่ชุมชนคนผาแต้มกลับยังใช้สีสันจากธรรมชาติราวกับว่าย้อนอดีตไปเป็นพันปี

แต่นี่คือพื้นที่การเรียนรู้อดีตของคนปัจจุบัน เพื่อให้รู้ว่านี่คือ “**ผาแต้ม ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีความยาว 180 เมตร มีภาพเขียนสีเรียงรายไปตลอดกว่า 300 รูปเป็นภาพกลุ่มสัตว์ เช่น พวกช้าง ปลา ภาพมือ ภาพเครื่องมือจับสัตว์น้ำ เรียกว่าตุ้มหรือข้อง ภาพคนและภาพเรขาคณิต สีที่ใช้เกือบทั้งหมดจะเป็นสีแดง แต่บางครั้งก็ใช้สีดำและสีเหลือง อีกแบบหนึ่งที่พบจะทำเป็นรูปรอยลงหินโดยวิธีเซาะร่องเป็นลายเซ็นต์ ประมาณอายุของภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์นี่อยู่ช่วงประมาณ 3000 – 4000 ปี เป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ และสิ่งแวดล้อม**” (แผ่นป้ายหน้าผาแต้ม)

จากรอยจารึกร่องรอยบนผาแต้มที่ยืนยาวมากกว่า 4000 ปี มีหลักแหล่งแห่งที่ตั้งตระหง่านประชันกับสายน้ำโขงอันคดโค้ง ที่มีชุมชนสองฝากฝั่ง หยั่งลึกด้วยรากศิลปวัฒนธรรมมายาวนานพร้อมๆกับรูปรอยบนผาแต้ม จากจุดนี้เองที่เหล่าผู้คนชุมชนรุ่นหลังได้ถือเอาอาณาแอ่งอารยะผาแต้ม เป็นแผ่นพื้นอันอุดมสำหรับ การสร้างสรรค์ศิลปกรรม ในแขนงต่างๆ พืชพันธุ์ ทางศิลปะได้แตกหน่อก่อกิ่งมาสู่ลูกหลานของบรรพบุรุษที่ไม่ลืมเลือนร่องรอยบนผาหิน แม้ว่าในยุคยามที่ศิลปะมากด้วยคำนิยาม หลากล้นด้วยรูปแบบและสื่อวัสดุมากมายด้วยผู้ครอบครองที่หวังว่าจะได้เป็นเจ้าของหรือเป็นผู้นำสกุลช่าง แต่ศิลปะที่เกิดขึ้นบนแอ่งศิลาผาแต้มแห่งนี้ยังคงดำรงไว้ ซึ่งศิลปะแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งผู้เหย้าและผู้เยือน

กว่าทศวรรษที่คนรุ่นแล้วรุ่นเล่าเดินเข้า-ออกบนพื้นที่ของการสร้างสรรค์ศิลปะ แต่ไม่มีใครแม้แต่คนเดียวที่ได้ครอบครองผลงานที่เรียกว่า ผลงานศิลปะ หรือ ศิลปวัตถุ แต่สิ่งที่ชุมชนคนหลากรุ่นได้รับการเข้าร่วมกิจกรรมศิลปะแบบการมีส่วนร่วม ก็คือ อรรถรสทางสุนทรียภาพของการมีส่วนร่วมถักทอมิตรภาพระหว่างกัน การสนทนา การได้ทาบทับรอยเท้าบนทางหญ้า การที่ได้ปีนป่ายบนศิลาผาแต้มเพื่อเฝ้ามองความผุกร่อนของรอยอารยะที่บรรพบุรุษลุ่มน้ำโขงได้จารึกไว้ การที่ได้พบพานรอยแรงของธรรมชาติที่ได้ช่วยถากแผ่นศิลาให้เป็นรูปประติมากรรมเสาเฉลียง รวมทั้งการที่ได้นบน้อมดวงตะวันที่สาดแสงแรกมาจากเหลี่ยมเขาทางตอนใต้ของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และกำลังจะเคลื่อนโค้งข้ามโขงมาเบิ่งหน้าที่ผาแต้มที่ "เรา" ชาวชุมชนคนศิลปะจากหลายถิ่นหลายที่มารวมตัวกันในห้วงเวลานี้

แรงบันดาลใจและรอยประทับที่อาบอิ่มหลังจากที่ได้พบพานห้วงขณะของการเอ่ยจากลา แม้จะมีเสียงหัวเราะและรอยยิ้ม แต่ทว่าน้ำตาของความอิ่มใจได้ท่วมท้นความรู้สึกที่ได้รับในห้วงเวลาระหว่างการพบพานและจากลา นี่แม้กระมังที่เรียกว่า **อรรถรสแห่งสุนทรียศาสตร์** สุนทรียภาพของกระบวนการสร้างสรรค์ **ศิลปะแบบการมีส่วนร่วม** (Participation) ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ศิลปะที่เกิดจากการร่วมกันคิดร่วมกันสร้างโดยไม่คำนึงถึงตัวผลงานเป็นบรรทัดฐาน แต่ตระหนักในกระบวนการการมีส่วนร่วม ดังที่ ธเนศ วงศ์ยานนาวา ได้กล่าวไว้ว่า

> ...การเพิ่มมูลค่าทางสุนทรียะให้กับพื้นที่ของชุมชนหรือจะเป็นพื้นที่อื่นๆ นั้นกลับเชื่อมโยงกับโครงสร้างอำนาจ ถ้าจะย้อนกลับไปพิจารณากรอบความคิดแบบนี้ ก็จะเป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็นได้อย่างเด่นชัดในผลงานของจักรวรรดินิยมกับพื้นที่อาณานิคม อาณานิคมต้องการจัดระเบียบภูมิทัศน์ของอาณานิคมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของพวกอาณานิคม เช่น เมื่อผู้หญิงผิวขาวเข้ามาใช้ชีวิตในอาณานิคมในปลายศตวรรษที่ 19 เพิ่มมากขึ้นก็ทำให้การจัดสวนและแนวรั้วกลายเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการแบ่งอาณาเขตระหว่างคนขาวกับคนพื้นเมือง
>
> แม้ว่าในปัจจุบันกรอบความคิดภูมิทัศน์สามารถจะเปลี่ยนแปลงไปสู่กรอบความคิดเรื่องการเพิ่มศักยภาพ (empowerment) ของชุมชน สำนักที่แสดงออกมาทั้งหมดสามารถจะย้อนกลับไปถึงสำนึกของการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติของสังคมเกษตรกรรม ที่กลไกในการควบคุมธรรมชาติเริ่มปรากฏให้เห็นได้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับสังคมเข้าป่าล่าสัตว์ ในขณะเดียวกัน การทำให้ภูมิทัศน์เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงเข้ากับบ้านเรือน และโยเฉพาะ

อย่างยิ่งกับศิลปะ ก็กลับทำให้วัฒนธรรมทั้งหลายมีความเป็นธรรมชาติ วัฒนธรรมและธรรมชาติจึงกลายเป็นสิ่งที่สามารถจะ 'แลกเปลี่ยน' กันได้ (ธเนศ วงศ์ยานนาวา. 2552 : 79-80)

ความคำที่กล่าวมาทั้งหมดนี่ก็เพื่อสนับสนุนผลของการประติมาทางความคิด การสร้างสรรค์กิจกรรมศิลปะที่กลุ่มศิลปินลองติจูด 105 ได้ปฏิสนธิเอาไว้เมื่อหลายสิบปีก่อนจนกระทั่งหยั่งราก ฝากใบให้คนรุ่นหลังได้สืบทอดนำไปประยุกต์ ปฏิบัติต่อชุมชนอย่างเคารพคารวะ

เมื่อวันที่ 18-21 กุมภาพันธ์ 2553 เหล่าชุมชนคนผาแต้มก็ได้มาร่วมกลุ่มกันสร้างประสบการณ์ใหม่ทางศิลปะขึ้นมาอีกชุดหนึ่งภายใต้แนวคิด การเดินทางของสมุดบันทึก ซึ่งผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมได้ทำสมุดด้วยมือน้อยของตนเอง แล้วก็เดินเท้าจากที่พักตั้งแต่เวลาตีห้าไปฟ้าแจ้งที่ผาแต้ม หลังจากนั้นก็เดินลัดเลาะไปตามซอกผาหิน สายตาเฝ้าจ้องมองและสังเกต สมองรับรู้และจดจำ มือน้อยๆค่อยบันทึกเรื่องราวจากที่ได้พบเห็น ไม่ว่าจะเป็น หินผาศิลาแลงรูปรอยบนผาแต้ม ต้นไม้ใบหญ้า กระปอม แมงจิ-นูน มดแดง มดดำ หมาผาแต้ม ฯลฯ

เสร็จจากการเดินทางบันทึกแล้วเราก็มา **กินข้าวร่วมพา กินแกงปลาร่วมหม้อ** และหลังจากนั้นผู้ร่วมกิจกรรมทั้ง 60-70 ชีวิต ได้มาแบ่งกลุ่มกันเพื่อสร้างงาน โดยแปลความจากสิ่งที่ได้บันทึกในสมุดออกมาเป็นรูปลักษณ์ทางศิลปะในแขนงต่างๆที่บูรณาการร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็น ละคร ผลงานจิตรกรรม ประติมากรรม ดนตรี พร้อมๆกับการนำเสนอให้ชุมชนขนาดย่อมที่เกิดจากการรวมตัวกันเมื่อวานได้ชื่นชมในผลพวงของประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากการเดินทางของสมุดบันทึกที่พวกเขา/เธอได้สร้างขึ้นมากับมือนั่นเอง แน่นอนว่าตัวแทนจาก**โรงเรียนบ้านบะไห บ้านท่าล้ง บ้านกุ่ม บ้านโพธิ์นากลาง บ้านทุ่งหลวง บ้านตามุย บ้านขัวไม้แก่น บ้านหนามแท่ง บ้านคันท่าเกวียน บ้านหนองหือ บ้านทุ่งนาเมือง ศิลปินกลุ่มลองติจูด 105 และคณาจารย์ นิสิต สาขาศิลปะจินตทัศน์-เซรามิกส์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ** ได้ร่วมกันสร้าง บรรยากาศความงดงามที่เกิดจาก **ศิลปะแบบการมีส่วนร่วม** ในครั้งนี้และได้ฝั่งรากฝากใบแห่งมิตรภาพ ภราดรภาพ ในดินแดนแอ่งอารยะผาแต้ม ไว้ชั่วกาลนาน

แม้ว่าโครงการนี้จะสิ้นสุดลง แต่เรื่องราวการพบพานปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากห้วงเวลานั้น ยังคงตราตรึงอยู่ในความทรงจำดุจดังรูปรอยสักของผาแต้มอันยืนยาว และหวังเป็นอย่างยิ่งว่า นักกิจกรรม

ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชน จะตระหนักถึงแก่นสาระ ความเชื่อ ขนบประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ ก่อนที่จะถูกตราหน้าว่า เป็นผู้ทับถม ทำลาย ความเป็นวัฒนธรรมชุมชน ที่สืบทอดกันมา

2.2 โชคชัย ตักโพธิ์

ผู้บุกเบิก ศิลปะกับชุมชน แห่งอิสานใต้

ยามบ่ายปลายเดือนตุลาคม แถบชานเมืองอุบลฯ กลิ่นฝนปนไอแดด ยังคงอบอวลอยู่ในอากาศ ที่สูดเข้าปอดได้อย่างรู้สึกในรสชาติได้ของความต่างจากการปนเปื้อนของเมืองหลวงที่มีระยะห่างกว่า 500 กิโลเมตร ด้วยฤดูกาลที่ผันเปลี่ยนคลาดเคลื่อนจากองศาเก่าที่เคยรับรู้ว่า ถ้าถึงห้วงเวลานี้แล้ว มันน่าจะมีระลอกลมหนาวพริ้วผ่านสัมผัสกายได้บ้าง แต่ไฉนฝนฟ้าห่าใหญ่เพิ่งโปรยเม็ดรดรวงข้าวที่เหลืองอร่ามทั่วทุ่งนา ราวกับว่ามันเป็นฤดูกาลปักดำ

เป็นความย้อนแย้งที่ธรรมชาติลงโทษมนุษย์ผู้บุกรุกที่ไม่เคยมีเมตตาต่อธรรมชาติผู้ให้ "*แล้วมันจะรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ*" เสียงจากปากผู้ชายผมสีดอกเลาที่นั่งอยู่บนม้าหินศิลาแลง พูดแทรกขึ้นมากลางวงสนทนา ที่เขาหมายถึง การลงโทษของธรรมชาติต่อมนุษย์

ชายผมสีดอกเลาในวัยห้าสิบปลาย ที่ผ่านเหตุการณ์สำคัญๆของการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยในกรุงเทพมาแล้วหลายครั้ง ทั้งทางการเมืองและศิลปะ ในวันนี้เขากลับมายังดินแดนบ้านเกิดเมืองนอน ถึงแม้จะไม่ใช่ที่ที่เขาเกิดกาย แต่บนแผ่นดินอิสานที่มีตำนานและเรื่องเล่า เขาได้คิด ได้ทำ อย่างที่วาดหวังไว้เมื่อเยาว์วัย ว่าวันหนึ่งจะกลับมารังสรรค์ผลงานศิลปะ และปลูกต้นศิลปะในดินแดนแถบถิ่นที่ได้อยู่อาศัย ให้งดงาม

โชคชัย ตักโพธิ์ เด็กหนุ่มจากอำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม ในวัยที่รับรู้ว่าการเรียนศิลปะก็เพื่อมาเขียนรูปโปสเตอร์ ตามโรงภาพยนตร์ทั่วๆไป หรือไม่ก็วาดรูปฉากหมอลำ นั่นคือวลีแห่งศิลปะจากคนริมโขง แล้วเขาก็พกใส่ย่ามความวาดหวังมุ่งหน้าสู่สถาบันการเรียนการสอนศิลปะที่กรุงเทพ และเขาสู้สามารถสอบเข้าเรียนศิลปะได้ตามปรารถนา ที่โรงเรียนเพาะช่าง เมื่อราวปี 2513 ที่นั่นเขาเลือกเรียนสาขาภาพพิมพ์ในช่วงอนุปริญญา แล้วก็ต่อด้วยระดับปริญญาตรี ในสาขาวิชาจิตรกรรมสากล จนสำเร็จในปี 2519

ย้อนกลับไปในช่วงที่ โชคชัย ใช้ชีวิตศึกษาเรียนรู้ที่กรุงเทพ ซึ่งเป็นห้วงเวลาที่บ้านเมืองตกอยู่ภายใต้ม่านหมอกของเผด็จการทหารและทางฝากฝั่งนครพนมก็ลุกโชนด้วยมวลมิตรหมู่สหายพลพรรค

คอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย การขับเคี่ยวต่อสู้กันในสองแนวคิดนี้เป็นไปอย่างเข้มข้นแหลมคม การรับรู้ของชายหนุ่มจากนครพนมนั้นเต็มไปด้วยภาพของความขัดแย้งระหว่างการเมือง(กรุงเทพ) กับภาพชนบทที่อ้อมโอบด้วยความร้อนแล้ง ยากเข็ญ ชาวไร่ชาวนาถูกเอารัดเอาเปรียบ นี่กระมังที่เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ โชคชัย ตักโพธิ์ ตัดสินใจโดยไม่ลังเลที่จะเข้าร่วมกับพลังของนิสิตนักศึกษา ในขณะนั้นเพื่อเรียกร้องหาประชาธิปไตย และความยุติธรรมจากสังคม รวมทั้งขับไล่เผด็จการทหารที่ครองเมืองมายาวนานออกจากผืนแผ่นดินไทย

โชคชัย ตักโพธิ์ นั้นมีจุดยืนการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะอย่างชัดเจน มาตั้งแต่เมื่อย่างก้าวเข้าสู่การศึกษาในสถาบัน ภาพของแม่เฒ่า พ่อเฒ่าที่ใสซื่อ เรื่องราวของชาวไร่ ชาวนา วิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นชนบทต่างถูกถ่ายทอดลงในผลงานของเขา ชิ้นแล้วชิ้นเล่า ในขณะเดียวกันเขายังได้เข้าร่วมกับแนวร่วมศิลปินแห่งประเทศไทย อันเป็นองค์กรของศิลปินที่สร้างสรรค์ผลงานสะท้อนเรื่องราวชีวิตของประชาชนที่ได้รับความไม่เป็นธรรมจากสังคม และเปิดเผยเรื่องราวอันน่าสะพรึงกลัวภายใต้เงื้อมเงาของลัทธิเผด็จการ ผ่านผลงานศิลปะในสื่อต่างๆ

ตลอดช่วงปี 2513 – 2519 ที่เขาได้ใช้ชีวิตศึกษาเรียนรู้ในกรุงเทพ ทั้งจากสถาบัน และงานเคลื่อนไหวกิจกรรมต่างๆ เพื่อสังคม เข้าร่วมชุมนุมเรียกร้องประชาธิปไตยในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 และหลังจากนั้นเขาก็บ่ายหน้ากลับไปยังมาตุภูมิอิสานบ้านเก่า ได้สมัครเข้าบรรจุเป็นอาจารย์สอนศิลปะที่วิทยาลัยอาชีวศึกษาอุบลราชธานี จนถึงปัจจุบัน

29 ปีที่เมืองดอกบัวงาม แม้เขาจะไม่ใช่ผู้บุกเบิกวางรากฐานทางศิลปะกับที่นั่น แต่เขามีมือผู้พลิกกระบวนการการเรียนการสอนศิลปะให้กับสถาบันแห่งนี้ จนกลายเป็นสถาบันอาชีวะศึกษาที่มีการเรียนการสอนศิลปะที่แข็งแกร่งอีกแห่งหนึ่งในภาคอิสาน *"เวลาเรียนการวาดทิวทัศน์ ก็พานักศึกษาออกไปเขียนตามท้องไร่ ท้องนา ได้รู้เห็นทบทวนประสบการณ์การเรียนรู้ของเขา แม้ว่านักศึกษาเหล่านั้น จะเป็นลูกชาวนา ชาวไร่จนๆก็จริง แต่การกลับไปถ่ายทอดความรู้สึก การรับรู้ ในสถานะของนักเรียนก็จะทำให้เขาเข้าใจมากขึ้น ในการถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึก การรับรู้และความจริงที่ปรากฏเบื้องหน้า"* โชคชัย ทบทวนเรื่องราว ประสบการณ์การเรียนการสอนให้ฟังใต้ร่มไม้ใหญ่หน้าบ้าน *"...หรือวิชาปั้นประติมากรรมก็ให้นักศึกษาไปเอาดินเหนียวที่แม่น้ำมูลมาเป็นวัสดุการเรียนการสอน... ประหยัดและให้นักศึกษาเรียนรู้รสชาติดินดอนของตัวเองด้วย และเราก็ได้ศึกษาด้วยเช่นกัน..."* เขา

กล่าวด้วยใบหน้าอาบรอยยิ้ม เสมือนเป็นเครื่องหมายชี้ให้เห็นถึงความงดงามที่เกิดขึ้นกับพื้นที่เล็กๆแห่งนี้

ด้วยเหตุที่เขาเป็นคนไฝ่เรียนรู้แสวงหา ที่เคยผ่านรู้เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองมาหลายครั้ง แม้ว่าจะมาปักหลักอยู่ที่อุบลฯ เหตุการณ์แนวรบตะวันออกเฉียงเหนือก็ไม่ได้สงบ กลิ่นไอของสงครามยังครุกกรุ่นอยู่ทุกหัวระแหง *"สงครามและสันติภาพ"* ดังก็กก้องหลอกหลอนอยู่ในความคิดของเขาตลอดเวลา แล้ววันหนึ่ง ในช่วงปี 2520 เขาก็เลยลองเดินหลงเข้าไปที่วัดหนองป่าพง ของหลวงปู่ชา ที่อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากสถานที่สอนเท่าไหร่นัก *"...ตอนนั้นกำลังเตรียมวิชาปั้น ก็เลยอยาดเข้าไปในวัดป่าแห่งนี้ดู อันที่จริงก็ต้องการเข้าไปจับผิดว่าทำไมคนถึงได้เล่าลือกันหนักหนา ถึงขนาดมีชาวต่างประเทศมาบวชเรียนจำพรรษากันมากมาย...พอเข้าไปในพื้นที่วัดป่าก็ได้เห็นว่า ต้นไม้แต่ละต้นนั้น มีคำสอนของหลวงปู่ชา เต็มไปหมด...เป็นคำธรรมง่าย สอดคล้องสัมผัสกับความเป็นจริงที่เป็นอยู่"* จากที่เข้าไปจับผิดและหลงทาง กลายเป็นเข้าไปจับถูก และถูกทาง ฉะนั้นเองเส้นทางระหว่างบ้าน สถาบัน และวัดหนองป่าพง จึงกลายเป็นเส้นทางแห่งชีวิต และการสร้างสรรค์ ด้วยคำของหลวงปู่ชา ที่ติดบนต้นไม้ในวัดที่ว่า *"ไม่ให้ไปรู้ธรรมที่ไหน แต่ให้รู้ว่า...โลกที่เราอยู่นี่...มันคืออะไร?"* หรือ *"เกิดเป็นคนต้องว่างด้วยปัญญา"* ฯลฯ และที่สุดเขาก็ได้ผลงานชุด วัดหนองป่าพง ปี 2543 อันงดงาม ประดับด้วยอารมณ์ ความรู้สึกที่มีมนต์ขลังท่างกลางความสงัดเงียบของวัดป่า ถัดจากนั้นปี 2545 โชคชัยก็สร้างสรรค์ผลงานชุด ผาแต้ม แต้มสีออกมาได้อย่างสุขุมลุ่มลึก

เขาใช้เวลานานเป็นทศวรรษในการบ่มเพาะ ขัดเกลาจิตใจในเรื่องของกระนี้และแก่นแท้ของสภาวะต่างๆ สำหรับการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะและการดำรงอยู่ในโลกสังคมที่มีความย้อนแย้งที่ไม่หยุดนิ่ง

บ้านปลายนาชานเมืองอุบลฯ ร่มรื่นด้วยไม้ใหญ่น้อย ต้อนรับผู้คนในแวดวงศิลปะมานับไม่ถ้วน มิตรภาพอันใสซื่อของชายผมสีดอกเลาที่มีใบหน้าอาบยิ้มอยู่ตลอดเวลา ทุกครั้งที่แวะเวียนไปเยี่ยมเยือน รวมทั้งครั้งล่าสุด เขาก็มักพูดถึงเพื่อนฝูงมวลมิตรที่เคยร่วมทุกร่วมสุขกันมา ไม่ว่า *ชาติ กอบจิตติ , นิพนธ์ ขันแก้ว* หรือ เพื่อนฝูงล่วงลับอย่าง *มณเฑียร บุญมา* ที่เขาสนิทสนมกล่าวถึงครูดี อย่าง *อาจารย์อารี สุทธิพันธุ์* ที่เคยแวะเยือนรวมถึง อาจารย์ วิรุณ ตั้งเจริญ , อาจารย์ อำนวย เย็นสบาย , สุชาติ สวัสดิ์ศรี ที่ได้สุมรวมเกื้อหนุน ทางความคิดและจิตใจ พร้อมกับอีกหลายๆคน ในแวดวงที่เกื้อกูลกันมา

"เวลาของการมีอยู่นั้นมีไม่มากตอนนี้ต้องคิดต้องทำให้มาก ทั้งทำงานโครงการศิลปะกับเด็กด้อยโอกาส สอนหนังสือสร้างงานศิลปะ..." พร้อมกับชี้ไปที่ท้ายครัว ที่มีเตาฟืน ไม้โต้ เศษไม้กองพะเนินและวัสดุอื่นๆ ที่พร้อมจะถูกหยิบมารังสรรค์ให้เป็นผลงาน ตามใจปรารถนา ที่มีเรื่องราว ตำนานรองรับอย่างเอกอุจาก *โชคชัย ตักโพธิ์*

ใน พ.ศ. นี้โชคชัย และอรทัย ตักโพธิ์ คู่ชีวิต ที่นอกเหนือจากภารกิจประจำคือความเป็นครูแล้ว ยังมีพันธศิลป์ ที่เป็นงานไม่รู้จบยังจะต้องสร้างสรรค์ร่วมกันชุมชน สังคมรอบข้างไปจนกว่าจะไร้ร้างเรือนกาย กับวงการศิลปิน ศิลปะในยุคความจริงลวง แผ่กระจายไปทั่วทุกอณูของแผ่นดินแล้ว ซึ่งโชคชัย ได้หยิบยกเอาคำของหลวงปู่ชา แห่งวัดหนองป่าพง มากล่าวเปรียบเปรยอย่างน่าสนใจว่า *" คนธรรมดาเห็นเขาเป็นมุณี แต่มุณีเห็นเขาเป็นธรรมดา"* ใครเป็นใครในวงการฯ ก็คิดกันเอาเอง ซึ่งชายผมสีดอกเลา แห่งบ้านดอนกลาง ตำบลขามใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ว่าเอาไว้อย่างนั้น ก่อนที่จะกล่าวว่า *"...ชำบายดีเด้อ..."*

2.3 ศิลปะชุมชน

ศิลปะชุมชน (Community Art) นั้นเป็นการนำเอาองค์ความรู้ด้านศิลปะในรูปแบบต่างๆเข้าไปแลกเปลี่ยน สร้างปฏิสัมพันธ์ กับชุมชนคนต้นแบบ เป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เกิดการแลกเปลี่ยนทางมิติต่างๆของการอยู่ร่วมโดยใช้ศิลปะเป็นสะพานเชื่อม สร้างความสมานฉันท์และความเป็นภารดรภาพให้แก่กัน อีกทั้งเป็นการเปิดมิติทางการเรียนรู้ให้ชุมชนได้ตระหนักถึงการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งด้วยกระบวนการทางศิลปะและวัฒนธรรมชุมชน

การศึกษาแนวคิดศิลปะชุมชนนั้น เป็นเรื่องที่ซับซ้อนมาก เพราะการสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็ง เป็นการสร้างสำนึกในท้องถิ่นและเป็นการพัฒนาศักยภาพการสร้างสรรค์ในชุมชนของตนโดยใช้วัสดุ และภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆ โดยการใช้แนวคิดกระบวนการทางศิลปะและหัตถกรรม มารวมบูรณาการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้สัมฤทธิผลตามเป้าหมายของการสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งทั้งทางด้านกายภาพและจิตสำนึก

แนวคิดศิลปะชุมชนที่ก่อเกิดขึ้นมาแล้ว และได้สานต่อเป็นเครือข่ายทั่วแผ่นดินจักเป็นพลังสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันดุจดั่งกำแพงเหล็กทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนให้แข็งแกร่ง ในการที่จะต่อกรกับกระแสการบริโภคที่ล้นทะลักเข้ามาทุกโมงยามในยุคปัจจุบัน

ถ้าหากสถาบันการศึกษาและองค์การต่างๆ ร่วมกันสืบสานศิลปะชุมชนในรูปแบบต่างๆ ให้กระจายไปทุกหย่อมย่านของสังคม ไม่ว่าจะเป็นชุมชนเมืองและต่างจังหวัด เชื่อว่าอีกไม่นาน การคืนรูปการจิตสำนึกแห่งชุมชนก็จะเปล่งประกายสอดสานกันอย่างถ้วนหน้า และเชื่อมั่นว่า แนวคิดศิลปะชุมชนนี้จะเป็นหนทางที่จะเอาชนะวิถีคิดการประกวดแข่งขันชิงรางวัลที่มีอยู่ในวงการศิลปะทุกวันนี้ เพราะการประกวดแข่งขันชิงรางวัลนั้นพลอยแต่จะให้เกิดการชิงดีชิงเด่น อันเป็นวิธีคิดแบบบริโภคแดกด่วนเพื่อเอาตัวเองไปสู่จุดหมายเพียงหนึ่งเดียว

ความเคลื่อนไหวแนวคิดการสร้างสรรค์ศิลปะ กับชุมชนอันได้รับผลกระทบมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 นั้น ได้ก่อรูปขึ้นที่ประเทศอังกฤษ โดยการรวมกลุ่มของศิลปิน Pre-Raphaelite ซึ่งมี William Morris เป็นตัวตั้งตัวตีในการสร้างเครือข่ายศิลปะและหัตถกรรมขึ้นตามชุมชนต่างๆในประเทศอังกฤษ ทั้งนี้เพื่อยกระดับงานช่างฝีมือหัตถกรรมให้เท่าเทียมกับผลงานศิลปะที่สร้างสรรค์โดยศิลปิน และที่สำคัญงานหัตถกรรมที่สร้างฝีมือของชาวบ้านนั้น จักต้องได้รับการยอมรับอย่างเท่าเทียมกับผลงานศิลปะ

แนวคิดของศิลปินกลุ่มนี้ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงวิถีของทุนนิยมในยุคนั้นที่ก่อให้เกิดช่องว่างความแปลกแยกระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และชุมชน ดังนั้นกลุ่มศิลปินจึงได้สร้างเครือข่ายศิลปะและหัตถกรรม เพื่อสร้างมิติความสัมพันธ์มนุษย์กับธรรมชาติ และการมีส่วนร่วมให้กลับคืนสู่ชุมชนเหมือนดังอดีตที่เคยเป็น

แนวความคิดดังกล่าวได้ขยายวงจากเกาะอังกฤษไปสู่แผ่นดินใหญ่ในยุโรป และอเมริกาในเวลาต่อมา เป็นการนำเอาความคิดแนวทางศิลปะ ชุมชน (Community Art) ซึ่งมีเป้าหมายในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งภายใต้ความสมดุลกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมนั้นๆ แน่นอนว่าเรื่องดังกล่าวเป็นประเด็นที่ละเอียดอ่อน เพราะในภาวะปัจจุบันที่สังคม วัฒนธรรมมีความแตกต่างอย่างชัดเจนกับเมื่อครั้งกลุ่มศิลปิน Pre-Raphaelite ได้บุกเบิกแนวคิดศิลปะชุมชนขึ้นมา ด้วยเหตุที่ชุมชนและปัจเจกชนในระดับท้องถิ่นจนกระทั่งในสังคมเมืองถูกครอบงำด้วยวิถีการบริโภคทุนนิยม จนแทบไม่หลงเหลือแนวคิดการเกื้อกูล การพึ่งพาตนเอง การที่จะนำเอาแนวคิดการสร้างสรรค์ศิลปะชุมชน กลับไปพลิกฟื้น และบูรณาการขึ้นใหม่นั้น จึงกลายเป็นเรื่องที่ต้องศึกษารายละเอียดแต่ละชุมชน ซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างทั้งการใช้ประโยชน์ และการนำเอาวัสดุมาสร้างสรรค์ เพราะไม่เช่นนั้นแล้ว ผู้ที่เข้าไปจัดการในพื้นที่ชุมชนนั้นๆจะกลายเป็นผู้ที่ถูกครอบงำ จนทำให้เกิดภาวะพึ่งตนเองไม่ได้

บทบาทของสถาบันการศึกษา และองค์กรภาคเอกชน ควรตระหนักถึงแนวคิด **ศิลปะชุมชน** ให้มากยิ่งขึ้น แทนที่จะมุ่งเน้นไปที่ภาคการประกวดแข่งขันชิงรางวัล อันเกิดจากผลพวงของเศรษฐกิจระบบทุนนิยมที่พลอยแต่จะทำให้เกิดการแก่งแย้งชิงดีชิงเด่นกันในสังคมมากขึ้น

แนวคิดศิลปะชุมชนนั้น เป็นการก่อกระตุ้นให้มีความเข้มแข็ง และเป็นการพัฒนาศักยภาพการสร้างสรรค์ในชุมชน โดยการใช้แนวคิดกระบวนการทางศิลปะและหัตถกรรมมารวมบูรณาการอย่างมีประสิทธิภาพ

การจัดกิจกรรมศิลปะแก่เด็กและเยาชนในพื้นที่ชุมชนเมืองหลวง รวมทั้งพื้นที่ห่างไกลในชนบทนั้นได้รับความร่วมมือจากองค์กรอิสระหลายกลุ่มที่มีความสนใจ และเห็นความสำคัญเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา และกิจกรรมการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะให้สอดคล้องกันระหว่างคน ชุมชน และสังคม เช่น

คณะกรรมการชุมชน 70 ไร่ เขตคลองเตย กรุงเทพฯ จัดกิจกรรมศิลปะร่วมกับเด็กจากชุมชนในเขตคลองเตย ในการร่วมกันทำงานสร้างสรรค์กันในพื้นที่ ศาลาประชาคม เมื่อวันที่ 28-29 ตุลาคม 2549

การจัดกิจกรรมศิลปะ แก่เด็กและเยาวชนในพื้นที่ชุมชนชนบท โดยได้รับความร่วมมือจากกลุ่มลองติจูด 105 และอุทยานแห่งชาติผาแต้ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

การจัดกิจกรรมนิทรรศการศิลปะ Smart Art Project 2006 : S.A.P Without Museum ซึ่งเป็นการนำเสนอผลงานของเด็กและเยาวชนเนื่องในวาระวันเด็กแห่งชาติ 2550

กลุ่มศิลปิน T-NAD : กลุ่มนิสิต นักศึกษา และศิลปินคนรุ่นใหม่จากหลายสถาบัน ที่รวมตัวกันสร้างกิจกรรมศิลปะเด็ก เยาวชน และชุมชนอย่างต่อเนื่องทั้งในเขตภาคอีสานและพื้นที่ห่างไกล

กลุ่มศิลปะกับชุมชนหุ่นทาวน์ : การรวมตัวของคนทำงานศิลปะหลากหลายกลุ่มเพื่อสร้างงานกิจกรรมในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลปะการแสดงกับชุมชน อาทิ การแสดงละครไบ้ร่วมกับกลุ่ม Babymine

กลุ่มลองติจูด 105 : กลุ่มศิลปินและครูศิลปะที่ทำงาน กิจกรรมศิลปะเด็กและเยาวชนในพื้นที่ชุมชนเขตอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ที่มุ่งเน้นการทำงานศิลปะร่วมกับเด็กและเยาวชนโดยการใช้กระบวนการคิดและกระบวนการสร้างสรรค์งานศิลปะที่อิงแนบกับธรรมชาติ ทั้งความคิดและการใช้วัสดุ

กลุ่มนิทานแต้มฝัน : กลุ่มนักเล่านิทานที่ทำงานสร้างกิจกรรมสำหรับเด็กผ่านการเล่านิทาน การแสดงละคร และมีผลงานปรากฏอย่างสม่ำเสมอ

กิจกรรมเหล่านี้เป็นการร่วมกันถ่ายทอดความคิดสร้างสรรค์ เรื่องราวในชุมชนด้วยรูปแบบกลวิธีอันหลากหลายแล้ว วิทยากรยังแนะนำความรู้ในการใช้ศิลปะเป็นสื่อเพื่อสร้างความเข้าใจ และเรียนรู้การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันกับครอบครัว ชุมชน ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมให้มีความยั่งยืนต่อไป

นอกจากนี้ยังหมายถึงการมุ่งสร้างกิจกรรมและงานศิลปะที่มิได้มุ่งเพียงไปให้ถึงคุณค่าจากปลายทางของผลสำเร็จในชิ้นงานเท่านั้น แต่หมายรวมไปถึงการให้ความสำคัญกับกระบวนการที่มีผู้คน บริบททางสังคม วัฒนธรรมและสถานการณ์ในชุมชนเข้ามามีบทบาทต่อการสร้างแรงจูงใจให้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ภายใต้การทำงานศิลปะร่วมกันในชุมชน แม้ว่าสุดท้ายจะเป็นความมากเชิงปริมาณจากสายตาของคนนอก “คนอื่น”แต่ภาพนั้น ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการปัญหา และสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงและมีความซับซ้อนสูงล้วนแล้วแต่เป็นประสบการณ์ทางศิลปะที่ชุมชนต่างหากมอบให้แก่เรา

การทำกิจกรรมศิลปะค่ายผาแต้ม ที่อุทยานแห่งชาติผาแต้ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีความแตกต่างจากการทำกิจกรรมศิลปะในชุมชนอื่นในเมืองที่ผ่านมา เนื่องด้วยสภาพแวดล้อม บริบทของพื้นที่ที่มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ และเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นที่เต็มไปด้วยเรื่องราวความเป็นมาที่หลากหลาย ด้วยเหตุนี้กิจกรรมศิลปะครั้งนี้ จึงเป็นการทำงานศิลปะของเด็กๆที่นำเรื่องราวประสบการณ์ของตนเอง สิ่งแวดล้อม ในชุมชน มาผสานกับการเล่าผ่านการทำงานศิลปะ โดยเน้นการใช้วัสดุจากธรรมชาติ จากสิ่งแวดล้อม และกลวิธีที่เรียบง่าย นอกจากการทำกิจกรรมสันทนาการแล้ว ทั้งอาสาสมัคร นิสิต และศิลปินคณาจารย์กลุ่มลองติจูด 105 ยังได้วางแผนและทำกิจกรรม อาทิการวาดภาพด้วยสีจากวัสดุธรรมชาติ การใช้วัสดุธรรมชาติมาสร้างงานศิลปะสื่อประสม การสร้างภาพนิทานก้อม ซึ่งเป็นนิทานพื้นบ้านของภาคอีสาน โดยใช้การเล่าเรื่องผ่านภาพ

กิจกรรมหลากหลายที่ได้เกิดขึ้นไปพร้อมๆกันกับการแนะนำการให้ความรู้ด้านศิลปะ การสร้างสรรค์ผลงานจากวัสดุธรรมชาติอย่างไร้ข้อจำกัดและกระบวนแบบ แม้ว่าการสร้างสรรค์ของเด็กส่วนใหญ่จะขาดการสนับสนุนทุนในการซื้อสีมาวาดภาพ แต่พวกเขาก็ได้เรียนรู้จากการใช้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นและวิถีชีวิตที่แอบอิงกับธรรมชาติ ด้วยการผสมสี เตรียมสี บดใบไม้ชนิดต่างๆ จนเกิดเป็นสีนำบรรจุใส่ถุงมาเพื่อจะนำมาสร้างงานศิลปะที่สามารถแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการคิด สร้างสรรค์ บอก

เล่าเรื่องราว ประสบการณ์ของตนเอง ครอบครัว ชุมชน ผ่านการใช้วัสดุ และการสร้างงานศิลปะของตนได้

การเคลื่อนไหวทางศิลปะในพื้นที่ชุมชนห่างไกลต่อเนื่องกันมาหลายครั้งที่ผ่านมา ดังกรณีกิจกรรมค่ายศิลปะผาแต้ม โดยมีนักเรียนที่มาอยู่ในพื้นที่โดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มาเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งพื้นที่ริมโขงแห่งนี้มีเรื่องราวมากมายทั้งประวัติศาสตร์การต่อสู้ ความไม่เป็นธรรม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาคนไร้สัญชาติ ปัญหาการรุกรานของคนจากพื้นที่อื่น หรือจากนโยบายการพัฒนาของรัฐที่เต็มไปด้วยความเหลื่อมล้ำซ้ำซ้อน ฯลฯ เหล่านี้ล้นแต่เป็นสิ่งที่อยู่ท่ามกลาง และอยู่ภายใต้บริบทของสังคม ชุมชน ณ พื้นที่

2.4 ว่าด้วยแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Culture Ecology)

การอธิบายผลงานและปรากฏการณ์ทางศิลปะในรูปแบบวิชาการในสังคมไทยนั้นมีน้อยมาก โดยส่วนมากแล้วการอธิบายเหล่านั้นจะเป็นไปในรูปแบบพรรณนาถึงเฉพาะตัวงานศิลปะเสียมากกว่า แต่บริบททางสังคมวัฒนธรรมที่แวดล้อมผลงานศิลปะชิ้นนั้น หรือแม้กระทั่งบริบทขณะที่ศิลปะชิ้นนั้นถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาไม่ได้มีการกล่าวถึง เช่นนี้แล้วจึงทำให้การอธิบายผลงานทางศิลปะไม่ต่างไปจากบทสวนของคำภีร์ทางศาสนา กล่าวคือคงความศักดิ์แต่แปลกแยกจากมวลชลและสังคมวัฒนธรรม ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นหุบเหวของวงวิชาการทางศิลปะของสังคมไทย และขอนำเสนอว่าหากการอธิบายผลงานหรือปรากฏการณ์ทางศิลปะควรที่จะมีความเชื่อมโยงกับแนวความคิดอื่นๆ นอกเหนือไปจากการอธิบายเฉพาะความงามของผลงานศิลปะ (เส้น สี แสงเงา รูป ทรง เสียง ท่วงท่า)

การอธิบายผลงานและปรากฏการณ์ศิลปะโดยเชื่อมโยงกับแนวความคิดอื่นๆ นั้น นอกจะเป็นการเปิดพื้นที่ใหม่ๆ ให้กับวงการวิชาการทางศิลปะแล้วนั้น ยังเป็นการแสดงให้เห็นว่าศิลปะนั้นไม่ได้ดำรงอยู่ในสังคมนี้อย่างเลื่อนลอยและโดดเดี่ยว และศิลปะหรือศิลปินไม่ใช่อะไรที่ศักดิ์สิทธ์ มวลชลทุกกลุ่มวัฒนธรรมสามารถเข้าใจและรับรู้ในศิลปะได้อย่างเท่าเทียบและในขณะเดียวกันก็เป็นการดำรงไว้ซึ่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน

ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยนำแนวคิด "นิเวศวิทยาวัฒนธรรม" (Cultural Ecology) มาอธิบายผลงานปรากฏการณ์ทางศิลปะที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสร้างสรรค์แบบมีส่วนร่วมในพื้นที่กิจกรรม ณ อุทยานแห่งชาติผาแต้ม เพื่ออธิบายให้เห็นว่า แม้จะเป็นการสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะแบบสมัยใหม่ หรือเป็น

การสร้างสรรค์ด้วยวัสดุเดียวกัน แต่ศิลปะก็สามารถสะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางความคิดอันเกิดจากความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่น

แนวความคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมโดยส่วนมากแล้วจะถูกนำไปอธิบายในการศึกษาวิจัยทางวิถีวัฒนธรรมสถาปัตยกรรมศาสตร์ และการวิจัยวัตถุทางวัฒนธรรมต่างๆ เช่น อุปกรณ์เครื่องใช้ในการดำรงชีวิตของแต่ละชาติพันธุ์ ลวดลายเครื่องจักสาน ลวดลายผ้าเป็นต้น ดังที่จะได้ยกกล่าวถึงอย่างสรุปย่อผลงานเหล่านั้น ดังต่อไปนี้

สำหรับประเด็น นิเวศน์วิทยาวัฒนธรรม (cultural ecology) ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี อาจารย์และนักวิชาการด้านมานุษยวิทยา สังคมวิทยา ได้นำแนวความคิดดังกล่าวมาอธิบายถึงปรากฏการณ์ที่รัฐสถาปนาอำนาจเหนือพื้นที่ทำกินของชุมชนชาวกะเหรี่ยงในป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ซึ่งปิ่นแก้วเสนอให้เห็นว่าการอยู่อาศัยและดำรงชีวิต วัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยงในทุ่งใหญ่นเรศวรนั้นสัมพันธ์แนบแน่นอยู่กับนิเวศวิทยาของป่าทุ่งใหญ่นเรศวร การที่รัฐไปประกาศให้ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ก็เท่ากับเป็นการเบียดขับทั้งทางตรงและทางอ้อมให้ชาวกะเหรี่ยงอพยพออกจากพื้นที่ที่เขาทำกินมาเป็นเวลากว่า 200 ปี โดยไม่สนใจมิติทางวัฒนธรรม

ปิ่นแก้วได้กล่าวถึงแนวความคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมไว้อย่างน่าสนใจว่า

> ราวปลายคริสต์ศักราชที่ 19 ถึง 20 ในงานศึกษาทางมานุษวิทยานั้น การศึกษานิเวศวิทยาในแง่มุมของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม หรือที่เรียกว่า 'มานุษยวิทยานิเวศน์ (ecological anthropology)' นั้นได้เริ่มต้นราว 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมา และมีพัฒนาการ ของแนวการวิเคราะห์ที่แตกต่างกันไป โดยอาจจำแนกความสนใจเฉพาะนี้ออกได้เป็น 3 แนวทางด้วยกันคือ วัฒนธรรมนิเวศน์ (cultural ecology) ชาติพันธุ์นิเวศ (ethno ecology) และระบบนิเวศน์ (system ecology)
>
> แนวทางทั้ง 3 มีความแตกต่างในประเด็นเนื้อหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม และมักมีข้อวิจารณ์ซึ่งกันและกัน อาทิเช่น Jameison และ Lovelace วิจารณ์งานศึกษาในแนวระบบนิเวศน์ว่า มีความโน้มเอียงไปในทาง 'วัตถุนิยม' มาก เนื่องจากถูกพัฒนาขึ้นมาในบริบทของ 'ชีววิทยา' ซึ่งในฐานะของมนุษย์เป็นเพียงองค์ประกอบทางชีวภาพอันหนึ่งของระบบนิเวศน์ และเป็นส่วนหนึ่งของการไหลของพลังงานและสสาร ผ่านไปยังระบบชีวภาพที่ใหญ่กว่า หรือไม่เช่นนั้นก็สนใจเฉพาะความหลากหลายในทางอินทรียภาพ และพันธุกรรมของมนุษย์ในการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม (Jameison and Lovelace, 1984) ...

S 411201

> ...การศึกษาในแนววัฒนธรรมนิเวศน์ มีความพยายามที่จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในฐานะที่มนุษย์เป็นเจ้าของ 'วัฒนธรรม' มากกว่าเป็นเพียงอินทรียภาพของระบบนิเวศน์ โดยสนใจ 'วัฒนธรรม' ในฐานะเป็นกลไกสำคัญในการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม การศึกษาในแนวนี้ได้แตกแขนงออกไปมากมาย เช่น ความสนใจในเรื่องอิทธิพลของลักษณะทรัพยากรธรรมชาติที่มีต่อลักษณะของวัฒนธรรม ประเด็นบทบาทของวัฒนธรรมในความสมดุลระหว่างประชากรและทรัพยากรเหล่านี้เป็นต้น (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2539:23-24)

อย่างไรก็ตาม หากเรามุ่งที่จะศึกษาวัฒนธรรมชุมชนเพียงมิติเดียว อาจเป็นเรื่องอันตราย ด้วยว่าการมองวัฒนธรรมชุมชนเพียงมิติเดียวและยึดติด แช่แข็ง สุดท้ายวัฒนธรรมชุมชนจะกลายเป็นชุด "วาทกรรม" ที่ปฏิบัติการเฉพาะในมิติของอำนาจทางวัฒนธรรมที่คอนกีดกันคนอื่นให้กลายเป็นคนชายขอบและดอยในสังคม รวมถึงการแช่แข็งชุมชนให้หยุดนิ่งตายตัวและการพลวัตร ดังที่ ยุกติ มุกดาวิจิตร ได้นำเสนอไว้ในหนังสือ "อ่านวัฒนธรรมชุมชน วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน" ในวิจัยนี้ขอยกข้อความในหนังสือดังกล่าวมาช่วงหนึ่งว่า

> เพื่อที่จะเสนอรูปแบบวิถีชีวิตของชาวชนบท หรือที่รวมเรียกว่า "วัฒนธรรมชุมชน" แนวคิด "วัฒนธรรมชุมชน" ไม่เพียงเสนอแนวคิดที่เป็นหลักการหรือเทคนิควิธีการทางด้านการพัฒนาชนบทเท่านั้น หากยังได้พยายาม ค้นหา และสะท้อน "ภาพแทนความจริง" (representation) ว่าด้วย "วัฒนธรรมชุมชน" อีกด้วย งานเขียนแนววัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นงานที่มีลักษณะพ้องกันกับงานเขียนแนววัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นงานที่มีลักษณะพ้องกันกับงานเขียนทางมานุษยวิทยาที่เรียกกันว่า "ชาติพันธุ์นิพนธ์" (ethnography) ในคริสต์ทศวรรษ 1920-1950 งานชาติพันธุ์นิพนธ์เป็นงานเขียนที่มุ่งพรรณนาและวิเคราะห์รูปแบบการดำเนินชีวิตของชนพื้นเมืองและสังคมวัฒนธรรมต่างๆ ในทำนองเดียวกับงานชาติพันธุ์นิพนธ์ งานเขียนแนววัฒนธรรมชุมชนก็จะพยายามที่จะพรรณนาวิถีชีวิตของชาวชนบทในแง่มุมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นค่านิยม ความเชื่อ ศาสนา พิธีกรรม การทำมาหากิน การรวมกลุ่มทางสังคม ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นว่ารูปแบบชีวิตแบบชุมชนนั้นเคยมีอยู่จริง และสามารถรื้อฟื้นเพื่อพัฒนาต่อไปในอนาคตได้ อย่างไรก็ดี งานเขียนแนววัฒนธรรมชุมชนไม่เพียงพ้องกันกับงานชาติพันธุ์ดังกล่าวในแง่ของเนื้อหาสาระที่นำเสนอเท่านั้น งานเขียนแนววัฒนธรรมชุมชนยังยึดถือในคติทางญาณวิทยา (epistemology) เดียวกันกับงานชาติพันธุ์

นิพนธ์ดังกล่าวด้วย กล่าวคือ ญาณวิทยาแบบ "ถือมั่นในภาพแทนความจริง" (Representationalism) (Daly, 1994)

ญาณวิทยาแบบ "ถือมั่นในภาพแทนความจริง" เป็นคติที่มีร่วมกันในญาณวิทยาหลายแบบ เช่น ประจักษ์นิยม (Empiricism) เหตุผลนิยม (Rationalism) และปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) ต่างกันแต่ว่า ในแต่ละแนวต่างก็มีข้อเสนอ และถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์ซึ่งกันและกันว่า เราจะรู้จักความจริงโดยปราศจากอคติ ความเห็น ค่านิยม และความเชื่อของผู้ศึกษามากที่สุดได้อย่างไร เป็นต้นว่า สำหรับประจักษ์นิยมการสังเกตเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุด ส่วนเหตุผลนิยม เช่น แนวของ**เรอเน เดส์-คาร์ตส์** (René Descartes) การตั้งข้อสงสัยต่อทุกสิ่งทุกอย่างสำคัญที่สุด ส่วนปรากฏการณ์วิทยาตามแนวทางของเอดมันด์ ฮัลเซิร์ล (Edmund Husserl) ให้ความสำคัญต่อการใส่วงเล็บตนเอง (phenomenological epoch หรือ bracketing) เป็นต้น

ในคติของการหาความรู้แบบ "ถือมั่นในภาพแทนความจริง" (Daly, 1994:175) กิจกรรมที่สำคัญที่สุดกิจกรรมหนึ่งขององค์ความรู้ได้แก่ การสะท้อนภาพความจริง (represent) ที่ผู้ศึกษาได้รับมาไปสู่ผู้อื่น องค์ความรู้ที่ศึกษาได้รับรู้มาจากโลกความจริง (the world itself) และที่เป็นภาพสะท้อนโลกความเป็นจริง (representation) นั้น มิได้แตกต่างกันแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะคติทางญาณวิทยาแบบนี้เชื่อว่า องค์ความรู้ดังกล่าวได้มาจากวิธีการเรียนรู้ ซึ่งผู้ศึกษาจะต้องพยายามทำตัวเองให้ปลอดจากการยึดถือในอคติ ความเห็น ค่านิยม และความเชื่อที่ตนเองมีอยู่ในแง่องค์ความรู้ที่ผู้ศึกษาได้รับมาและถ่ายทอดไปสู่ผู้อื่นจึงเป็นเสมือนกระจกสะท้อนโลกแห่งความเป็นจริงอย่างใสสะอาด

ทัศนะดังกล่าวเป็นรากฐานที่สำคัญของการพัฒนาความเป็นศาสตร์ (science) ในการศึกษาด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ สังคมศาสตร์ หรือมนุษยศาสตร์ นับตั้งแต่ยุคแห่งภูมิปัญญา (Enlightenment) เป็นต้นมา ในส่วนของการศึกษาทางชาติพันธุ์วิทยา (Ethnology) สาขาวหนึ่งในมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Anthropology) ทัศนะดังกล่าวก็มีความสำคัญอย่างยิ่งเช่นกัน

นักชาติพันธุ์วิทยาในคริสต์ทศวรรษ 1920-1950 นั้น ให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการเข้าไปศึกษาโดยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) ในชาติพันธุ์ที่ตนเองศึกษา ทั้งนี้เพื่อที่ผู้ศึกษาจะสามารถทำความเข้าใจแง่มุมต่างๆ ของชีวิตทางวัฒนธรรมที่ตนเข้าไปศึกษาได้อย่างละเอียด ลึกซึ้ง เป็นระบบยิ่งกว่าการบันทึกจากการสังเกตของนักเดินทาง หมอสอนศาสนา หรือพ่อค้า ซึ่งเคยเขียนงานชาติพันธุ์มาก่อนหน้านั้น ยิ่งกว่านั้น นักชาติพันธุ์วิทยาเชื่อว่าการที่ตนเองมีโอกาสเข้าไปสัมผัสกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อย่างใกล้ชิดยังจะทำให้สามารถทำความเข้าใจ

> กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นจากมุมมองของชนพื้นเมืองเอง (native's point of view) ทำให้ข้อเขียนทางชาติพันธุ์วิทยามีความถูกต้องแม่นยำมากยิ่งขึ้นกว่าที่จะศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จากข้อเขียนของบรรดานักเดินทาง มิชชันนารี หรือพ่อค้า ดังที่นักทฤษฎีวิวัฒนาการกระทำ (Clifford, 1988a) (ยุกติ มุกดาวิจิตร. 2548: 4-7)

นอกจากนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านมานุษยวิทยา สังคมวิทยา วัฒนธรรมชุมชนทั้งสองท่านแล้ว ยังมีนักวิชาการท่านอื่นๆ ในหลากหลายสาขาวิชาได้นำแนวความคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมมาอธิบายปรากฏการณ์อื่นๆ ในสังคมอีก ดังจะได้กล่าวสรุปดังต่อไปนี้

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม / สมชาย นิลอาธิ

สมชาย นำเสนอเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ มนุษย์ เทคโนโลยีและวัฒนธรรม ซึ่งเชื่อมโยงกับนิเวศวิทยา ในมุมมองความหมายของปฏิสัมพันธ์เชิงกายภาพที่สิ่งมีชีวิตเกี่ยวพันและดำรงชีวิตอยู่ตามธรรมชาติ แต่เมื่อสมดุลระหว่างธรรมชาติกับวัฒนธรรมของมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะจากอิทธิพลของมนุษย์ที่ก่อให้เกิดผลกระทบมากมายนั้น ความสามารถในการปรับตัวของมนุษย์ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญสำหรับรักษาความสัมพันธ์ของสิ่งเหล่านี้ไว้จึงพัฒนาขึ้นและปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งการปรับตัวทางชีววิทยาและการปรับตัวทางวัฒนธรรม

นอกจากนี้ สมชาย กล่าวถึงการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติซึ่งเกี่ยวข้องกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ว่ามีความสำคัญมากในการศึกษามานุษยวิทยาร่วมสมัย ขณะที่มนุษย์สามารถปรับตัวด้วยความสามารถทางร่างกายให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมได้ในอีกด้านมนุษย์ก็สามารถปรับเปลี่ยนธรรมชาติเพื่อสร้างสรรค์วัฒนธรรมเช่นกัน อีกทั้งยังชี้ให้เห็นพัฒนาการของการปรับตัว ซึ่งเป็นกระบวนการเชิงวัฒนธรรมที่มนุษย์กระทำต่อธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ร่วมกัน เทคโนโลยีการเกษตรเป็นตัวอย่างหนึ่งในนั้น อาทิเช่น การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การจัดหาและกักตุนอาหาร ที่ส่งผลต่อวิถีความเป็นอยู่หรือการจัดระเบียบสังคมการเมืองที่ไม่เหมือนกัน อย่างไรก็ตาม สมชายเน้นว่าแต่ละท้องถิ่นมีลักษณะนิเวศและวัฒนธรรมอันแตกต่างกัน ซึ่งคนในสังคมก็ปรับเปลี่ยนลักษณะนิสัยผ่านวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์นั้นด้วย นอกจากนี้ สมชายยกหลายสังคมขึ้นมาให้เห็นภาพของนิเวศวิทยาวัฒนธรรมชัดเจนขึ้น และได้ยกตัวอย่างวัฒนธรรมการผลิตอาหาร อันเกี่ยวข้องกับจำนวนประชากร (มนุษย์) การใช้ทรัพยากรและพลังงานผลิต/แปรรูปอาหาร (ธรรมชาติและ

เทคโนโลยี) พฤติกรรมและภาวะการบริโภคอาหารของคนกลุ่มต่างๆ เพื่อสะท้อนความสัมพันธ์(อันไม่สมดุล)ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในแง่มุมนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่เริ่มต้นและต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ในตอนท้าย สมชายระบุถึงปัญหาการใช้ทรัพยากร(ธรรมชาติ)ที่ฟุ่มเฟือยเกินกว่าจะสร้างทดแทนหรือฟื้นฟู หรือแม้แต่ปัญหาการแพร่กระจายทรัพยากรอย่างไม่เป็นธรรมในโลก ซึ่งกลายเป็นภยันตรายต่อการจำกัดการใช้ทรัพยากรและพลังงานให้อยู่ภายในขอบเขตที่จะรักษาอารยะธรรมให้ดำรงคงอยู่ได้ และเสนอข้อแก้ไขสำหรับปัญหานี้ที่การปรับตัวของมนุษย์กับธรรมชาติเป็นไปได้ยากและมีความไม่แน่นอนปัจจุบัน ด้วยการที่ชุมชนรวมตัวจัดตั้งประชาคมที่ช่วยกันระวังรักษาทรัพยากรธรรมชาติและร่วมต่อต้านทำลายพฤติกรรมที่ทำให้เกิดความขาดแคลน หรือไม่สมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติด้วย

งานหัตถกรรมผู้ไท การใช้วัสดุ ภูมิปัญญา และความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในเรือนผู้ไท/ วาริน จันทศรี, ปิยาภรณ์ ธนานุภาพไพศาล, กุลศรี สุริยเดชสกุล

งานศึกษาเรื่องหัตถกรรมผู้ไทฯ ของ วาริน, ปิยาภรณ์ และ กุลศรี (2546) เป็นส่วนหนึ่งของ "โครงการชุมชนและเรือนผู้ไท: รูปแบบและนิเวศวิทยาวัฒนธรรมการอยู่อาศัย" โดยงานนี้เป็นการศึกษางานหัตถกรรมในลักษณะของความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการเห็นคุณค่าทั้งวัตถุทางวัฒนธรรมและกระบวนการทางวัฒนธรรมและนิเวศวิทยาที่เกี่ยวข้องการการผลิตและการใช้หัตถกรรมด้วย ซึ่งผู้วิจัยเลือกศึกษางานหัตถกรรมทั้งประเภทการจักสานและการผ้าทอที่ปรากฏในชุมชนชาวผู้ไทหลายจังหวัดทางภาคอีสาน เพื่อสะท้อนความเปลี่ยนแปลงของงานหัตถกรรมในความเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตของชาวผู้ไท

ประเด็นหลักที่ผู้วิจัยวิเคราะห์และเป็นบทสรุปในงานนี้ ได้แก่ 1.ความเปลี่ยนแปลงของความเชื่อ ความสำคัญและวิธีคิดที่ชาวผู้ไทมีต่องานหัตถกรรม นั่นคือ แต่เดิมนั้นการทำงานจักสานของชาวบ้านในอดีตมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านในลักษณะองค์รวม ซึ่งแสดงออกถึงความเกื้อกูลระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อและเอกลักษณ์ของวิถีชีวิตดั้งเดิมเหล่านี้กลับลดลง ส่วนหนึ่งเป็นผลจากอิทธิพลของสังคมเมืองที่เข้าสู่หมู่บ้าน มีการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ รวมไปถึงการที่ชุมชนขาดแคลนบุคคลซึ่งมีความสามารถเชิงช่าง ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อวัฒนธรรมพื้นบ้านทั้งในส่วนที่มองเห็น เช่น

พิธีกรรม ศิลปหัตถกรรม สถาปัตยกรรม และส่วนที่มองไม่เห็น เช่น ระบบการให้คุณค่า ซึ่งเป็นสิ่งส่วนสะท้อนว่าคนติดอย่างไรกับธรรมชาติ สังคมและตนเอง อันจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเสนอว่าความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ขึ้นอยู่กับชาวบ้านว่าจะสามารถปรับวิธีคิด/กระบวนทัศน์ในการดำรงเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมชาวผู้ไทไว้อย่างไร

2.ความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบ การออกแบบและวัตถุดิบที่ใช้ในงานหัตถกรรม กล่าวคือ คุณประโยชน์และหน้าที่ของงานหัตถกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป จากการใช้สอยในครัวเรือนกลายเป็นสินค้า กลุ่มคนหรือองค์กรที่มีบทบาทต่องานหัตถกรรมผู้ไทในชุมชน เช่น ศูนย์ศิลปาชีพของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ในฐานะคนกลางที่ส่งเสริมการผลิตงานหัตถกรรมผู้ไทในพื้นที่ รวมไปถึงโครงการพัฒนาที่สร้างความเจริญในรูปแบบต่างๆ ปัจจัยที่ว่าส่งผลต่องานหัตถกรรม เช่น เปลี่ยนวัสดุจากไม้ไผ่หรือหวายมาเป็นพลาสติกแทน หรือแม้แต่การถ่ายทอดความหมายของงานหัตถกรรมที่เลือนหายไป ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับหมู่บ้านชาวผู้ไท ทำให้คุณค่าความงามและความประณีตแบบดั้งเดิมลดลง รูปแบบเครื่องจักสานที่เกี่ยวพันกับวิถีชีวิต พฤติกรรมและสภาพแวดล้อมและแสดงถึงลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นก็ถูกผสมผสานเพิ่มเติม อันเป็นเพราะภาวะขาดความสมดุลและความยั่งยืนในการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนกับธรรมชาติ

3.ความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับสิ่งมีชีวิตและกระบวนการถ่ายทอด จากการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงบทบาทของงานหัตถกรรม รวมถึงอิทธิพลของสังคมเมือง และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ ที่ทำให้สังคมชนบทต้องปรับตัวจากสังคมประเพณีกลายเป็นสังคมทันสมัยนั้น เชื่อมโยงกับการแปรเปลี่ยนวิถีชีวิตของชาวผู้ไทบางส่วน อาทิ การละเลยคุณค่าของงานหัตถกรรมดั้งเดิม มีการใช้งานตามพิธีกรรมความเชื่อน้อยลง ขาดแคลนการสืบทอดสู่รุ่นต่อไปทำให้ขาดคนที่มีทักษะหรือเข้าใจความหมายของงานหัตถกรรม อีกทั้งยังมีการเปลี่ยนแปลงการใช้งานของผ้าตามความต้องการของตลาด และการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตที่เน้นปริมาณและการค้ามากยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้กระทบต่อสภาพแวดล้อม ทำให้วัสดุธรรมชาติที่เคยหาได้ในท้องถิ่นขาดแคลน และทำให้ความเป็นพื้นถิ่นดั้งเดิมของหัตถกรรมเปลี่ยนแปลงเช่นกัน

นอกเหนือจากข้อค้นพบเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของงานหัตถกรรมผู้ไทแล้ว ผู้วิจัยได้เน้นถึงลักษณะเฉพาะของภูมิปัญญาท้องถิ่นและเอกลักษณ์ของหัตถกรรมผู้ไท ซึ่งปรากฏอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างคน สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมของชาวผู้ไท เริ่มตั้งแต่ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน(ที่ดอนและที่ราบ)

ซึ่งเกี่ยวพันกับวัสดุธรรมชาติที่ใช้ในงานจักสาน หรืองานทอผ้าที่อาศัยวัตถุดิบในชุมชนอย่างหม่อน ไหม หรือไม้ประเภทต่างๆ ที่นำมาย้อมสีและผลิตงานหัตถกรรม นอกจากนี้ความหมายของงานหัตถกรรมอันเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อ ศาสนาและบทบาททางเพศของชาวผู้ไท ยังสัมพันธ์กับการออกแบบลวดลายลักษณะของงานหัตถกรรมประเภทต่างๆ อาจกล่าวได้ว่างานหัตถกรรมที่สร้างขึ้นโดยฝีมือทางช่างที่ถ่ายทอดกันในชุมชนนั้น เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและยังสัมพันธ์กับระบบนิเวศ โดยที่สิ่งเหล่านี้ได้มีการปรับตัวตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงและยังสะท้อนอยู่ในวิถีการดำรงชีวิตของชาวผู้ไทในชุมชนต่างๆ อีกด้วย

ผู้วิจัยสรุปในตอนท้ายว่า งานหัตถกรรมของชาวผู้ไทเป็นภูมิปัญญาที่สะสมและถ่ายทอดมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อมโดยเชื่อมโยงอย่างเป็นบูรณาการ ซึ่งงานหัตถกรรมดั้งเดิมอาจมีการประยุกต์หรือปรับใช้กับวิถีชีวิตปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไป และผู้วิจัยยังมีข้อเสนอแนะว่า ควรจะร่วมกันกระตุ้นให้เห็นคุณค่าของวิถีชีวิต ธรรมชาติแวดล้อม และศิลปวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อสร้างสมดุลในการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านโครงสร้างสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม

มิติทางสังคมวัฒนธรรมและความหมายของพื้นที่ในเรือนและชุมชนและหมู่บ้านผู้ไท

งานวิจัยนี้อยู่ในชุดโครงการวิจัยเดียวกัน แต่เน้นประเด็นความหมายของพื้นที่ผ่านสถาปัตยกรรม โดยเลือกศึกษาพื้นที่เรือนพักอาศัยและพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านของชาวผู้ไท ซึ่งเป็นตัวแทนกลุ่มวัฒนธรรมหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อสะท้อนอิทธิพลและความสัมพันธ์ของมิติทางสังคมวัฒนธรรมที่มีต่องานสถาปัตยกรรม ผู้วิจัยเลือกใช้แนวคิด Space Syntax ในการวิเคราะห์โครงสร้างและความสัมพันธ์ของพื้นที่ ซึ่งในงานวิจัยนี้มีข้อค้นพบที่น่าสนใจเกี่ยวกับประเด็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนภายในและคนภายนอกซึ่งถูกกำหนดโดยการจัดเรียงพื้นที่ กล่าวคือหมู่บ้านผู้ไทเป็นลักษณะโครงร่างร่วม (Global structure) ที่ควบคุมคนแปลกหน้าภายนอกชุมชน หรือประเด็นความเป็นชุมชนเมืองที่แฝงอยู่ในลักษณะพื้นที่ของชุมชนผู้ไท

ในส่วนของนิเวศวิทยากับการศึกษาพื้นที่นั้น ผู้วิจัยมองว่า นิเวศวิทยาเป็นหนึ่งในปัจจัยที่จะนำมาพิจารณาหรือศึกษารูปแบบของพื้นที่ (Space) ซึ่งการศึกษาที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และมิติสังคมวัฒนธรรมนั้นเกี่ยวข้องกับศาสตร์หลายสาขา โดยเฉพาะการศึกษาที่พักอาศัยของกลุ่มวัฒนธรรมหลายกลุ่ม ในขณะที่ความหมายของวัฒนธรรมไม่สามารถระบุชัดเจนได้แต่ผู้วิจัยก็ได้ทบทวน

ความหมายของวัฒนธรรมในแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางสังคม รวมไปถึงความสัมพันธ์เชิงสังคมระหว่างมนุษย์กับวัฒนธรรมซึ่งมีอิทธิพลสำคัญต่อการศึกษาสังคมและพื้นที่ งานวิจัยนี้จึงมีส่วนที่ศึกษาระบบ/รูปแบบของกิจกรรมและการใช้พื้นที่ ในฐานะตัวสะท้อนมิติทางสังคมวัฒนธรรมด้วย นอกจากนี้ประเด็นเรื่องโครงสร้างสังคม วิถีชีวิตความเป็นอยู่และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมซึ่งแฝงความหมายของวัฒนธรรมก็เป็นข้อพิจารณาที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการศึกษาพื้นที่เรือนและชุมชนผู้ไท

สำหรับงานวิจัย "มิติทางสังคมวัฒนธรรมและความหมายของพื้นที่ในเรือนและชุมชนหมู่บ้านผู้ไท" นี้ ทำให้มองเห็นอีกมิติของนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างที่พักอาศัย อาทิ การปรับเปลี่ยนสิ่งปลูกสร้างให้สนองตอบสภาพภูมิอากาศ วัสดุ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม เป็นต้น และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (มนุษย์กับมนุษย์) ในการใช้พื้นที่ภายในชุมชนหมู่บ้าน โดยมองผ่านสถาปัตยกรรมของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งนี้เพราะสาระทางสังคมที่แฝงอยู่ในสิ่งปลูกสร้างทางสถาปัตยกรรมและชุมชนนั้น เป็นส่วนหนึ่งของวิธีการที่วัฒนธรรมแสดงตัวตนออกมา ทั้งในแง่ความสัมพันธ์ทางสังคมและระบบกิจกรรม (อันเป็นสื่อกลางระหว่างสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม) ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ขณะเดียวกันการที่มนุษย์ปรับเปลี่ยนสถาปัตยกรรมเพื่อให้อยู่รอดได้ และประสานพฤติกรรมของตนให้สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมที่ตนสร้างขึ้นนั้น ก็สะท้อนให้เห็นการปรับตัวและการสร้างสรรค์ของมนุษย์ต่อระบบนิเวศและ/หรือวัฒนธรรม เช่นเดียวกับสถาปัตยกรรมที่เป็นสิ่งแสดงถึงการมีอยู่ของวัฒนธรรม การแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ และยังสะท้อนความเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน

นิเวศวิทยาวัฒนธรรมซึ่งสัมพันธ์กับภูมิทัศน์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในชุมชนริมคลองรางจระเข้ อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา / อมฤต หมวดทอง

อมฤต ทำการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในชุมชนริมคลองรางจระเข้ ซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่และมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวพันกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติริมน้ำ ขณะเดียวกันก็ได้มีแนวคิดการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมชุมชนผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ซึ่งเข้ามามีบทบาทในชุมชนแห่งนี้ ประเด็นความสนใจของผู้วิจัย คือ ภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนริมคลองรางจระเข้ โดยทำการสำรวจเรือนพักอาศัยเป็นกรณีศึกษาสองจำพวก คือ เรือนพื้นถิ่นริมคลองที่เจ้าของ

มีความเชื่อทางศาสนาที่หลากหลาย และเรือนพื้นถิ่นที่เข้าร่วมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ สำหรับข้อสรุปของงานวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 4 หัวข้อใหญ่ คือ

1.สภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยหลักต่อวิถีชีวิตอันส่งผลมายังตัวเรือน ในที่นี้ผู้วิจัยชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของระบบนิเวศน์ในภาพรวมโดยเฉพาะลักษณะภูมิประเทศและฤดูกาลกับวิถีชีวิตในชุมชน อันเป็นพื้นฐานและปัจจัยหลักที่ทำให้คนในชุมชนเรียนรู้และปรับสภาพแวดล้อมเพื่อการยังชีพ อาทิ การใช้ประโยชน์จากลำคลอง การประกอบอาชีพ การสัญจร ถือเป็นหลักฐานที่บ่งชี้ถึงการที่เรือนมีชีวิตร่วมกันในสภาพแวดล้อม

2.รูปลักษณ์ของเรือน ความเหมือนและความต่างๆในสภาพแวดล้อมเดียวกันในประเด็นความหลากหลายทางศาสนา จากการศึกษาพบว่าตัวเรือนนั้นมีลักษณะร่วมตรงที่เน้นความสำคัญของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เห็นได้จากพืชในลำคลองที่สามารถนำมาประกอบอาหารยังชีพ ช่วยยึดหน้าดินได้ หรือการใช้พื้นที่บริเวณใต้ถุนเรือนที่เปิดโล่งและศาลาท่าน้ำ เป็นต้น ซึ่งรูปแบบความเหมือนของเรือนพักอาศัยในชุมชนนี้ เป็นผลจากวิถีการดำรงชีพในสภาพแวดล้อมริมคลองรางจระเข้นั่นเอง ส่วนลักษณะที่ต่างกัน คือ สัญลักษณ์และรูปแบบความเชื่อทางศาสนาในพื้นที่ของเรือน

3.ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวเนื่องกับสภาพแวดล้อมและตัวเรือน ผู้วิจัยวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสามเรื่องใหญ่ คือ **ภูมิปัญญากับระบบนิเวศน์** ซึ่งสะท้อนในการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดสวนพืชน้ำหรือพืชริมตลิ่งล้อมบ้าน และการใช้พื้นที่สิ่งปลูกสร้างอื่นๆ **ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการปรับวิถีชีวิตและสถาปัตยกรรมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม** ที่สะท้อนอยู่ในการปรับตัวตามช่วงฤดูกาล ฤดูนาหรือฤดูน้ำ รวมถึงการปรับตัวในแต่ละช่วงวันและปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยต่างๆ ซึ่งมักจะเกี่ยวข้องกับการทำเกษตร ทั้งการทำนา หรือการทำประมงหาปลา อย่างไรก็ตาม ชุมชนริมคลองรางจระเข้ก็ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงบางอย่างที่เกิดขึ้น อาทิ การปล่อยน้ำของนาปรังลงคลอง หรือ การสร้างประตูระบายน้ำของรัฐ ที่ทำให้ชุมชนสูญเสียระบบน้ำขึ้นน้ำลง และระบบนิเวศในลำคลองเน่าเสีย เพราะไม่สามารถถ่ายเทได้ที่เท่าที่ควร **ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกี่ยวเนื่องกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว** ซึ่งพบการปรับวิถีชีวิตของเจ้าของบ้านเพื่อการท่องเที่ยว กับการใช้วัฒนธรรมที่สืบทอดมาเป็นต้นทุนสำหรับการท่องเที่ยว โดยผู้วิจัยสรุปว่าสภาพแวดล้อมชุมชนมีอิทธิพลต่อรูปแบบวิถีชีวิตและกายภาพของเรือน และยังสะท้อนลักษณะเฉพาะของเรือนริมคลอง ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์อัน

เกื้อกูลระหว่างเจ้าของบ้านกับนักท่องเที่ยวเข้าด้วยกัน ซึ่งก็ส่งผลให้ชุมชนตระหนักถึงคุณค่าวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมผ่านการท่องเที่ยว

อนึ่ง ผู้วิจัยมองว่าการปรับภูมิปัญญาอันเกี่ยวเนื่องกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรม เพื่อการท่องเที่ยวนี้มีความเหมาะสมกับภูมิปัญญาดั้งเอม ทั้งในส่วนที่เป็นการตระหนักรู้และรักษาวิถีชีวิต รวมไปถึงการเข้าใจบทบาทของการท่องเที่ยวที่ไม่ได้อยู่เหนือวิถีชีวิตเดิมแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามภูมิปัญญาที่ว่านี้ได้มีวิวัฒนาการในทางตอบสนองเศรษฐกิจ พึ่งพาเทคโนโลยี ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีที่พึ่งพาธรรมชาติและรูปแบบเรือนพักอาศัย ที่กระทบต่อการรักษาสมดุลของระบบนิเวศน์ในชุมชนด้วย

4.แนวทางการปรับภูมิปัญญา อันเกี่ยวเนื่องกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรมภูมิทัศน์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพื่อการท่องเที่ยว ในส่วนนี้ผู้วิจัยเห็นว่าความสัมพันธ์ของเรือนพักอาศัยในวิถีชีวิตนั้นถูกปรับและเรียบรู้ให้เข้ากับสภาพธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล ในขณะเดียวกันภูมิปัญญาท้องถิ่นและพื้นฐานการดำรงชีวิตของชุมชนที่สมดุลกับธรรมชาตินี้ เป็นธรรมเนียมการอยู่อาศัยในเรือนที่นักท่องเที่ยวผู้มาเยี่ยมเยือนควรทราบและพึงปฏิบัติ เพื่อลดผลกระทบที่อาจนำมาสู่การสูญเสียวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม นอกจากนี้ควรจะมีการทำความเข้าใจกับรัฐโดยเฉพาะบทเรียนในความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ ซึ่งอาจขยายผลสู่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ต่อไป

งานวิจัยชิ้นนี้เสนอให้เห็น ความสัมพันธ์ระหว่างการดำรงชีวิตและธรรมชาติในระบบนิเวศของชุมชนที่สะท้อนผ่านวัฒนธรรม อันเป็นองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญาหลายๆ ด้าน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของนิยาม “นิเวศวิทยาวัฒนธรรม” ที่หมายถึง “ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมทางวัฒนธรรมและปรากฏการณ์ทางสภาพแวดล้อมที่มนุษย์ได้อยู่รอดในสภาพแวดล้อมต่างๆ โดยอาศัยวัฒนธรรมเป็นเสมือนอุปกรณ์ในการปรับตัวให้ชีวิตและสิ่งแวดล้อมมีความสมดุล” อีกทั้งชี้ให้เห็นการปรับตัวเปลี่ยนแปลงของทั้งมนุษย์ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม รวมถึงสถาปัตยกรรมที่เชื่อมโยงกันในระบบนิเวศวัฒนธรรม ผ่านองค์ประกอบทางด้านความเชื่อ ศาสนา การเมือง และการท่องเที่ยว

บทที่ 3
วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย

งานศึกษาวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยเน้นข้อมูลขั้นปฐมภูมิที่ได้จากภาคสนามเป็นหลัก คือการสัมภาษณ์นักเรียน ครู ชาวบ้านบริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม ในประเด็นเกี่ยวกับวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเชื่อ ซึ่งในวิจัยนี้จะนำเสนอข้อมูลเบื้องต้นจากการสัมภาษณ์โดยไม่มีการดัดแปลง ตัดต่อแต่อย่างใด โดยมีระเบียบวิธีและขั้นตอนในการวิจัยดังต่อไปนี้

3.1 **ทบทวนวรรณกรรม**

- ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Culture Ecology)
- ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับศิลปะชุมชน (Community Art)
- ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับนิเวศวิทยาบริเวณอุทยานแห่งชาติผาแต้ม

3.2 **เก็บข้อมูลภาคสนาม**

การเก็บข้อมูลภาคสนามจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วนได้แก่

3.2.1 การสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะดังต่อไปนี้

ลักษณะแรกการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการในช่วง พ.ศ. 2553 - 2554 โดยสัมภาษณ์บุคคลดังต่อไปนี้

- อาจารย์โชคชัย ตักโพธิ์ อาจารย์ประจำวิทยาลัยอาชีวะอุบลราชธานี และหัวหน้ากลุ่มศิลปินลองติจูด 105° จังหวัดอุบลราชธานี
- อาจารย์อรทัย ตักโพธิ์ อาจารย์ประจำโรงเรียนบ้านหนองกินเพล อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
- อาจารย์อนันต์ พลสมัคร ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านบะไห อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี
- อาจารย์กองศิลป์ แสนเพชร อาจารย์ประจำโรงเรียนบ้านบะไห อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี
- อาจารย์วิชาญ ศรีวรมย์ อาจารย์ประจำโรงเรียนอ่างศิลา อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี
- น.ส. คำปิ่น อักษร พี่เลี้ยงกลุ่มเด็กไทริมโขง บ้านบะไห อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี
- นายสุพัฒน์ สมเสนาะ เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี

ลักษณะที่สอง สัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการในช่วง พ.ศ. 2551 - 2554 ซึ่งในวิจัยนี้ได้นำข้อมูลที่เคยพูดคุยสนทนากับอาจารย์ นักเรียน เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติผาแต้ม ชาวบ้านบริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม

3.2.2 การเก็บข้อมูลจากการสังเกตการณ์ โดยเริ่มสังเกตการณ์โดยเก็บบันทึกเป็นภาพนิ่งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 – พ.ศ. 2553

3.3 การบันทึกข้อมูล

การสัมภาษณ์ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะบันทึกข้อมูลด้วยเครื่องบันทึกเสียง แล้วนำมาบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรโดยละเอียดเพื่อนำไปสู่ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล นอกจากนี้ยังมีการบันทึกข้อมูลในรูปแบบภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวเพื่อนำมาประกอบในการบรรยายและอธิบายข้อมูลด้วย

3.4 การรวบรวมข้อมูล

ในการรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยจะดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

- รวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่ได้ทบทวนวรรณกรรมมาเกี่ยวกับแนวคิด นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Culture Ecology)
- รวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่ได้ทบทวนวรรณกรรมมาเกี่ยวกับแนวคิด ศิลปะชุมชน Community Art)
- รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ภาคสนาม

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

- นำข้อมูลที่ได้รวบรวมจากการสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ภาคสนามมาวิเคราะห์ผ่านกรอบคิดศิลปะชุมชน (Community Art) เพื่ออธิบายว่าปรากฏการณ์ที่อธิบายในการวิจัยนี้มีความเหมือน ความต่าง หรือมีความเป็นศิลปะชุมชนแบบเฉพาะอย่างไร
- นำข้อมูลที่ได้วิเคราะห์ในขั้นแรกมาวิเคราะห์ในกรอบคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Culture Ecology)เพื่ออธิบายว่านิเวศวิทยาวัฒนธรรมมีความสำคัญอย่างไรกับศิลปะชุมชน และทิศทางของศิลปะชุมชนควรเป็นไปเช่นใด

3.6 การนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลที่ได้วิเคราะห์และตรวจสอบแล้ว ออกมาในรูปแบบของรูปเล่มรายงานการวิจัยเพื่อการศึกษาค้นคว้าแก่ผู้ที่สนใจในประเด็นเกี่ยวกับการอธิบายปรากฏการณ์ทางศิลปะและศิลปะชุมชน

3.7 แหล่งข้อมูลในการค้นคว้า

ข้อมูลสนาม

- สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับแวดวงศิลปะชุมชน จังหวัดอุบลราชธานี
- สัมภาษณ์ชาวบ้านที่อาศัยบริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม
- สัมภาษณ์ครูศิลปะที่เข้าร่วมโครงการศิลปะชุมชน “ผาแต้ม แต้มสี”
- ศึกษารวบรวมผลงานของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการศิลปะชุมชน “ผาแต้ม แต้มสี”

แหล่งข้อมูลเอกสาร

- ห้องสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ห้องปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ศูนย์วิทยาบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์กรมหาชน)
- เครือข่ายความร่วมมือพัฒนาห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาไทย www.thailis.or.th

บทที่ 4
นิเวศวิทยาวัฒนธรรมกับศิลปะชุมชน

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์ปราชญ์ชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ผู้มีประสบการณ์บอกเล่าเรื่องราว ตำนานในอดีต เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ลงพื้นที่จัดกิจกรรมศิลปะชุมชน บริเวณชุมชนริมฝั่งโขง อันเป็นแหล่งทรัพยากรทรงคุณค่าทั้ง ผู้เขียนแบ่งการศึกษาไว้ตามหัวข้อ ดังนี้

4.1 นิเวศวิทยาบริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม

4.2 วัฒนธรรม

4.3 ศิลปะชุมชน

4.4 ชุมชนบริเวณโดยรอบผาแต้ม ในสาธาณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

4.1 นิเวศวิทยาบริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม

พื้นที่โดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม เป็นดินแดนอารยธรรมเก่าแก่ริมแม่น้ำโขง อันเป็นที่ตั้งจังหวัดอุบลราชธานี ในอดีต มีการค้นพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ จากภาพเขียนสี บนผนังถ้ำ ดังที่ภูษิต ฉัตรวิริยาวงศ์ กล่าวไว้ในบางตอนของวิทยานิพนธ์ เกี่ยวกับลักษณ์ภูมิประเทศจังหวัดอุบลราชธานี ไว้ว่า

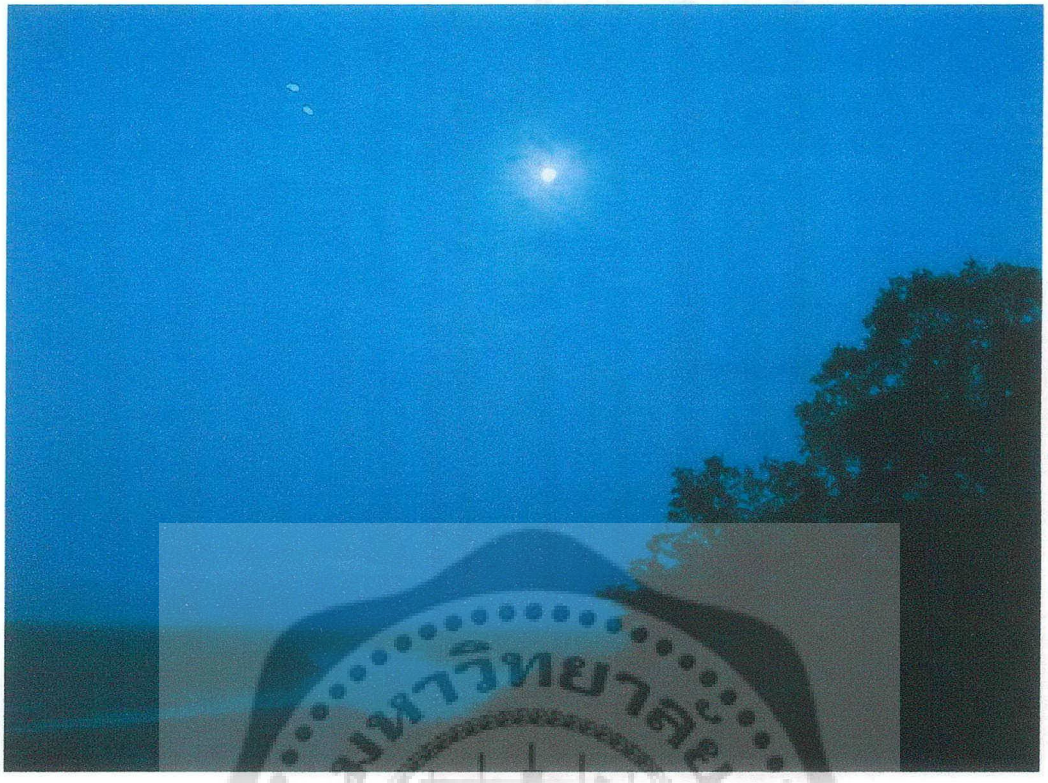
> มีร่องรอยอารยธรรมแห่งอดีตของผู้คนชุมชน บ้านเมือง ได้ตั้งถิ่นฐานเป็นลำดับมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่พบชุมชนโบราณหลายแห่งทางฝั่งเหนือของแม่น้ำมูล ลุ่มน้ำชี ลำเซบก ฯลฯ ชุมชนเหล่านี้มีความสามารถในการปั้นดินเผาลายขีดขูด ลายเชือกทาบเคลือบสีขาวนวล และน้ำดินสีแดงแบบทุ่งกุลา พบภาพเขียนสีบนเพิงเพิงผาหิน และถ้ำกว่า 60 แห่ง กระจายตามเทือกเขาภูพานตะวันออก ตั้งแต่อำเภอกุดข้าวปุ้น อำเภอเขมราฐ อำเภอตระการผล อำเภอโพธิ์ไทร อำเภอศรีเมืองใหม่ เรื่อยมาจนอำเภอโขงเจียม โดยเฉพาะภาพเพิงผาที่ภูผาขามบริเวณผาขาม ผาหมอน และผาแต้ม นับเป็นแหล่งที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียอาคเนย์ มีภาพยาวประมาณ 170 เมตร ร่องรอยแห่งอดีตได้วิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องมาสู่ยุคประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมหินตั้ง หรือเสมาหินอันเก่าแก่ที่ถูกพบกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ ดังหลักฐานทางโบราณคดี และโบราณวัตถุบริเวณแก่งสะพือ ปากมูล และฝั่งมูลตอนใต้เขตอุดม-บุณฑริก จนกระทั่งถึงยุคของบ้านเมืองในอิทธิพลของวัฒนธรรมของวัฒนธรรมไต-ลาว ที่เป็นต้นกำเนิดเมืองอุบลราชธานีในพุทธศตวรรษที่ 22

(คัดย่อจากบางตอนในวิทยานิพนธ์ของภูษิต ฉัตรวิริยาวงศ์ เรื่องรูปลักษณ์ภูมิประเทศหินทรายที่มีอิทธิพลต่อการท่องเที่ยวในจังหวัดอุบลราชธานี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย ราชภัฏอุบลราชธานี 2547)

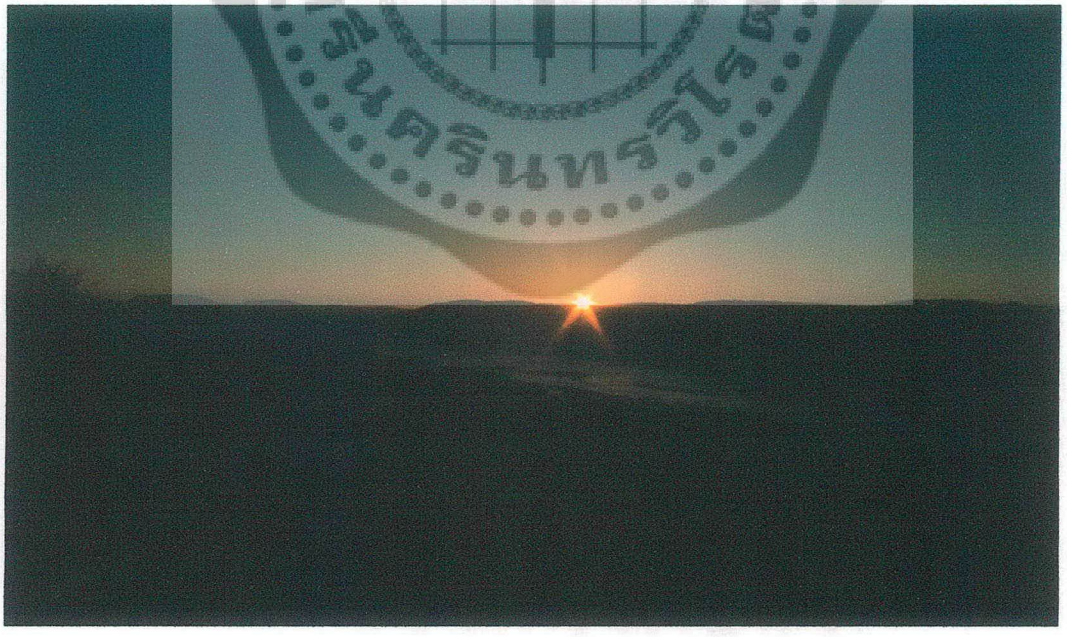
เพื่อให้เห็นสภาพทางระบบนิเวศ และนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของอุทยานแห่งชาติผาแต้มอย่างชัดเจน ในงายวิจัยนี้จึงยกถาพถ่ายมาอธิบายแทนการอธิบายด้วยตัวอักษร

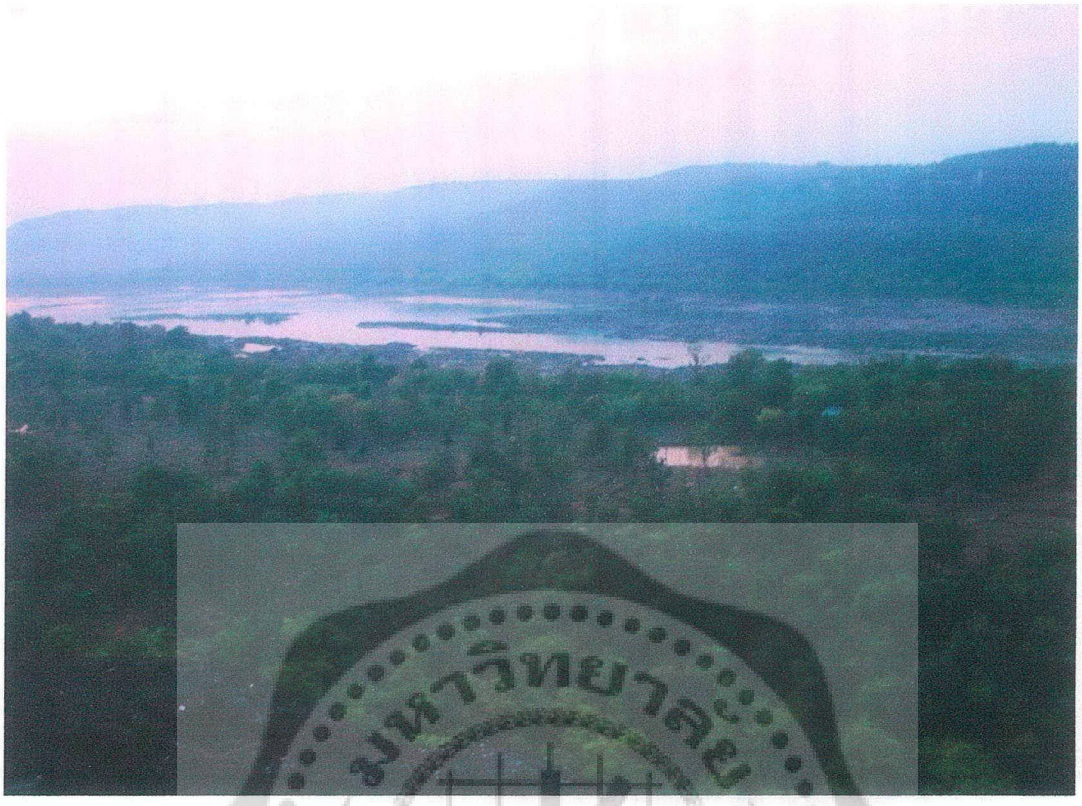
"เสาเฉลียง" หนึ่งในสถานที่ที่ธรรมชาติสร้างขึ้นสวยงามหลายแห่ง
ซึ่งได้กลายเป็นเอกลักษณ์ของอาณาบริเวณผาแต้ม

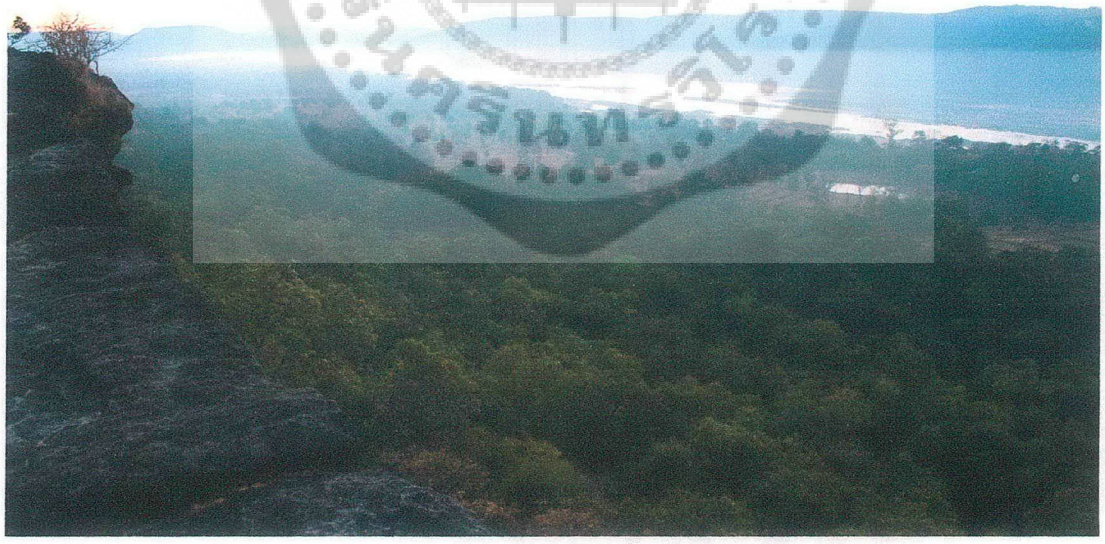
จันทร์ทอแสงเหนือแม่น้ำโขงและผาแต้ม ก่อนจะหลีกทางให้แสงแรกของวันใหม่

พระอาทิตย์ แสงแรกของประเทศไทยบนผาแต้ม

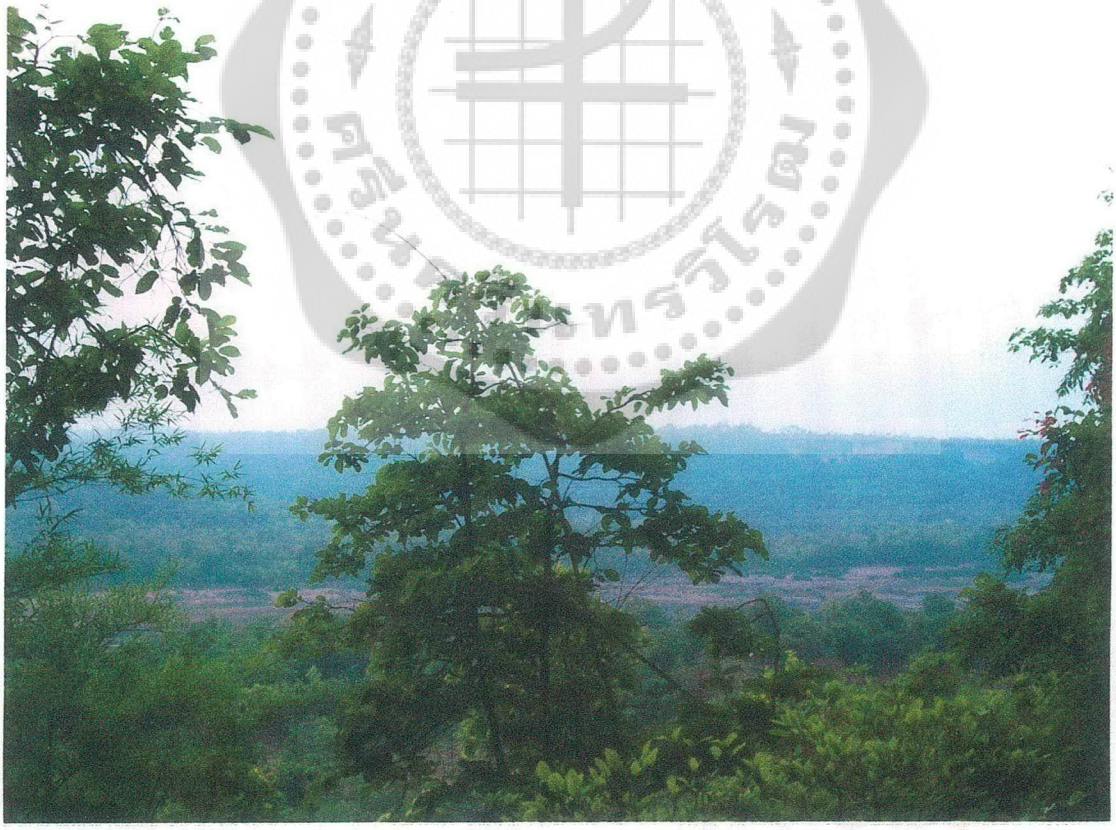

ภูมิทัศน์เบื้องล่างผาแต้ม แม่น้ำโขงสะท้อนแสงแรกแห่งวันใหม่

ภูมิทัศน์เบื้องล่างที่มีแม่น้ำโขงกั้นระหว่างไทยและลาว ซึ่งมีหมู่บ้านเรียบริมแม่น้ำโขง เช่นหมู่บ้านท่าล้ง บ้านกุ่ม ทางฝั่งสปป.ลาว มีบ้านสุระอยู่ฝั่งตรงข้ามบ้านกุ่ม

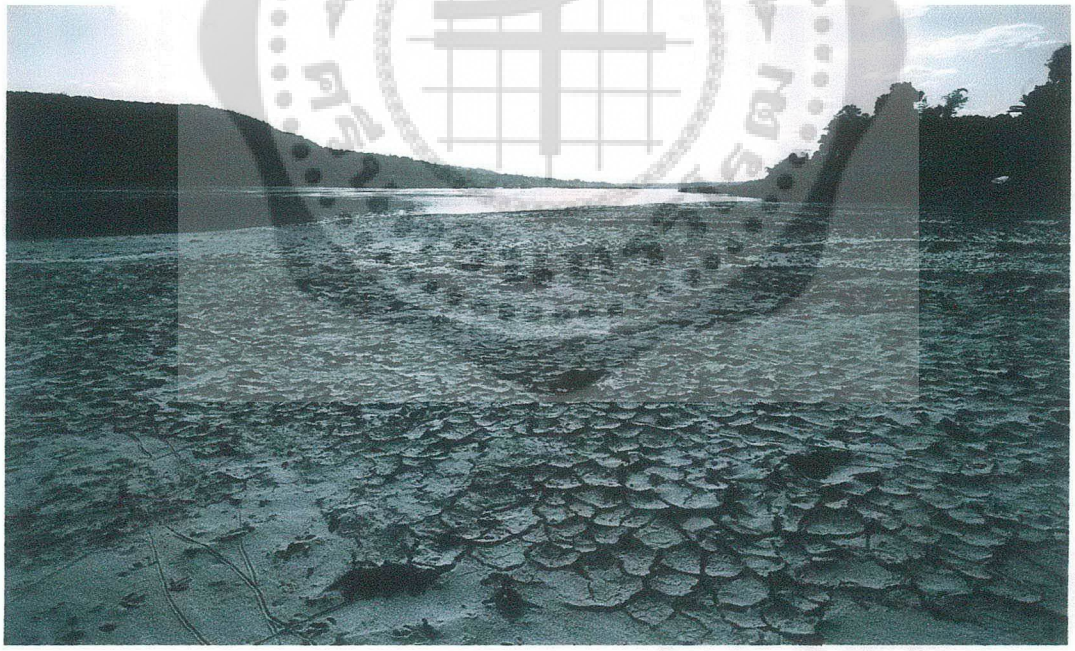
ป่าเต็งรังกับแสงแดดในยามสาย

ภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ที่มาของชื่อผาแต้ม

แม่น้ำ “ของ” หรือ”โขง” สายเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงวิถีชีวิตของผู้คนมาช้านาน

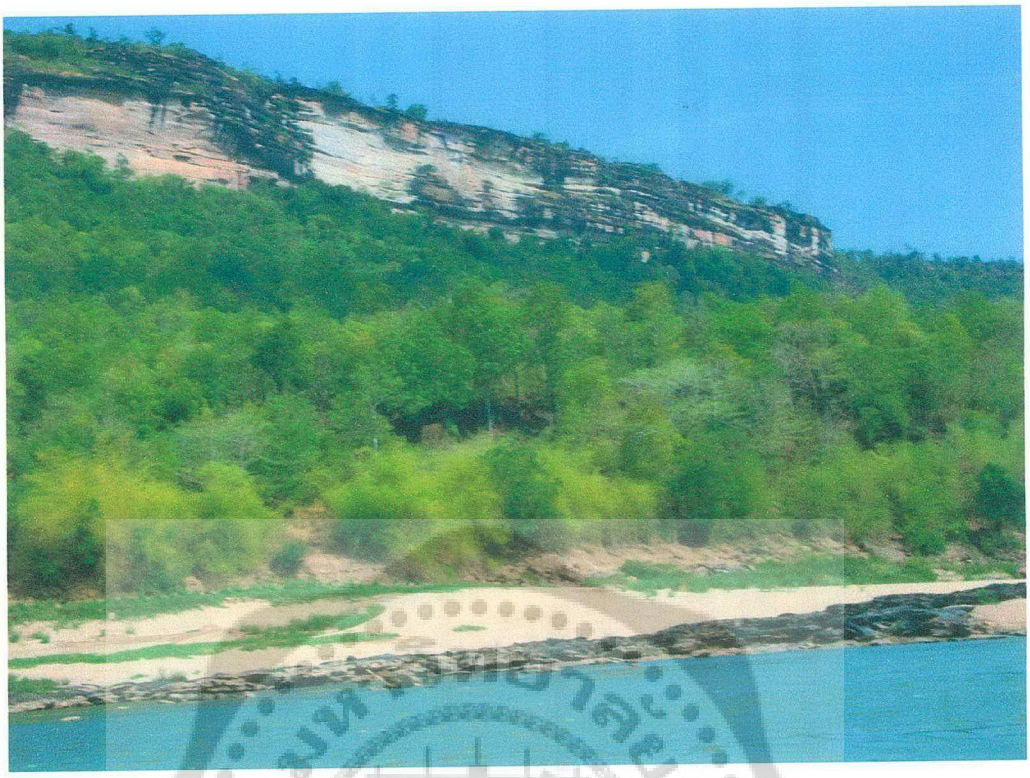
แม่น้ำโขงเส้นเลือดใหญ่ที่ขาดน้ำในฤดูแล้ง

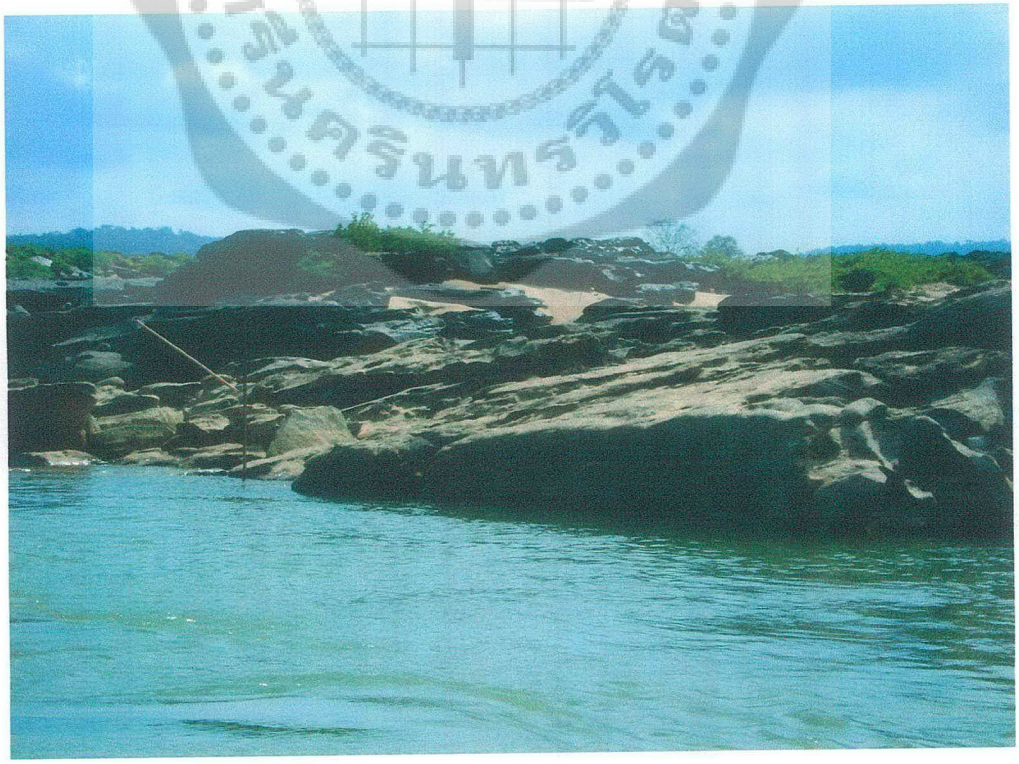
ท่าเรือแม่น้ำโขงบริเวณบ้านท่าล้ง

“ลานหิน” เป็นลักษณะที่พบได้ทั่วไปในบริเวณอุทยานแห่งชาติผาแต้ม

ผาแต้ม มุมมองจากแม่น้ำโขง

โขดหินริมแม่น้ำโขงในช่วงฤดูแล้ง บริเวณตอนเหนือของหมู่บ้านท่าล้ง

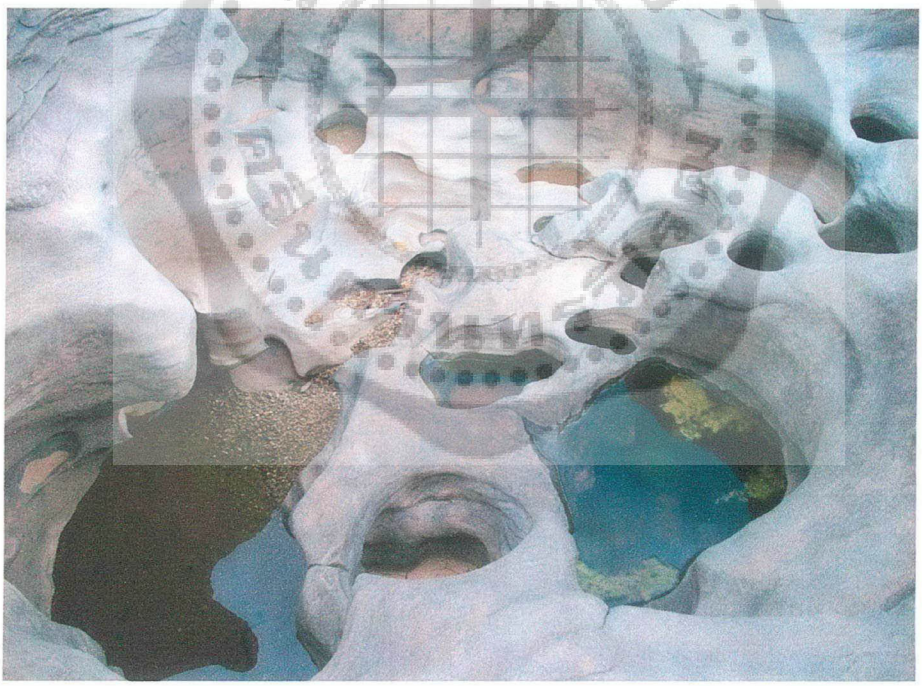

สถาพแตกระแหงของดินบนโขดหินริมแม่น้ำโขงในช่วงฤดูแล้ง บริเวณตอนเหนือของหมู่บ้านท่าล้ง

แอ่งน้ำน้อยใหญ่บนโขดหินริมแม่น้ำโขงในช่วงฤดูแล้ง

แอ่งน้ำบนโขดหินขนาดใหญ่ริมแม่น้ำโขง บริเวณตอนเหนือของหมู่บ้านท่าล้ง เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากการลดระดับของแม่น้ำโขงในช่วงฤดูแล้ง ทำให้น้ำที่เคยท่วมโขนหินในช่วงน้ำหลากตกข้างอยู่บนหลุมหลากหลายขนาดบนโขนหินขนาดใหญ่ ทั้งนี้บางแอ่งมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5- 6 เมตร และลึกถึง 2 เมตร

นิเวศวิทยาบริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม

ลักษณะของชุมชน บ้านเรือนและวิถีชีวิตผู้คนที่อาศัยอยู่โดยรอบผาแต้ม

บ้านท่าล้ง เป็นชุมชนชาวบรูที่มีภาษาบรู ใช้ในการสื่อสารกันในชุมชน

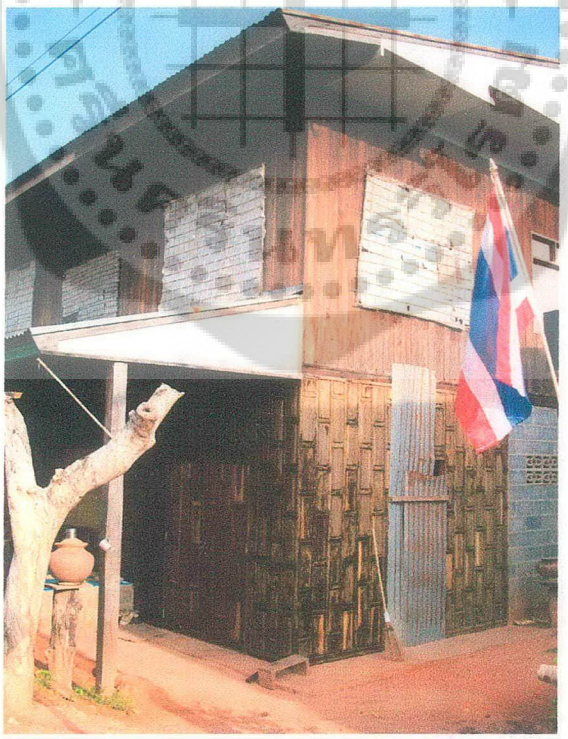
โรงเรียน บ้านท่าล้ง ที่ตั้งอยู่หน้าผาแต้ม ริมฝั่งแม่น้ำโขง

ภูมิทัศน์ของหมู่บ้านท่าล้ง

ภูมิทัศน์ของหมู่บ้านกุ่ม ตั้งอยู่ใกล้กับอุทยานแห่งชาติผาแต้ม ก่อนที่จะถึงบ้านท่าล้ง

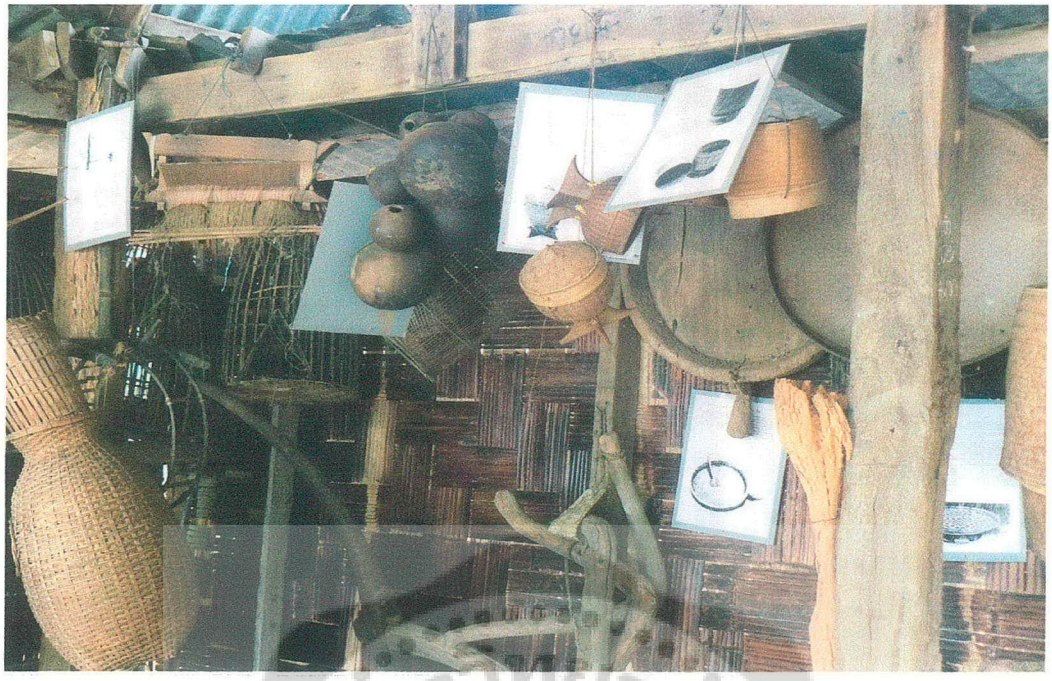

สภาพบ้านของชาวบ้านในชุมชนบริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม ในภาพเป็นบ้านสองชั้นที่ยังสร้างไม่เสร็จ แต่เจ้าของบ้านได้เข้าอยู่อาศัยแล้ว

สภาพบ้านเรือนที่สร้างจากไม้ยกพื้นสูง เป็นลักษณะบ้านที่พบเห็นได้ทั่วไปในชุมชนบริเวณบ้านท่าล้ง

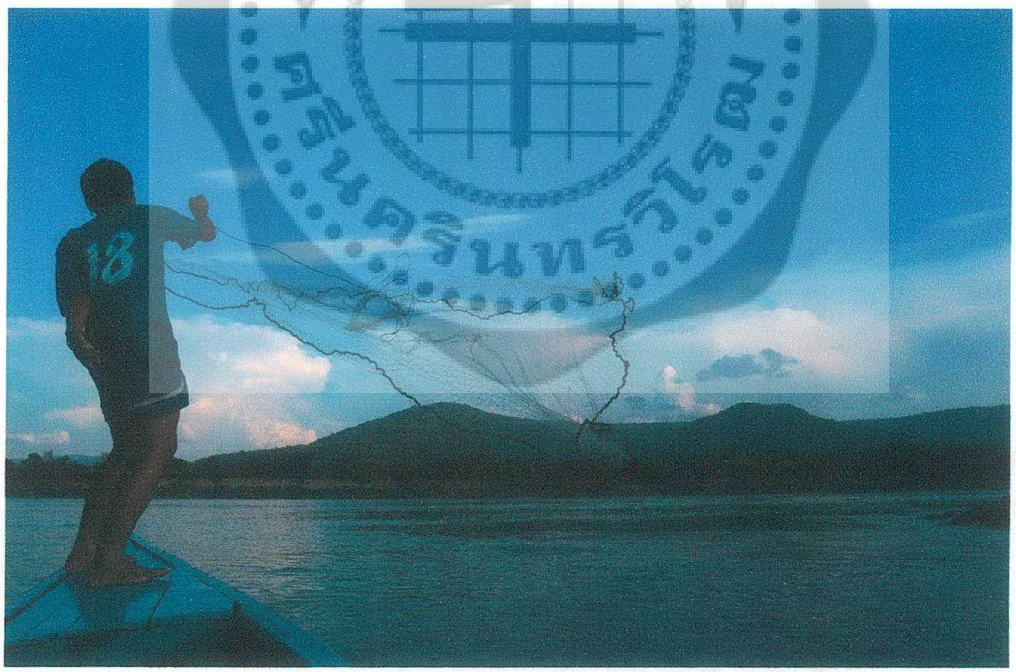
พิพิธภัณฑ์ชุมชน บ้านท่าล้ง ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง
จัดแสดงเครื่องใช้จากอดีตจนถึงปัจจุบันในวิถีชีวิตของชาวบรู

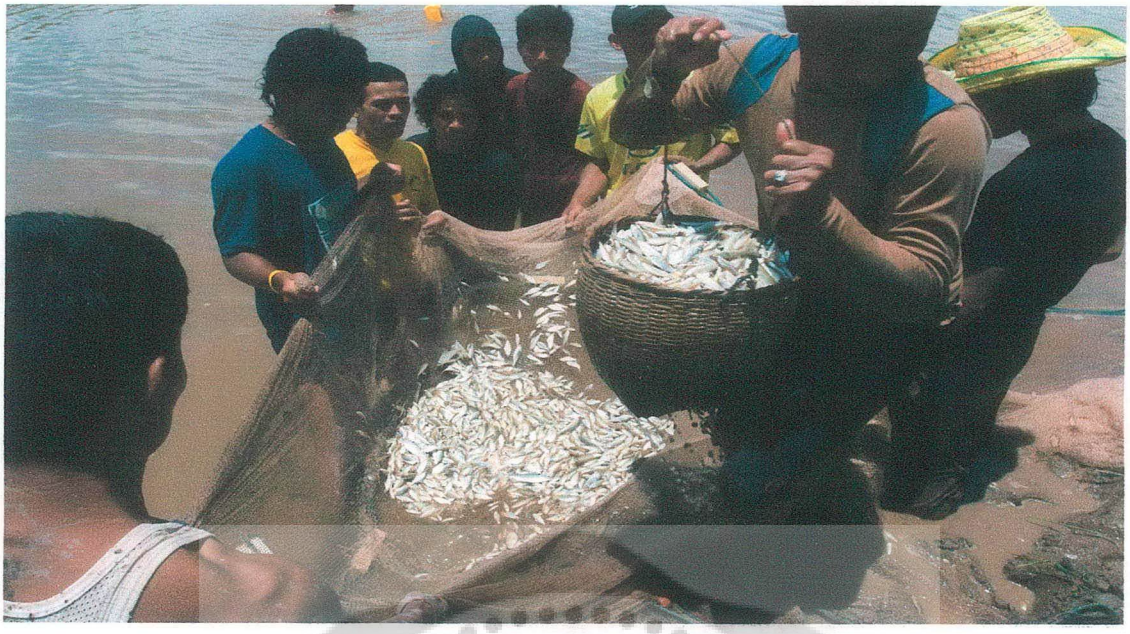
เครื่องจักสาน งานฝีมือของชาวบรูบ้านท่าล้งที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน

ว่างเว้นจากเก็บเกี่ยว ทำไร่ไถนา ชาวบ้านทั้งหญิง-ชาย จะสร้างสานงานฝีมือ

วีถีชุมชนริมโขงที่อยู่ร่วมกับสายน้ำ ทอดแห หาปลาเป็นอาชีพ

จับปลาในแอ่งน้ำที่แห้งขอดกลางแม่น้ำโขง

4.2 วัฒนธรรม

วิถีการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่ของผู้คนริมสองฝั่งโขงส่วนใหญ่มักประกอบอาชีพประมง หาปลา โดยใช้ภูมิปัญญาการจับปลาที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต พอถึงฤดูแล้งก็หันมาการเกษตรกรรม ปลูกผักบนเนินดินริมฝั่งกันเป็นแถวเป็นแนวเรียบแม่น้ำ สังเกตเห็นว่า ชีวิตของผู้คนแห่งนี้ ล้วนต้องพึ่งพิงธรรมชาติ จึงเกิดความเชื่อ ความเคารพบูชาภูตผี เพื่อเป็นการขอขมา เช่นไหว้ และเพื่อเป็นการคุ้มครองปกปักรักษาถิ่นที่อยู่อาศัย และที่ทำมาหาเลี้ยงชีพ

บ้านท่าล้ง เป็นชุมชนชาวบรู ริมโขงที่มีความสงบร่มรื่น ภายในหมู่บ้านมีบรรยากาศที่สงบมีภาษาพูดอันเอกลักษณ์ของตนเอง เป็นชุมชนที่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญา ภาษาบรู วิถีชีวิตชาวประมง ตลอดจนอัตลักษณ์ของวัฒนธรรม ประเพณี ผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่มีความเชื่อ นับถือผีปู่ตา การประกอบพิธีกรรมเคารพญาติ ผู้สูงอายุ ได้แก่ พิธีกรรม ความเชื่อ การเซ่นไหว้บูชาผีปู่ตา ดังที่ นางสาวเกศประภา วะนาพันธ์ ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ว่า

> วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนบ้านท่าล้งยังคงยึดถือประเพณีฮีตสิบสอง ครองสิบสี่ มีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ผีปู่ตา การประกอบพิธีในงานประเพณีต่างๆ ส่วนใหญ่ก็จะคล้ายๆกับท้องถิ่นภาคอีสานทั่วไป เช่น งานบุญบั้งไฟ บุญพระเวสสันดร บุญสงกรานต์ ฯลฯ มีการนำการแสดงที่เป็นวัฒนธรรมจากที่อื่นเข้ามาร่วมในงานประเพณีต่างๆ ของชุมชน โดยเน้นความสนุกสนานร่าเริงเป็นส่วนใหญ่
>
> การไหลบ่าเข้ามาของวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย ประเพณีแบบดั้งเดิมที่เคยสืบทอดปฏิบัติกันมาช้านานถูกบิดเบือนพิธีกรรม ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนบ้านท่าล้ง เขตอุทยานแห่งชาติผาแต้ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า มีการอพยพเข้ามาของแรงงานต่างถิ่น ช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานในท้องถิ่น ทั้งภาคการเกษตรและการบริการชาวบ้าน เริ่มมีความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกมากขึ้น นอกจากนี้ ยังส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชน ในขณะเดียวกันการพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยว ก็ส่งผลให้ชุมชนสูญเสียรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย เริ่มหันไปดำเนินชีวิตที่จำเป็นต้องพึ่งพาคนภายนอกมากยิ่งขึ้น
>
> (คัดย่อจากบางตอนในวิทยานิพนธ์ เรื่องผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท่าล้ง ในเขตอุทยานแห่งชาติผาแต้ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ของนางสาวเกศประภา วะนาพันธ์)

สภาพวิถีชีวิตของคนในชุมชนด้วยการพึ่งพาตนเองด้วยวิถีที่เรียบง่าย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการถ่ายทอดภูมิปัญญา ภาษา วิถีชีวิตของชาวบรู ตลอดจนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณี และทรัพยากรธรรมอันสวยงานหลากหลาย

พวกชนเผ่าเขาไม่ได้วัดความรวยอยู่ที่เงินทอง รถยนต์ บ้านหลังใหญ่โต เข้าวัดความรวยอยู่ที่ **ม้องจูม** (จูมคือปุ่มที่อยู่ตรงกลางม้องไว้สำหรับตีม้อง) **ม้องลา** ซึ่งเป็นอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อของเขา ม้องลาคือม้องที่มันไม่มีจูม เป็นทองเหลืองเฉยๆ แบน แต่ไม่ใช่พังหาบ หรือปอเน๊าะ **พังหาบ** ตีเวลางานบุญ ทางอีสานจะรู้ บุญพระเวส ภาษาชนเผ่าเรียกว่าปอเนาะ อันนี้คือสมบัติที่สำคัญอีกชิ้นนึง

แล้วก็มีกลองมโหรทึก เป็นวัฒนธรรมดองเซอ หรือดองซอนของเวียดนาม แต่ว่าชนเผ่าเหล่านี้แหละที่เดินทาง ที่ทำเรื่องราวของกลองมโหรทึกเอาไว้ รวมทั้งชนเผ่าจ้วงที่อยู่เมืองจีน จะมีวัฒนธรรมคล้าย ๆ กัน เพราะชนเผ่านี้เดินทางลุ่มแม่น้ำโขง คือการไหลบ่าของวัฒนธรรมจะอยู่บริเวณลุ่มน้ำโขง ทั้งหมดจะใช้รวมกัน แล้วก็จะมีอีกอย่างหนึ่งคือไหเหล้า อันนี้เป็นสมบัติชิ้นสำคัญ ใครมีไหใหญ่คนนั้นรวยที่สุด ไหเหล้านี้ต้องเป็นไหที่มีสี่หู ต้องเป็นไหกบ ส่วนมากไหนี่จะแลกมาจากเวียดนาม บางหมู่บ้านนี้จะแลกไหโดยใช้ควายแลกสิบตัวต่อหนึ่งไหหนึ่งใบ ไหสี่หูเป็นเซรามิก ธรรมดาของเวียดนามของจีน แต่เค้าให้ความสำคัญตรงจุดนี้ เพราะเค้าบอกว่าบรรพบุรุษของเค้าต้องใช้เหล้า ต้องกินเหล้า เพื่อเป็นฮีตหรือเป็น จารีตประเพณี ชนเผ่ากะตางก็เหมือนกัน ไม่แปลกที่เป็นพวกขี้เหล้านะครับ อันนั้นคือจารีตประเพณีของชนเผ่า

อีกอย่างหนึ่งคือ การระเบิดหูของชนเผ่าบรู ที่เดินทางระหว่างลาวกับกัมพูชา ถ้าใครระเบิดหูได้รูใหญ่ที่สุดยิ่งเป็นคนรวยต้องใส่งาช้าง ถ้าไม่งาช้างก็ต้องถากไม้ใส่ ให้ใหญ่เลย แล้วก็อีกอย่างหนึ่งที่เป็นสมบัติ อันนี้จะสำคัญคือกรอกยา บั้งกัญชานั่นเอง แต่ไม่ใช่ดูดกัญชา แต่ใช้สูบยา ยาสูบที่เขาใช้ต้องปลูกเอง แล้วก็ผสมน้ำผึ้ง ผสมข้าว แล้วก็จะผสมน้ำอ้อย และสูบ เพื่อให้ขยายหลอดลม ให้เป็นยาจริง ๆ

ผาแต้ม ในสมัยก่อนเขามีความเชื่อเรื่องผี นับถือผี บ้านกุ่ม บ้านท่าล้ง จะมีพิธีกรรมสังเวยเจ้าพ่อผาแต้ม โดยตัดคอลิงชนิดหนึ่ง แต่เขาไม่ให้เรียกว่า**ลิง** ให้เรียกว่า **แก้วยอดยาง** เขาถึงบอกว่าผาแต้มนี้เป็นหุบเขาแห่งความตาย เป็นของความศักดิ์สิทธิ์ แม้กระทั่งใครที่พูดคำหยาบต้องมีอันเป็นไป เพราะว่าอันนี้แหละที่ว่า การนับถือผีมันดีกว่ากฎหมายที่ตราเป็นลายลักษณ์อักษร กฎหมายนี้เราแหกได้ แต่ว่าผีมันอยู่ที่ใจของเรา ทำอะไรก็กลัวแต่ผิดผีอย่างเดียว เพราะมันฝังอยู่ในรากเหง้าของหัวใจของเราเอาไว้ แม้กระทั่งพูดคำหยาบคาย ก็เป็นการผิดผี เราต้องใช้แก้วยอดยางขึ้นไปสังเวยผีที่ผาแต้ม โดยการตัดคอและเอาเลือดของลิงชนิดนี้ ไปป้ายตามก้อนหิน หมายถึงการเคารพสักการะของ เจ้าพ่อผาแต้ม ถ้าประเทศไทยเปลี่ยนได้ ไม่ต้องตั้งเป็นกฎหมาย ไม่ต้องมีตรากฎหมายขึ้นมา นับถือผีนะดีที่สุด

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ **นายสุพัฒน์ สมเสนาะ** ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติผาแต้ม มีความรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์บอกเล่าท้องถิ่น ดังจะขอยกบางตอนในการสัมภาษณ์มาไว้ในวิจัยนี้ ดังต่อไปนี้

ผมจะเล่าเรื่องราวของชนเผ่าแต่ละชนเผ่าที่เดินทางลุ่มแม่น้ำโขงให้ท่านได้ฟัง เริ่มที่ชนเผ่ากะตางอยู่ที่เมืองสาละวัน ถ้าเราเข้าไปที่อำเภอตุ้มลาน เมืองสาละวันจังหวัดสาละวันนี้ จะเป็นชนเผ่ากะตางทั้งชนเผ่าเลย ชนเผ่ากะตางนี่จะใกล้เคียงกับภูไทย เพราะเขาเคยอยู่รวมกันมาก่อน และก็มีวิถีชีวิตใกล้เคียงกับที่อยู่ที่ผาแต้ม ไม่ว่าจะเป็นโลงศพที่เขาทำเอาไว้ใส่ตัวเอง คือชนเผ่าเหล่านี้จะยอมรับความตาย คือพอแต่งงานปุ๊ป มีเงินมีทองเป็นเศรษฐี เขาจะมีโลงศพไว้ใส่ตัวเองเลย จะเอาโลงศพซ่อนไว้อยู่ที่ใต้ถุนยุ้งข้าวหรือว่าใต้ถุนบ้าน แล้วก็โลงศพนี้เขาทำอย่างไร ท่านอาจจะสงสัย ถ้าเราไปทางตอนเหนือของอุทยานฯ อยู่ที่ผาชัน อยู่ที่บ้านผาชัน จะมีเสาเฉลียงแท่งใหญ่อยู่เสาเฉลียงหนึ่ง ตรงเสาเฉลียงจะมีโลงศพของคนโบราณซ่อนอยู่ในถ้ำ ลักษณะโลงก็เหมือนรางข้าวหมู ตัดต้นไม้เป็นท่อนแล้วก็มาขุด แล้วมีฝาปิด แล้วก็ทางหัวโลงและท้ายโลงจะมีรูปแกะสลักเป็นรูปเขาสัตว์ อันนี้คือวัฒนธรรมการตายของชนเผ่ากะตาง เขาจะไม่เผา ชนเผ่ากะตางนี้จะต้องเอาศพฝังอย่างเดียว แต่โลงนี้กลับมาเสียบไว้ที่เดิม หรือว่าเอาไปเสียบไว้ตามถ้ำ ถ้าสมมุติว่าครอบครัวนี้ตายหมดแล้วให้เอาโลงไปเสียบไว้ตามถ้ำเหมือนเดิม แต่ว่าศพให้เอาไปเผา การตายของเขา เขาจะทำอย่างอลังการมาก ๆ เขาถึงบอกว่าชนเผ่านี้ไม่รวย เพราะว่าเขาไม่สะสมสมบัติ

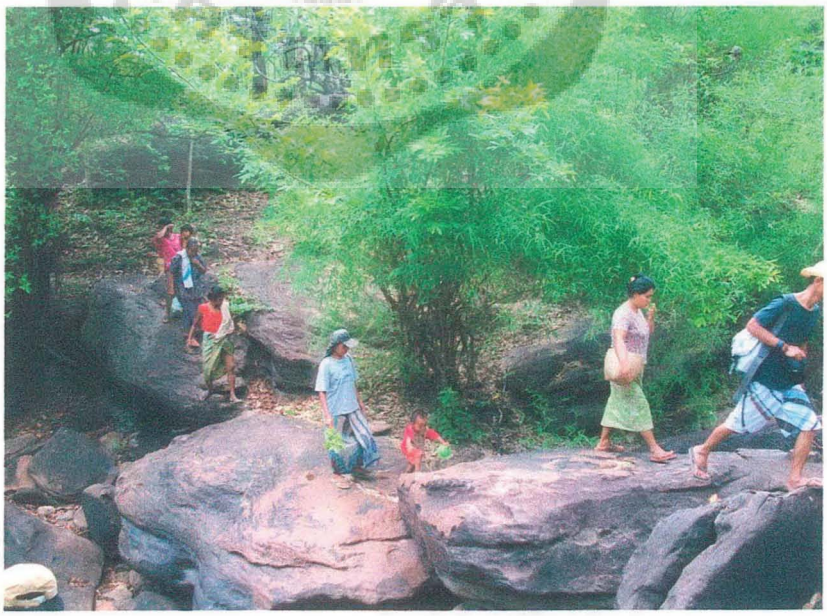
ชนเผ่ากะตางนี้จะเป็นชนเผ่าที่อยู่ดั้งเดิมของเมืองสาละวัน เขานับถือผี เราจะเห็นว่าประชากรส่วนใหญ่ที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์นี้จะนับถือผี ชนเผ่ากะตางนี้จะมีหอผีที่สวยงามมากมาก และก็เป็นหอผีที่มีการเขียนภาพไว้ทีหอผี ชนเผ่ากะตู ชนเผ่ากะตางนะครับ สองชนเผ่าที่ยังยึดฮีตหรือว่าจารีตประเพณีในการเขียนภาพไว้ที่หอผีของตัวเองนะครับ ถ้าเราไปดูจริง ๆ ไปศึกษาจริง ๆ นะครับ เราจะรู้ทันทีเราจะรู้คำตอบของอุทยานแห่งชาติผาแต้ม เราจะรู้คำตอบของโลงศพคนโบราณนะครับ เพราะว่าบางส่วนนะครับของอุทยานแห่งชาติผาแต้ม จะยังมีโลงศพของคนโบราณอยู่ด้วย ในยุคก่อนสมัยก่อน ตั้งแต่เกิดผาแต้ม กรมศิลปากรเราก็ได้พูดแค่ว่าโลงศพมนุษย์ยุคโบราณ แต่ไม่มีการเจาะจงว่าเป็นกลุ่มชาติพันธ์ไหน จริง ๆ แล้วกลุ่มชาติพันธ์ที่ทำโลงศพไว้ใส่ตัวเองคือชนเผ่ากะตาง และกะตู พวกนี้คือพวกขอมโบราณหรือพวกมนุษย์โบราณที่เดินทางตามลุ่มแม่น้ำโขงนะครับ

เพราะว่าผีนี้ จะครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง แม้กระทั่งบางชนเผ่า สามารถมีเมียได้หลายคน เช่นชนเผ่าแงะมีเมียเท่าไหร่ก็ได้ ขอให้คุณมีปัญญาได้เลี้ยง แต่ว่าถ้าภรรยาทะเลาะกันก็คือการผิดฮีต ผิดผี ก็มีการเสียควายอีกต่างหากนะครับ ถ้าใครอยากได้เมียเยอะก็ไปอยู่ชนเผ่าแงะ อยู่ที่เมืองสาละวัน เหมือนกัน

ภาพเขียนสีนี้จะอยู่ข้างล่างสุด อยู่ใต้ยอดไม้ลงมาอีก จะเป็นภาพเขียนสี อันนี้คือความพิเศษของทางภูมิศาสตร์ ที่ในยุคก่อนสมัยก่อนที่ผมนำเรียนว่าเค้านับถือผี ผีนี้คืออะไร ผีนี้คือสิ่งที่เหนือธรรมชาติ เขาถึงบอกว่าหุบเขาแห่งนี้มันเหนือธรรมชาติ มันไม่ใช่พื้นที่ปกติ คือ เป็นหน้าผาสูงชัน เขาถึงบอกว่ามันเป็นที่อยู่ของผี จึงมีการไปเขียนภาพไว้ เพื่อสังเวยผีของเขา เพื่อสังเวยเทพเจ้าของเขา เพื่อประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อ ถ้ามันมีรูปลักษณะแปลก ๆ เค้าจะบอกว่าเป็นที่อยู่ผีทั้งนั้นเลย ขอนำเรียนให้ทราบว่า อุทยานแห่งชาติผาแต้มสองแสนกว่าไร่ จะมีภาพเขียนสีทั้งหมดเลย

(สัมภาษณ์ **นายสุพัฒน์ สมเสนาะ**, กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2552)

สำหรับความเชื่อและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในชุมชนบริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้มนั้น เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนและเป็นการขยายบทสัมภาษณ์ในข้างต้น ในการวิจัยนี้จึงนำเสนอภาพถ่ายที่บันทึกระหว่างการเก็บข้อมูลในพื้นที่การวิจัยระหว่าง พ.ศ. 2552 – 2553 ดังต่อไปนี้

ชาวบ้านท่าล้งกำลังเดินไปดอนปู่ตาเพื่อร่วมพิธีไหว้ปู่ตา

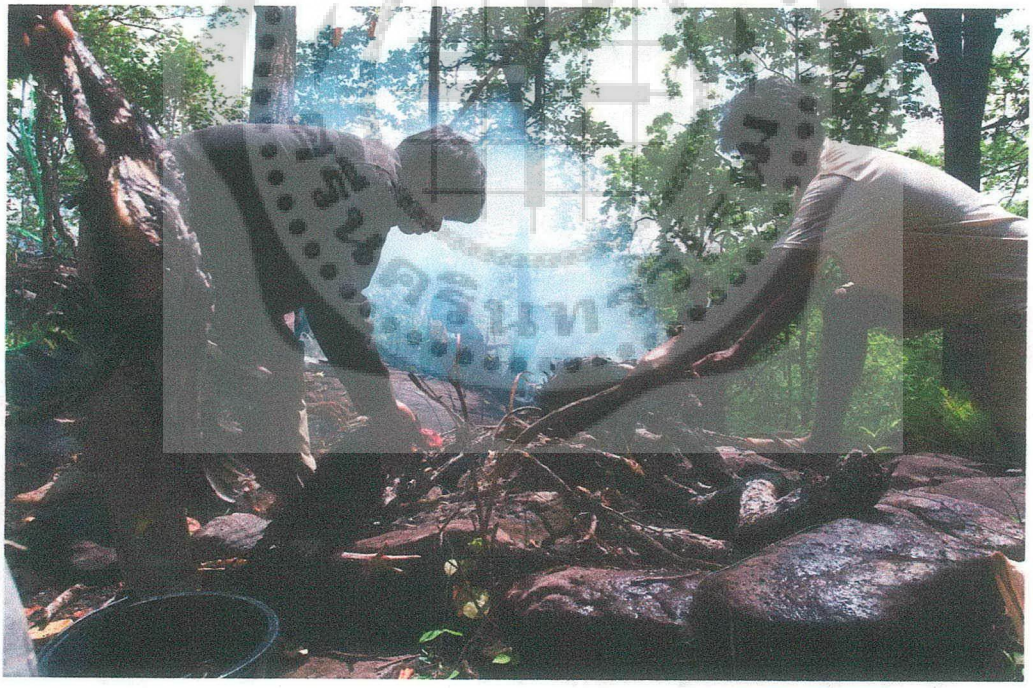
ชาวบ้านท่าล้งชุมนุมนั่งเตรียมทำพิธีไหว้ปู่ตา

พิธีการ “การไหว้ปู่ตา” เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อระลึกถึงบรรพบุรุษของชาวบรู
ซึ่งสืบทอดเป็นประจำทุกปีในช่วงสงกรานต์

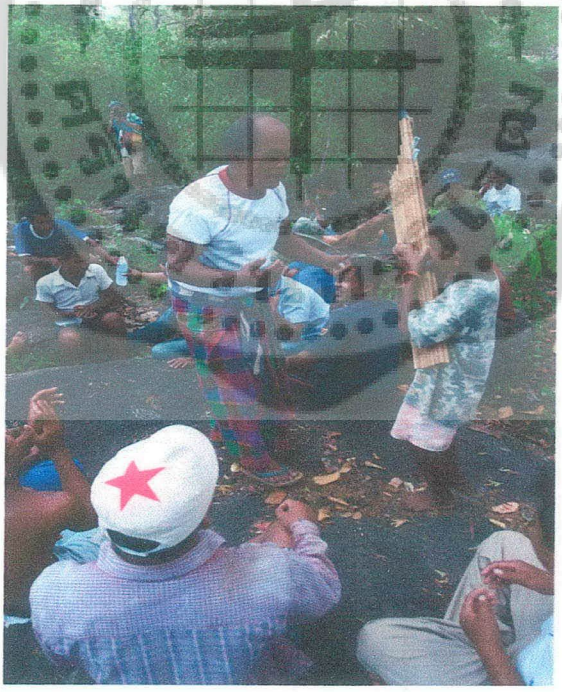
เครื่องเซ่นไหว้ ข้าวตอก ข้าวแดง-ดำ อาหารคาว-หวาน

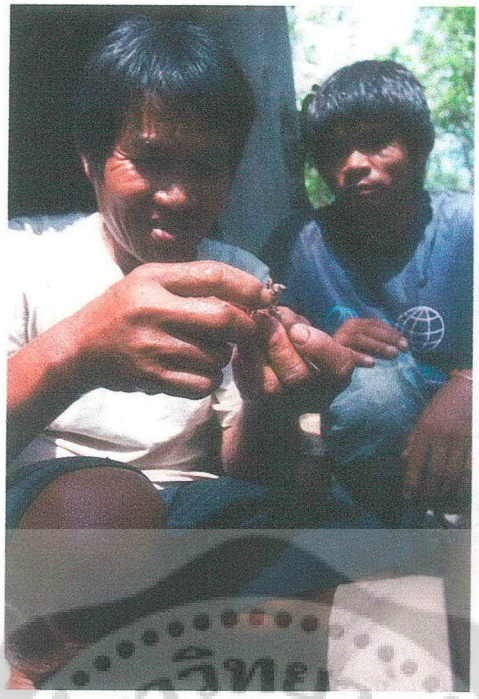
ชาวบรู บ้านท่าล้ง ใช้ไก่เป็นเครื่องสังเวย เซ่นไหว้ผีปู่ตา ซึ่งในสมัยก่อนที่ชุมชนอยู่อุดมสมบูรณ์ไปด้วย สิงห์สาราสัตว์ ป่าดงพงไพร ชาวบรูจะใช้ลิง หรือ แก้วยอดยาง เป็นสัตว์เซ่นไหว้ผีป่าพญาไพร

ช่วงเวลาสำคัญในการทำพิธี “ผีปู่ตา” ที่มีเฒ่าจ้ำเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ของชุมชนจะทำพิธีถวายอาหาร เครื่องเซ่นไหว้ที่ชาวบ้านร่วมสักการะบูชา

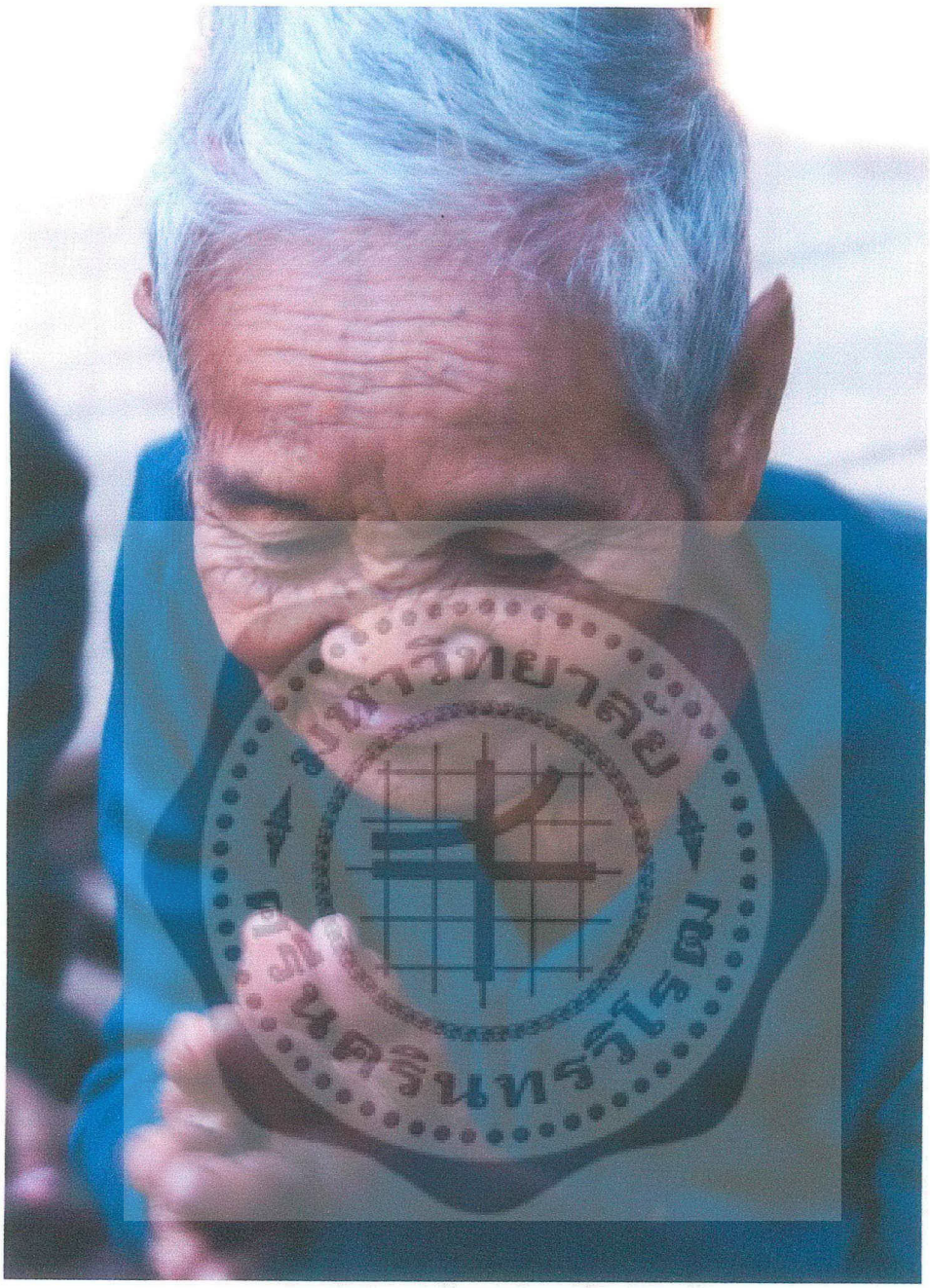
หลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรม ชาวบ้านจะร่วมกันร้องรำ แสดงให้เห็นวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ในชุมชน

การเสี่ยงทายฟ้าฝนชลธาร ชาวบ้านจะดูจากกระดูกคางไก่ ที่นำมาต้มดิบ เซ่นไหว้ถ้ากระดูกและเส้นเอ็นคางไก่โค้งงอเป็นรวงข้าว ก็ทายว่า ฟ้าฝนน้ำท่าสมบูรณ์ ถ้าเหยียดเป็นเส้นตรงก็เชื่อว่า ฝนฟ้าจะแห้งแล้ง

กระติ๊บข้าวเหนียวที่ชาวบ้านมาร่วมสู่ร่วมกินในพิธีกรรมบูชาผีปู่ตา

แม่เฒ่าชาวบรู อายุเกือบศตวรรษ ผ่านร้อน
ผ่านหนาวมาตั้งแต่เป็นพงไพร จนย่างก้าวสู่ยุคน้ำไหลไฟสว่าง

4.3 ศิลปะชุมชน

การจัดกิจกรรมศิลปะชุมชน ในโครงการผาแต้ม แต้มสี เริ่มต้นด้วยการจัดกิจกรรมศิลปะวาดเขียนสี ปั้นดินเหนียว กิจกรรมสันทนาการ การแสดงตำนานนิทานก้อมบอกเล่าผ่านตัวละครจำเป็นที่เคยได้การบอกเล่าจากผู้เฒ่าผู้แก่ การปะทะกันระหว่างวัฒนธรรมที่หลายหลายของวิทยากรชาวเมืองหลวง กับนักแสดงท้องถิ่นที่ถ่ายทอดผ่านตำนานนิทานก้อม กิจกรรมสันนาการหลักที่ได้สามารถดึงดูดความสนใจของทั้งกลุ่มผู้ร่วมและผู้จัด ดังภาพถ่ายที่ได้บันทึกไว้ตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2551 – 2553 ที่จะได้นำเสนอต่อไปนี้

<u>กิจกรรมศิลปะเด็ก "ผาแต้ม แต้มสี"</u>

ค่ายผาแต้ม แต้มสี อันเป็นความร่วมมือกันระหว่างผู้คนชุมชนเมืองกับชุมชนแม่น้ำโขง จัดขึ้นที่อุทยานแห่งชาติผาแต้ม อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี

นักเรียนจากโรงเรียนในชุมชนรายรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม
มาร่วมกันในค่ายผาแต้ม แต้มสี เพื่อการเรียนรู้แลกเปลี่ยนสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน
โดยมีกิจกรรมทางศิลปะแบบมีส่วนร่วมเป็นสะพานเชื่อมทางการเรียนรู้

อาจารย์ โชคชัย ตักโพธิ์ จากวิทยาลัยอาชีวะอุบลราชธานี
ผู้นำทัพศิลปะชุมชนคนแรกของจังหวัดอุบลราชธานีและ อาจารย์นิพนธ์ ขันแก้ว
จากโรงเรียนแก่นนครวิทยาลัย จังหวัดขอนแก่น วิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิร่วมทำกิจกรรมศิลปะเด็กผาแต้ม

อ.นิพนธ์ ขันแก้ว อธิบายและชี้แจงกิจกรรมศิลปะการใช้วัสดุท้องถิ่น
ในการสร้างสรรค์ศิลปะกับคณะวิทยากรก่อนลงมือปฏิบัติ

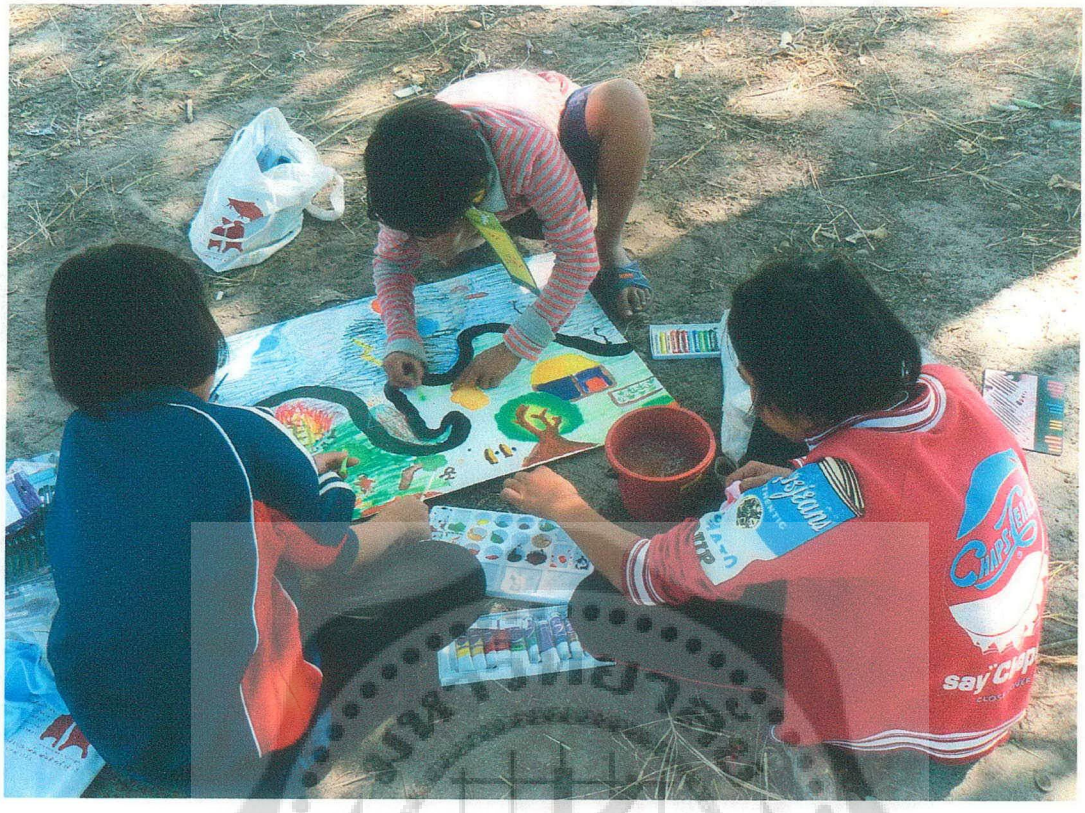

ภาพลายเส้นที่เกิดจากการร่วมมือกันของสมาชิกในกลุ่ม

จากภาพลายเส้น สู่จินตนาการที่ร่วมกันแต่งแต้ม
บรรยากาศการร่วมแรงสร้างสรรค์ผลงานศิลปะภายใต้ร่มไม้ในยามเช้า

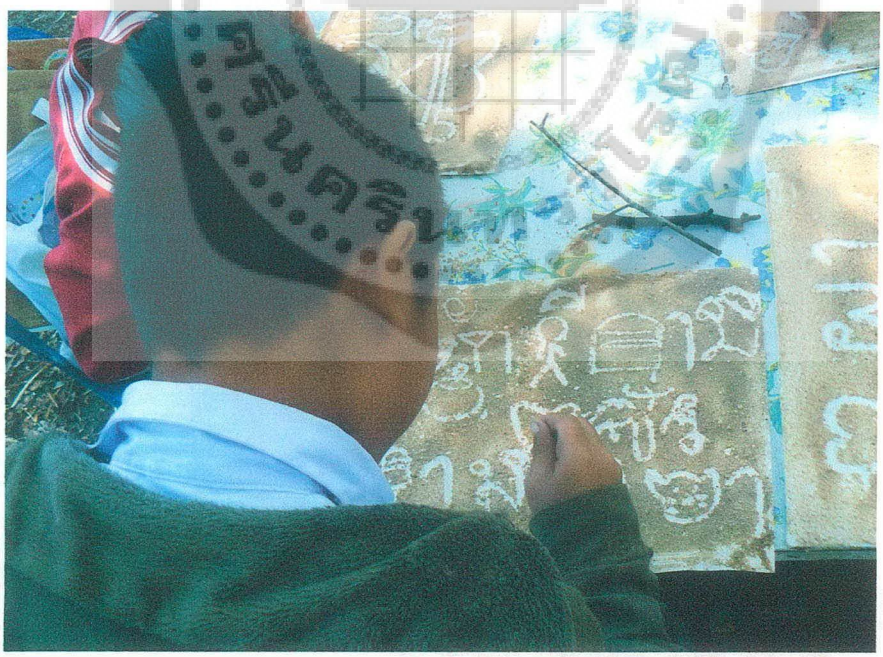

ริ้วรอยการขีดเขียนของนักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมทางศิลปะ
ส่วนมากจะได้แรงบันดาลมาจากภาพเขียนสีผาแต้ม

กรวด หิน ดิน ทราย กิ่งไม้ ที่นักเรียนนำมาประกอบสร้าง
เป็นการสร้างสรรค์เพื่อสะท้อนแนวคิดของท้องถิ่น

การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ ใช้วัสดุหลักจากธรรมชาติ
โดยกรรมวิธีใช้การระบายลงบนกระดาษแล้วใช้ทรายโรยให้ทั่วทั้งแผ่นกระดาษ
จากนั้นก็ใช้นิ้วหรือใช้เศษไม้ขีดขูดให้เป็นรูปรอยตามจินตนาการของผู้สร้างสรรค์

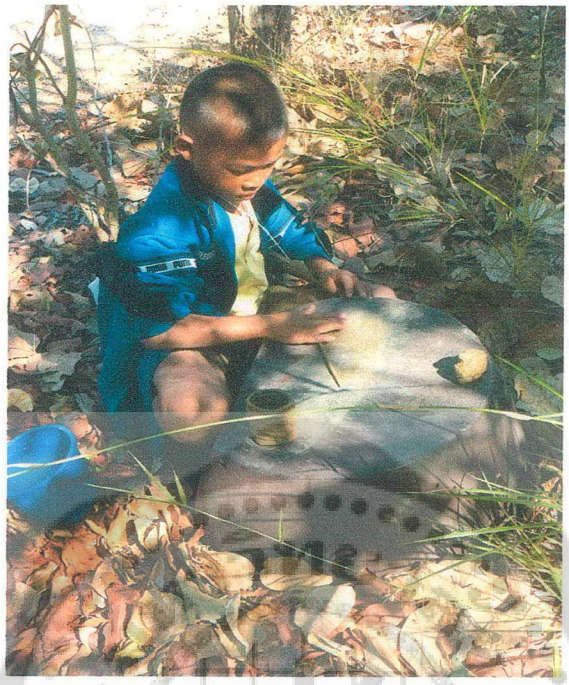

การแนะนำจากวิทยากรในขณะสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ

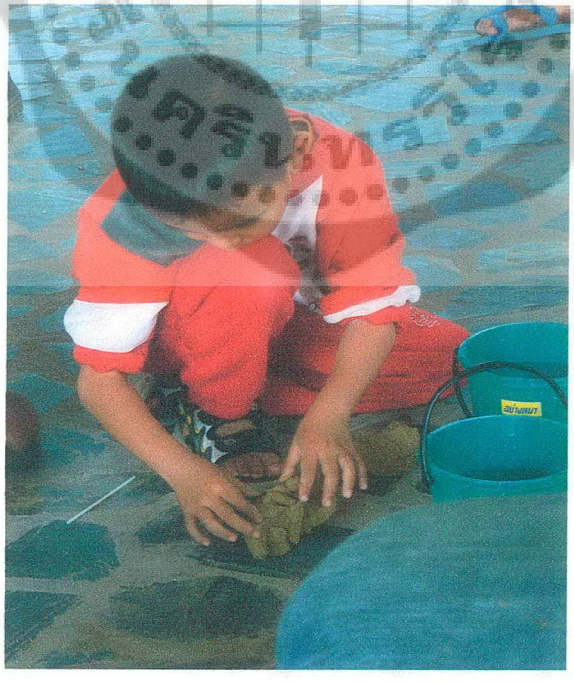

สังเกตการณ์ผลงานที่สำเร็จจากน้ำพักน้ำแรงของเด็กตัวน้อยๆ
โดยใช้พื้นที่ท่ามกลางป่าเขา ลานหิน เป็นพื้นที่การแสดง ให้มดปลวก
ได้ชื่นชม และผลงานเหล่านี้จักสูญสลายเน่าเปื่อยไปตามกาลเวลา

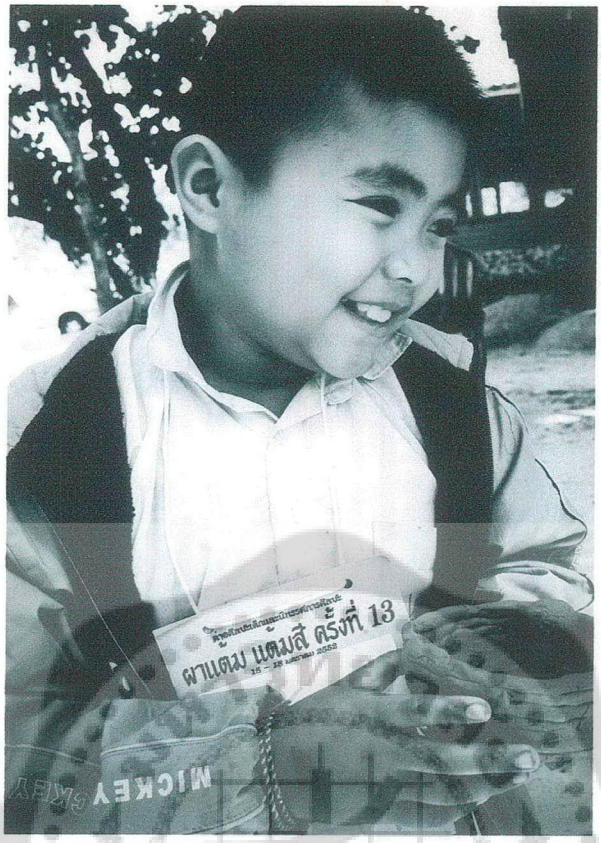
กิจกรรมการสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมดินเหนียวจากริมโขง

เด็กๆได้ปั้นแต่งตามจินตนาการที่ได้มาจากเพิงผาแต้ม

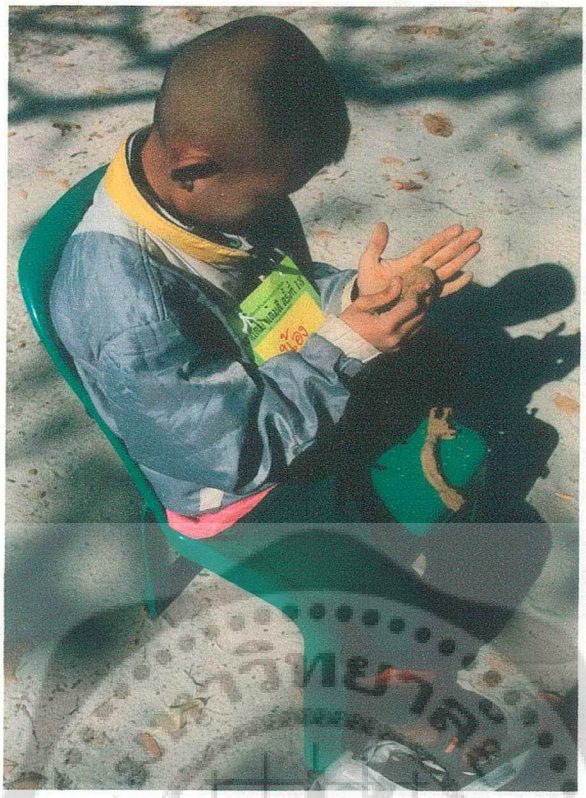

วัสดุอุปกรณ์จากดงดินถิ่นบ้านเกิดจินตนาการ บรรเจิดกับการปั้นวัว ควาย

ปั้นถ้วย โถ โอชาม ตามที่ได้รับรู้

ปั้นดิน ปั้นข้าวเหนียว เหนี่ยวจิตเป็นหนึ่งเดียว

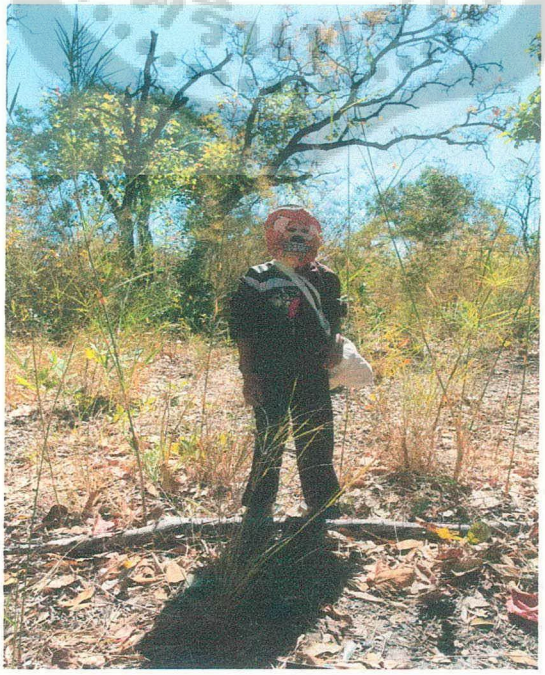
ผลงานจากฝีมือการปั้นของนักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมศิลปะผาแต้ม แต้มสี

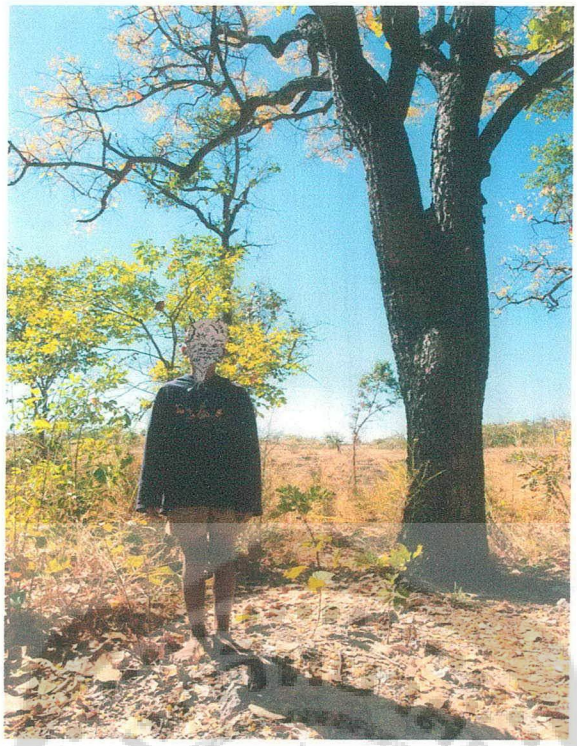
กิจกรรมการสร้างสรรค์หน้ากากจากตำนานท้องถิ่น

คำบอกกล่าวเล่าขานสู่ตำนานนิทานก้อม

ประติมาทางความคิดที่เด็กน้อยประดิษฐ์และแสดงออกจากนิทานก้อม(นิทานสั้นพื้นบ้าน)
ที่พ่อ แม่เคยเล่าให้ฟังและนำมาสร้างเป็นละครเรื่องเล่าแห่งพงไพร

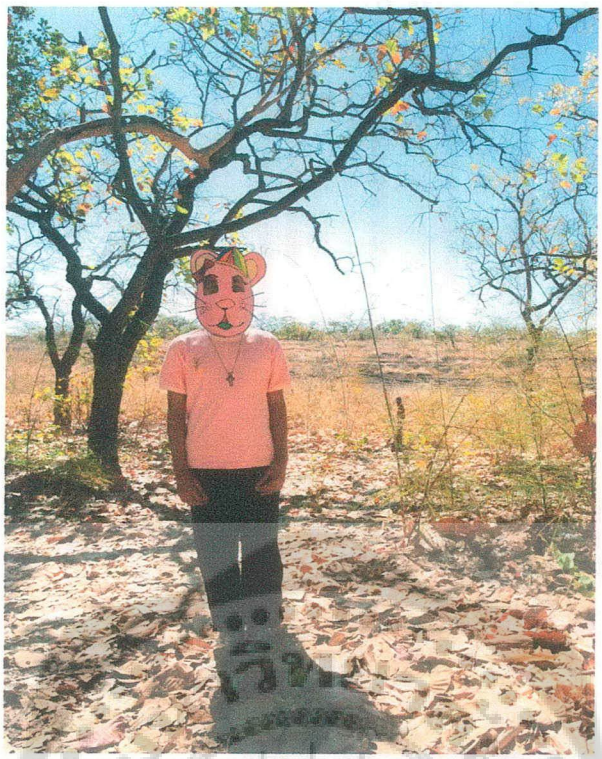

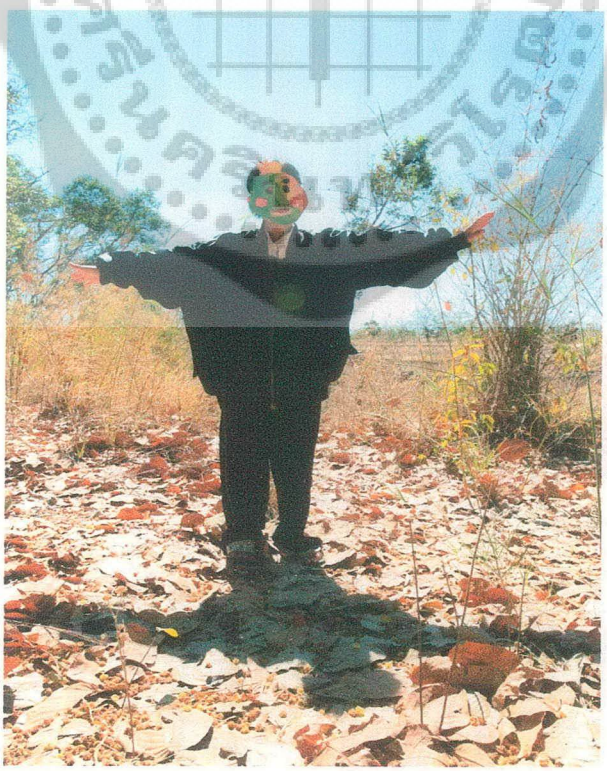
สิงห์สาราสัตว์น้อยใหญ่ต่างฟื้นคืนชีวิตในนามของศิลปะการแสดงจากนิทานก้อม

ผู้พิทักษ์เพิงผากับสหายตัวน้อย ตัวละครเอกในการแสดงจากนิทานก้อม

สิงโตเจ้าป่าแห่งภูผาแต้ม

“ลิง” ที่ครั้งหนึ่งในตำนานเคยเล่าว่าเป็นสัตว์สังเวยเพื่อบูชาผีสางเทวดาภูผาแต้ม

จากกิจกรรมสร้างสรรค์หน้ากากสู่ละครลอบกองไฟ
เรื่องเล่าเหล่าสัตว์ในผาแต้ม

ผลงานศิลปะจากการสร้างสรรค์

พื้นที่การแสดงศิลปะกลางพงไพร มีสายลม แสงแดดเป็นพยาน แต่สิ่งสำคัญเหนือการแสดง ก็คือการที่เด็กน้อยในชุมชนริมโขงได้แสดงออกทางอารมณ์ความรู้สึกของตนต่อสภาวะแวดล้อม

ผลงานศิลปะที่ถักทอจากแนวคิดสิ่งแวดล้อมในชุมชนคนผาแต้ม

เครื่องปั้นดิน-เผา

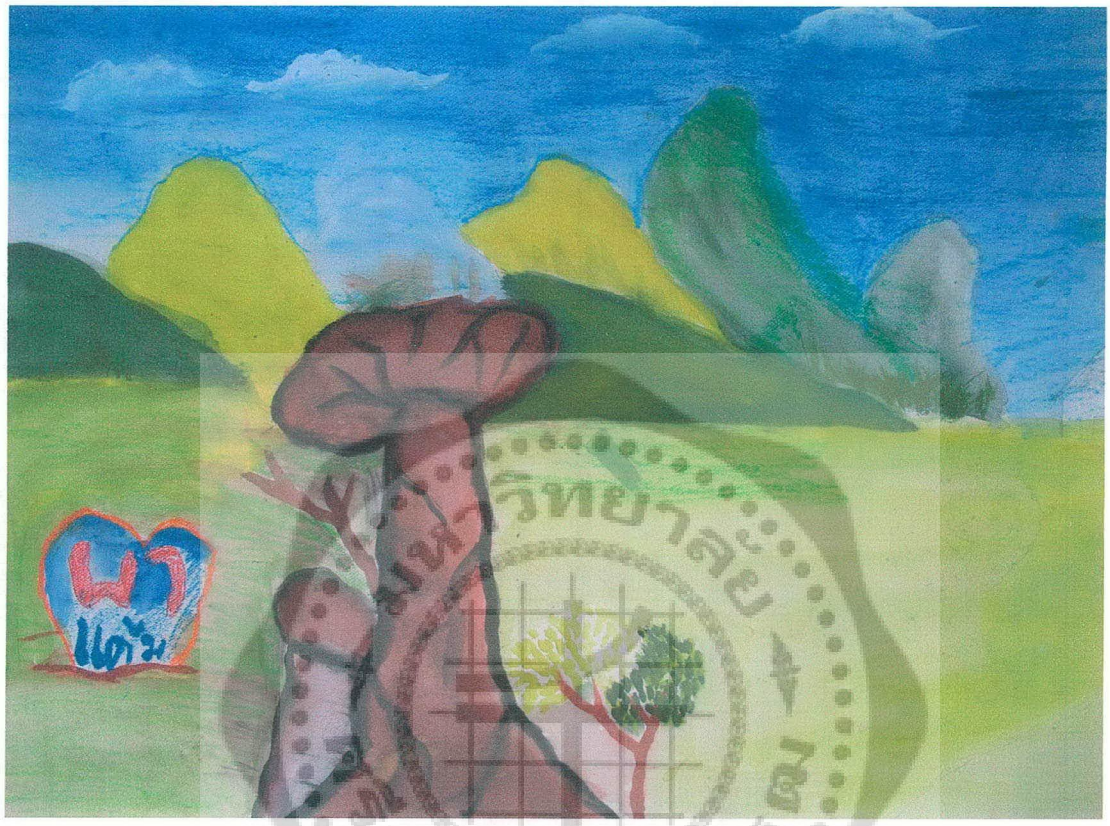

ปั้นดินเหนียว ก่อนการจี่หรือเผา
โดยใช้แกลบเผาราวๆ 8-10 ชั่วโมง

ผลงานประติมากรรมดินเหนียวหลังจากการเผาด้วยแกลบ ใบไม้ ใบหญ้าแห้งแล้วจะมีสีสันดำๆด่างๆ แต่ถึงกระนั้นผู้เข้าร่วมในกิจกรรมศิลปะครั้งนี้ต่างก็ภาคภูมิใจในฝีมือและผลงานของตนเอง

ผลงานเขียนภาพของนักเรียนที่ร่วมเข้าค่ายผาแต้ม-แต้มสี

ชื่อผลงาน : “เสาเฉลียง”

เทคนิค : สีน้ำ, สีโปสเตอร์

สร้างสรรค์ผลงานโดย : ด.ช. สาคร พึ่งป่า

ด.ช. เจริญพร พันธรังศรี

ด.ญ. จันจนา คำสูง

ด.ญ. ทัศนีย์ ร่มโพธิ์

ผลงานที่นักเรียนได้สะท้อนออกมาจากภาพเขียนทั้งหมดนั้นล้วนแต่บ่งบอกถึง พื้นที่และห้วงเวลาที่เขา/เธอได้รับรู้ และบรรจงสร้างสรรค์ขึ้นมาจากแนวคิดประสบการณ์ตรงที่แวดล้อมในอาณาบริเวณอุทยานแห่งชาติผาแต้ม อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี

ชื่อผลงาน : ทุ่งนาริมโขง

เทคนิค : สีเทียน

สร้างสรรค์ผลงานโดย : ด.ช. จราเทพ เรืองนา

ด.ช. อานนท์ แก่นไทย

ด.ช. ชัยกมล บุดตะโคตร

ด.ญ. สุมิตรา ต้นคำ

หน้าผาแต้ม ริมแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านท่าล้ง บ้านกุ่ม ชาวบ้านที่นั่นนอกจากจะมีอาชีพในการจับปลาในแม่น้ำโขง แล้วนอกเหนือจากนั้นยังประกอบอาชีพการเกษตร เช่น ทำนา ทำไร่ ปลูกผักเรียบริมโขง เพื่อการดำรงชีพตามอัตภาพ

ชื่อผลงาน : ฝากฝั่งผาแต้ม

เทคนิค : สีเทียน

สร้างสรรค์ผลงานโดย : ด.ญ. พรพิมล พิลา

ด.ช. พัชระ พึ่งป่า

ด.ช. ณรงค์ฤทธิ์ ขยันการ

ด.ญ. อาริยา จันทร์จริง

ด.ญ. ธัญวัฒน์ โกศักวัฒน์

เป็นมุมมองของเด็กๆที่มองจากหมู่บ้านท่าล้ง และบ้านกุ่ม จะเห็นหน้าผาแต้มตั้งตระหง่านรับแสงอาทิตย์ เมื่อยามอุทัยของวันใหม่

ชื่อผลงาน : ผาแต้มกลางพงไพร

เทคนิค : สีน้ำ

สร้างสรรค์ผลงานโดย : ด.ญ. กันตนา กันหาวัลป์

ด.ญ. ยุวดี วงค์ด้วง

ด.ช. ทนงศักดิ์

ด.ช. วัลลภ ขยันการ

พื้นแผ่นหินผา สัญลักษณ์แห่งความแข็งแกร่งท่ามกลางพงไพรทอดเงาสะท้อนแสงอาทิตย์แรกของวันใหม่บนผิวแม่น้ำโขง กับภาพวิถีชีวิตผู้คน ชุมชน หมู่บ้านเรียบริมฝั่งโขง

ชื่อผลงาน : เพิงพักผาแต้ม

เทคนิค : สีน้ำ, สีเทียน

สร้างสรรค์ผลงานโดย : ด.ช. ศักสิทธิ์ พรมบุตรดี

ด.ช. พีระพันธ์ พิทพ์วงค์

ด.ญ. นิตยา อินทสิงห์

ด.ญ. สุปราณี ตุ้มทอง

ด.ญ. บุตรยนา แก้วใส

ผาแต้ม นอกจากจะมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่มีเพิงผา ภาพเขียนแล้ว ยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ผู้คนในละแวกใกล้เคียงมาชื่นชมกันตลอดทั้งปี

ชื่อผลงาน : เบิ่งฟ้าผาแต้ม

เทคนิค : สีน้ำ, สีเทียน

สร้างสรรค์ผลงานโดย : ด.ญ. นวลปราง ชมเมือง

ด.ญ. จริญา วงศ์ดี

ด.ช. เสกสรรค์ พันธ์เสา

ด.ช. อนุรักษ์ มัสธรรม

แสงแดดอาทิตย์ยามเช้า รับอรุณวันใหม่ ผู้คนเริ่มดำเนินวิถีชีวิตริมสองฝั่งโขง ท่ามกลาง

ชื่อผลงาน : ผาหินถิ่นผาแต้ม

เทคนิค : สีน้ำ, สีเทียน

สร้างสรรค์ผลงานโดย : ด.ญ. แพรวิไล สุกัน

ด.ญ. วิยดา แก่นโสม

ด.ญ. เฟื้องนภา ป้องพิมพ์

ด.ญ. สุธิดา นาจาน

ด.ญ. ชุติกาญณ์ อุปโภค

ทิวทัศน์เพิงผาตั้งตระหง่านรับแสงอาทิตย์แรกริมฝั่งโขง เป็นภาพที่เด็กๆต้องการแสดงให้เห็นถึงความงดงามของธรรมชาติ ที่รายล้อมไปด้วยความอุดมสมบูรณ์

ชื่อผลงาน : หย่อนใจริมเพิงผา

เทคนิค : สีน้ำ

สร้างสรรค์ผลงานโดย : ด.ช. จักรกฤษณ์ ผาวง

ด.ญ. สุวารินทร์ เปินนอก

ด.ช. พนธกร ทองคำ

ด.ช. ภาคภูมิ คุ้มศรีไลย

ด.ญ. ญาดา จันทร์จริง

ภาพสะท้อนผู้คนสองฝั่งโขง รวมถึงนักท่องเที่ยวทั่วไปที่ต่างพากันขึ้นไปเยี่ยมชมความงาม สัมผัสแดดแรกของผาแต้ม ที่เด็กๆถ่ายทอดผ่านผลงานศิลปะ

ชื่อผลงาน : ริมโขงคือผาแต้ม

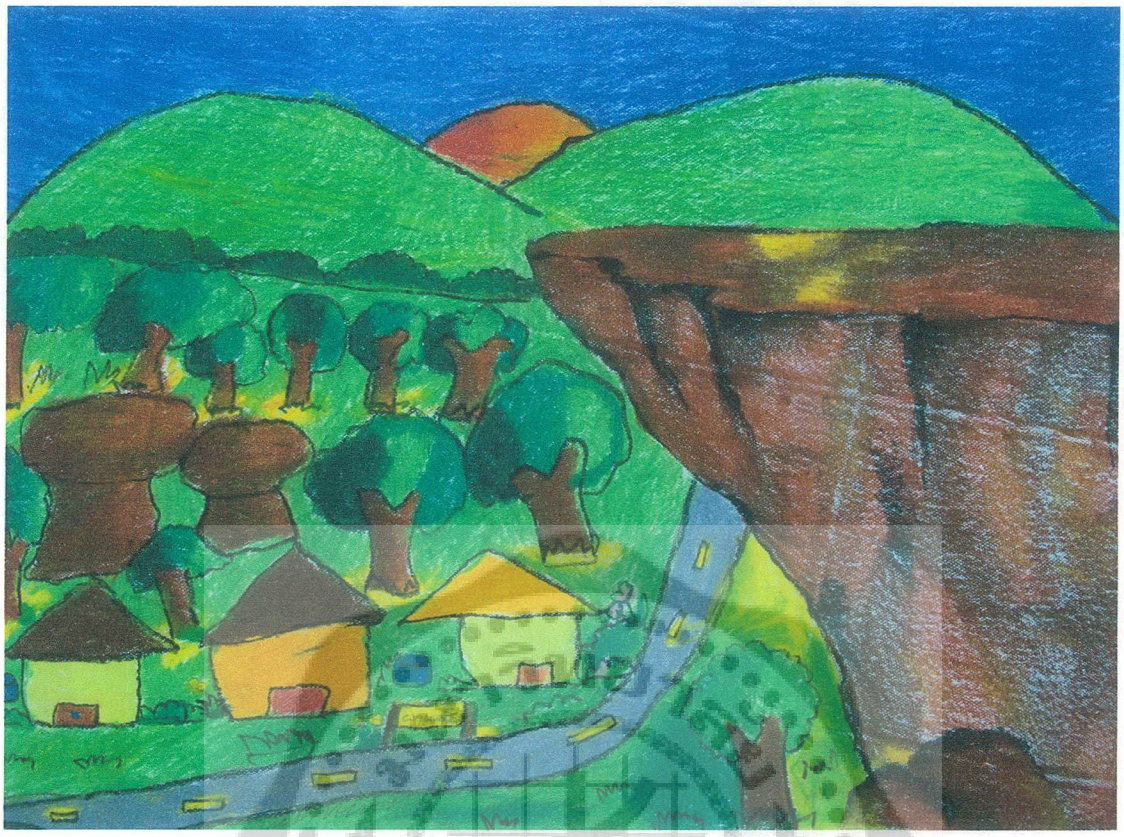
เทคนิค : สีน้ำ, สีเทียน

สร้างสรรค์ผลงานโดย : ด.ญ. รัชณี วงศ์ดี

ด.ญ. ณัฐฐิกา สมานมิตร

ด.ญ. ทิพาภรณ์ เหลาทอง

ด.ญ. ธิดารัตน ศิริมาตร์

ชื่อผลงาน : ใต้ฟ้าหน้าผาแต้ม

เทคนิค : สีเทียน

สร้างสรรค์ผลงานโดย : ด.ญ. แพรวพรรณ จันทร์สุข

ด.ญ. ธนาภรณ์ ไชโย

ด.ช. ธรณินทร์ โยธารักษ์

ด.ช. กฤษอาสา กันหาวัล

ด.ช. เรืองกฤษ แก่นไทย

ความสวยงามของผืนป่า และเพิงผาตั้งตระหง่านเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดอุบลราชธานี เชื้อเชิญดึงดูดนักท่องเที่ยวทั่วทุกสารทิศให้มาสัมผัส วิถีชีวิตชุมชนสองฝั่งโขงยังคงดำเนินชีวิตประจำวันท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่มีอุดมสมบูรณ์ บริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม

คณะวิทยากรจาก ศิลปินกลุ่มลองติจูด105 และนิสิตจากภาควิชา

ทัศนศิลป์ : ศิลปะจินตทัศน์ – เซรามิกส์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

<u>บทสัมภาษณ์</u>

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้สัมภาษณ์อาจารย์/ครูสอนศิลปะที่สอนในโรงเรียนบริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม ในประเด็นศิลปะชุมชน ดังจะได้ยกมาไว้ในงานวิจัยนี้ด้วย

อาจารย์อนันต์ พลสมัคร สอนวิชาคณิตศาสตร์ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านบะไห อำเภอโขงเจียม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่อุบลราชธานี เขต 3

อาจารย์กองสิน แสนเพชร สังกัดโรงเรียนบ้านบะไห สอนวิชาศิลปะ

อาจารย์มีความคิดเห็นอย่างไรกับศิลปะชุมชน

มันเป็นเรื่องที่ดีนะครับ ศิลปะชุมชน เพราะว่าในแต่ละชุมชน ศิลปะจะแตกต่างกันออกไป อย่างที่ชุมชนที่บะไห ศิลปะเขาจะ จะต่างกันก็ อย่างเช่นว่า บะไหกับที่โขงเจียมอาจจะใกล้กัน แต่ว่าความเชื่อ การแสดงออกจะแตกต่างกันหลายอย่าง บะไหจะอยู่ใกล้ ๆ กับผาแต้ม ระยะห่างแค่ไม่ถึง 20 ไม่ถึง 30 กิโล ก็จะแตกต่างกันออกไปนิดนึงแล้ว มันจะเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน อย่างศิลปะของบะไห นี่เขาจะอยู่กับธรรมชาติมากกว่า การใช้สีอาจจะได้จากธรรมชาติ เช่นการย้อมผ้าอย่างนี้ ก็ถือเป็นศิลปะแขนงหนึ่งชนิดหนึ่ง สีจากสารย้อมผ้า จากโคลนบ้าง จากเปลือกไม้บ้าง จากดอกไม้บ้าง ก็คือศิลปะที่เขานำมาใช้ จะอิงพวกนี้มากกว่า นอกจากศิลปะสมัยใหม่ไม่มีจะเป็นอิงธรรมชาติ มันเป็นเอกลักษณ์ของชาวบะไหครับ

คิดว่าศิลปะกับวัฒนธรรมชุมชนสามารถไปด้วยกันได้ไหม

ระหว่างสองสิ่งนี้ ระหว่างคำว่าศิลปะกับวัฒนธรรมของชุมชน ผมคิดว่ามันสอดคล้องกันนะ ศิลปะกับวิถีชีวิตของชุมชน มันต้องสอดคล้องกันแน่นอน ทั้งสภาพภูมิประเทศ ความเป็นอยู่ เพราะคนส่วนใหญ่ที่อยู่ที่นั่น ก็อาศัยอยู่กับสิ่งเหล่านี้ ตั้งแต่บรรพบุรุษเป็นต้นมา คิดว่ามันสอดคล้องกันและก็ไปกันได้ คุณครูศิลปะว่ายังไง ก็น่าจะเป็นอย่างนั้นแหละครับ เพราะว่าศิลปะกับวัฒนธรรมมันแยกออกจากกันยาก มันต้องควบคู่กันไปด้วย ถ้ารู้จักศิลปะ ก็ต้องรู้จักว่าวัฒนธรรมของเขาเป็นอย่างไรมาก่อนต้องรู้ด้วย เพื่อที่จะสรรค์สร้างสิ่งสวยงามเหล่านั้นออกมา และคิดว่าอะไรเป็นตัวบ่งชี้ได้ชัดเจนว่านี่แหละคือศิลปะของทางภาคอีสาน อะไรสามารถบ่งบอกหรือว่าให้เห็นเอกลักษณะทางความเป็นศิลปะของทางภาคอีสาน โดยรวมถ้ามองปุ๊ปก็รู้แล้วว่าเป็นศิลปะของทางภาคอีสาน ลายของผ้าซึ่งแสดงออกมา

ทางลวดลายของผ้า อย่างผ้าขิดนี่ ถ้าดูปั๊ปนี่ รู้เลย คือผ้าแพรวา แพรวาก็ต้องกาฬสินธุ์ ถ้าเป็นหมอนขิด หมอนอะไร ก็ต้องเป็นยโสธร และถ้าเป็นดนตรีก็รู้เลย ต้องเป็นโปงลาง นี่รู้เลยแน่นอน ชัดเจนของอีสานแน่นอน นี่แหละมันเป็นศิลปะ มันเป็นศิลปวัฒนธรรมของชาวบ้านเขาก็อยู่อย่างนี้ คือเขาเคยทำอย่างนี้มา อย่างลายผ้าต่าง ๆ คือพ่อแม่พาทำ ปู่ย่าตายายพาทำมา ลูกหลานก็ทำ แต่ทุกวันนี้มันส่วนใหญ่วัยรุ่นส่วนใหญ่ ก็คือเด็กปัจจุบันไม่ค่อยมาเรียนรู้ตรงจุดนี้นะครับ

อาจารย์คิดว่าตอนนี้ ปัจจุบันตอนนี้เด็กสมัยใหม่หมายถึงเด็กรุ่นใหม่ในปัจจุบันนี้ เข้าใจวัฒนธรรมอีสานอย่างไรบ้าง

คือมันน้อยลง ถ้าถามปริมาณคือน้อย คือค่อนข้างน้อยมากด้วยซ้ำไป เพราะว่าวัฒนธรรมต่างชาติมันไหลเข้ามา ไหลเข้ามาแบบไม่มีวิธีที่จะยับยั้งนะ ทั้งการแต่งกาย ทั้งคำพูด ทั้งศิลปะที่เขาแสดงออกในการร้องรำทำเพลง มันไหลเข้ามาเยอะมาก แล้วเด็กก็เห็นผ่านสื่ออยู่ทุกวัน ใช่ไหมครับ แต่ของอีสานเรานี่มันเป็นเทศกาล มันเป็นเวลำเวลา มันก็เลยถูกกลืนไป อันนี้คือน้อย ตอบว่าน้อย คุณครูศิลปะเห็นว่าน้อยไหม น้อยครับ ถือว่าน้อยมากเลย เพราะว่าทุกวันนี้จะสังเกตเห็นว่า ทั้งศิลปะทางดนตรีอย่างนี้ แล้วก็วาดภาพ เด็กจะไม่ค่อยสนใจเท่าไหร่ คือ บางทีรู้แค่ผิวเผิน รู้แค่นั้นแหละว่ารู้แล้ว แต่นำมาปฏิบัติ นำมาทำแล้วไม่ได้ มันต้องรู้และทำเป็นด้วย ถ้าเป็นเด็กอีสานจริงๆ นี่ต้องอย่างไงล่ะ ต้องทำเป็น ต้องเล่นดนตรีอีสานเป็น อย่างนี้นะครับซึ่งทุกวันนี้ยาก

แล้วอาจารย์คิดว่าจากการเรียนการสอน อาจารย์มีวิธีในการที่จะช่วยในการสอนให้เด็กเข้าใจในศิลปะและวัฒนธรรมอีสานอย่างไร คือถ้าเกิดว่ามันเกิดปัญหาตรงนี้

คือตรงที่มันมีน้อย เด็กสมัยใหม่เขาไม่ค่อย วัฒนธรรมของเราจะถูกกลืน บางทีสอนยังไง ใช่ไหม เราต้องอิงครับ อิงภูมิปัญญาท้องถิ่น สิ่งสำคัญอันแรกก็คือ โรงเรียนต้องมีนโยบายว่า เราจะรักษาภูมิปัญญาอย่างนี้ไว้อย่างไร ให้เป็นภูมิของแผ่นดิน ให้คงอยู่ เมื่อเรามีนโยบายอย่างนี้แล้วเราก็ต้องสืบเสาะว่าภูมิปัญญาในท้องถิ่น ในหมู่บ้านเรา หรือใกล้เคียงมีใครบ้าง มีอะไรบ้าง เราก็จะทำ ไปเชิญท่านมาสอน ในสาขาที่ท่านถนัด อันนี้ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งคือ เวลาที่มีเทศกาล เทศกาลที่เกี่ยวกับงานวัฒนธรรม อย่างประเพณีบุญต่างๆ เข้าพรรษา ประเพณีสงกานต์ หรือประเพณีอะไรอื่นๆ ที่มันเกี่ยวกับหมู่บ้านเขา เช่นการเลี้ยงเจ้าบ้าน เราต้องเอาเด็กไปให้เขาเห็นเข้าร่วม ให้เขารู้ให้เขาเห็นด้วย ว่ามันมีความหมาย มีนัยอะไรแฝงอยู่ แล้วนอกจากโรงเรียนคิดแล้ว เชิญภูมิปัญญามาแล้วนี่ มันน่าจะมี

หน่วยงานอื่น จะเป็นรัฐก็ได้ เป็นเอกชนก็ได้ ที่จะต้องยื่นมือเข้ามาช่วยกัน สนับสนุน ลำพังโรงเรียนอย่างเดียว กับชุมชนอย่างเดียว คนแก่คนเฒ่านับวันก็นับวันยิ่งจะหายไป

แล้วเด็กก็สนใจสื่อมากกว่า

ใช่ เราก็ต้องกระตุ้นเขา มันมีอันหนึ่งนะในหลักสูตร คือรู้จักคุณค่าของความเป็นไทย แปดข้อของหลักสูตรใหม่ มันมี ทำอย่างไรถึงจะมีตัวนี้ โรงเรียนตระหนักอยู่ ก็ว่าต้องช่วยกันหลายๆ ฝ่าย เด็กของเราที่มานี่ มีนะเล่นดนตรีอีสานได้ โปงลางก็ได้ พิณก็ได้ ที่โรงเรียนก็พยายามเอาศิลปวัฒนธรรมของอีสาน เข้ามาสอน เข้ามาสอดแทรก คือทั้งหลายๆ ศาสตร์ ทั้งดนตรี วาดภาพ ทอผ้า อะไรก็แล้วแต่ ก็พยายาม แล้วผลตอบรับของเด็กๆ เด็กก็กล้าแสดงออกขึ้นนะ หลังจากที่ได้ทำมาแล้วนี่ คือเมื่อก่อนเด็กไม่กล้าที่จะออกมาร้องรำทำเพลงนี่ยากมาฟ้อน มาเซิ้งอย่างนี่ไม่เป็น เล่นดนตรีของอีสานดีดพิณ ตีโปงลางอะไรนี่ยาก ไม่มีคนสอนนี่มันก็ไม่เป็นจริงๆ ที่นี่ คนเป่าแคนของแต่ละหมู่บ้านนี่นับคนได้นะ น้อยมาก แต่ก่อนไปจีบสาวต้องเป่าแคน ดีดพิณ คนอีสานสมัยก่อนใช้เสียงแคน เสียงพิณใช้จีบสาว ให้รู้ว่าผู้บ่าวมาแล้ว ผู้สาวจะได้รู้ตัว สมัยก่อนเป็นอย่างนั้นจริงๆ แต่นับคนได้ผู้ใหญ่เหลี่ยมผู้ใหญ่ทอง เป่าแคนได้ ดีดพิณก็ไม่เยอะ นับคนได้เลย ถ้าท่านเหล่านี้ไป จะเหลือใคร

แล้วดอนปู่ตา คืออะไร

คือการสร้างบ้านของคนอีสาน แต่ละหมู่บ้าน จะต้องกันพื้นที่ส่วนหนึ่งที่เป็นป่าไว้ ต้องมีเพื่อให้ผีบ้าน ผีบ้านเขา ผีเรือน ตั้งเป็นศาลเพียงตาไว้ เป็นศาลเพียงตาไว้ เป็นที่อยู่สำหรับผีที่เขานับถือคือผีปู่ผีตานั่นแหละ ป่าเรียกว่า ดอน คือ ดอนปู่ตา เป็นที่อาศัยของผีบรรพบุรุษ กุศโลบาย คือ อุบายให้คนทำความดี ทำกุศล ถ้าถึงตอนนี้นี่ คือ อนุรักษ์ป่า ไม่ตัดไม้ทำลายป่า ไม่มีใครกล้าไปตัดนะ ไม่มีใครกล้าเข้าไปยิงนก ไปฆ่าสัตว์ในนั้น ถ้าเข้าไปตัดเข้าไปฆ่าสัตว์ในนั้นจะเกิดการเจ็บไข้ได้ป่วย นี่ถือว่าผิดผี ต้องไปเซ่นไปไหว้ ไปขอขมา ตอนนี้ก็ยังทำ ก็ยังมีอยู่ที่บะไหเลี้ยงปีละสองครั้ง มีนะครับ มันจะมากไปกว่าว่า เป็นที่คุ้มครองเป็นที่อะไรของเขาทั้งหมดนะ เป็นที่คุ้มครองชาวบ้านด้วย เขาเลี้ยง ปีละสองครั้ง ครั้งแรกเดือนสองของลาว ของอีสานนะ (เดือนสองคือบอกกล่าวว่าจะไปถางป่า หรือ ลงทำไร่ทำสวนแล้วนะ ขอให้คุ้มครอง อย่าให้มีภยันอันตรายใดๆ) คือบอกกล่าว ทุกครอบครัวต้องไป คือ ให้ผีปู่ดูแลรักษา ให้รับรู้ เครื่องเซ่นไหว้จะ มีเหล้าขาว มีไก่ นี่แหละเป็นหลัก แล้วก็มีผู้นำหมู่บ้าน เขาเรียกผู้นำธรรมชาติก็ได้ เขาเรียกว่าพ่อเฒ่าจ้ำ จะเป็นของคู่กันนั่นแหละ เป็นล่ามสื่อระหว่างคนในหมู่บ้านกับผีปู่

พอเดือนหกก็ทำเหมือนเดิม แต่จุดมุ่งหมายเพื่อขอฟ้า ขอฝน ในเดือนหก แจ้งให้ท่านทราบ หลังจากที่เราไปถางไร่ เตรียมที่ปลูก เดือนหกจะลงไปปลูก ขอฟ้าขอฝนให้อุดมสมบูรณ์ สองครั้งต่อปี

อาจารย์วิชาญ ศรีวรม โรงเรียนอ่างศิลา อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี มีความสนใจทดลองทำงานศิลปะจากสื่อวัสดุจากท้องถิ่น และปฏิสัมพันธ์กับชุมชน

อาจารย์สอนวิชาอะไรครับ

อาจารย์สอนวิชาศิลปะ และดนตรีรวมหมดเลยครับ เพราะเป็นโรงเรียนประจำตำบล

ในความคิดของอาจารย์ศิลปะชุมชนคืออะไร

ศิลปะชุมชน เป็นการนำเอาศิลปะ หรือการกระทำที่เกี่ยวกับความดี ความงามต่างๆ เพื่อไปจรรโลง เกี่ยวกับประเพณีต่างๆ ตามความเชื่อของชาวบ้าน อย่างเช่นการทำฮีตสิบสอง ก็จะนำศิลปะเข้าไปใช้เกี่ยวกับประเพณีต่างๆ เกี่ยวกับความเป็นอยู่ของชาวบ้านนะครับ

แล้วอาจารย์คิดว่าศิลปะชุมชนมีประโยชน์อะไรกับเด็กบ้าง

มีประโยชน์มากเลยครับ หนึ่งเลยเด็กจะได้ความผูกพัน รู้รากเง้าของตนเอง ภาคภูมิใจชุมชนตัวเองนะครับ และก็เด็กก็จะได้จรรโลงต่อไป เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นต่อรุ่น อย่างเช่นโรงเรียนของผมจะพาเด็กนักเรียนเข้าร่วมงานประเพณีแห่เทียน ทุกปีจะเป็นงานที่ทำให้เด็กตื่นเต้นมาก จะได้เข้าร่วม อย่างเช่น งานใบตอง ซึ่งต่างจากอุบล จะเน้นงานใบตอง ไม่เน้นการแกะสลัก ถ้าคนไหนเน้นการแกะสลักจะถือเป็นธรรมดาไป ถ้าคนไหนพับใบตองเก่ง ประดิษฐ์งานใบตองเก่ง เขาจะให้ความนับถือมาก อันนี้เราเอาพวกพ่อแม่พี่น้องที่มีความชำนาญมาสอนลูกๆ ก็จะสืบทอดกัน เป็นความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันระหว่างนักเรียนกับพ่อแม่พี่น้อง ก็คือศิลปะกับวัฒนธรรมมันต้องควบคู่ไปด้วยกัน นอกจากวัฒนธรรมก็ยังมีความเป็นอยู่ก็ไปด้วยกัน อย่างเช่น เขามีความเชื่อนะครับ ความเชื่อต่างๆ เกี่ยวกับชาวบ้าน เกี่ยวกับผีปู่ตา เขาก็จะประดิษฐ์ประดอยเกี่ยวกับตกแต่งไก่ให้ผีปู่ตา เป็นความเชื่อเขาดึงคางไก่ก็จะมีความเชื่อ ทำให้ฝนแล้ง ฝนไม่ดีอะไรต่างๆ ตรงโตกที่จะให้ตูบปู่ตา เขาจะทำใบตองอย่างดี ประดิษฐ์ประดอยอย่างดี

อาจารย์คิดว่าการท่องเที่ยวช่วยส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชุมชนอย่างไรบ้าง

โอย อย่างดีมากเลยครับ แต่ก่อนนี่ไม่มีใครรู้ นะครับ เมื่อก่อนผมอยู่ยโสธรไม่รู้ว่าการแห่เทียนจะยิ่งใหญ่ขนาดไหน ถ้าไม่มีการประชาสัมพันธ์หรือการท่องเที่ยวจัด ผมก็จะชื่นชมแต่ในงานบุญของบ้านตัวเองในชุมชน ในท้องถิ่นไม่รู้กว้างไกล อันต่อไปก็คือ เด็ก ๆ ต่าง ๆ ถ้าไม่รู้ก็จะไม่ทราบว่าในชุมชนตัวเอง หรือในจังหวัดตัวเองมีดีอะไร และก็การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือการท่องเที่ยวจัดงบประมาณ หรือส่วนที่ยังชุมชนมองไม่เห็น ช่วยเติมเต็มได้เป็นอย่างดี

แล้วมีผลกระทบอะไรในเรื่องของวัฒนธรรมที่จะเปลี่ยนแปลงไป

ข้อดีซึ่งเป็นดาบสองคม ซึ่งถ้าคิดในเชิงพาณิชย์มากเกินไปมันก็จะมาก ถ้าเราไปเชิงพาณิชย์มากเกินไปก็จะเสียไปเลย อย่างเช่นต้นเทียนในเชิงพาณิชย์ คือต้นเทียน คือจะเอารางวัล อย่างที่สองคือการท่องเที่ยว เอาต่างชาติเอาอะไรมากเกินไป วิถีชาวบ้านที่ลึกๆ จริงๆ จะหายไป แต่ก่อนผมอยู่ยโสธร แต่ก่อนผมชื่นชมในบุญบั้งไฟยโสธร ชื่นชมมาก เพราะว่าเวลาไปงานต่าง ๆ เขาจะมีกลองตุ้ม เวลามีบุญจะมีกลองตุ้ม ไปขอเหล้า ไปขอเหล้าสาโท พระให้ศีลให้พรกัน เดี๋ยวนี้ไม่ใช่ จะเป็นเหมือนงานคา-นิวัลจะมีวันเชียร์จะมีการจ้างดนตรีจากทั่วประเทศก็ว่าได้คือ วงไหนใหญ่เอามาประชันกัน เงินไม่ได้กับในชุมชน เงินไปอยู่กับที่อื่น เป็นแบบชาวบ้านมีความเชื่อ อันนั้นคือสิ่งที่ดี ของวิถีชาวบ้านก็จะหายไป ถ้าเราไม่เอาสิ่งที่ชาวบ้านคิดไม่ถึงนี่เอาขึ้นมา ก็จะหายไปหมด มันจะเป็นไปในทางพาณิชย์มาก เพราะฉะนั้นต้องให้บาลานซ์กัน ต้องให้ก้ำกึ่งกัน

แล้วอาจารย์คิดว่าในกระแสสังคมแบบตอนนี้ อาจารย์จะมีวิธีอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างไร ได้บ้าง

ผมว่าต้องเอาใจนะครับ คือให้ความรู้ความเข้าใจกับพ่อแม่พี่น้อง แล้วก็แนะนำในสิ่งที่ถูกที่ต้องในฐานะที่เรามีโอกาสดีกว่าโอกาสในสิ่งที่จะวิเคราะห์ ว่าสิ่งไหนที่ควรจะส่งเสริม สิ่งไหนที่ควรเพลาๆ ลงนะครับ อันที่สองก็คือการจัดกิจกรรมให้ไปสู่สถานศึกษา ปลูกฝังให้เด็กๆ ลูกหลานของเราสี่ ยอมรับในกำพืดของตัวเอง ในประเพณีวัฒนธรรมตัวเอง โดยพวกเราที่เป็นผู้ใหญ่ควรเป็นตัวอย่าง ตัวอย่างในสิ่งที่ดีนะครับ เดี๋ยวนี้เด็กๆ ในปัจจุบันเขาจะวิ่งตามกระแสของสื่อ เมื่อก่อนกระแสของสื่อมาในทางญี่ปุ่น ย้อมผมเขียว เสื้ออะไรต่างๆ แปลกๆ ครับ เดี๋ยวนี้มาเป็นเกาหลี ทุกอย่างเกาหลีหมด สองวันก่อนผมเห็นเด็กๆ อยู่ในโรงเรียนของผม แม้แต่เคี้ยวหมากฝรั่งก็เป็นเกาหลี อะไรก็เป็นเกาหลีหมด ทำไมเราไม่มาย้อนดูในสิ่งที่เรามี เราเป็นนะครับ เรามีเราเป็น และก็เรามีสิ่งดี แต่ก่อนผมเห็นนักร้องหรือว่าคนป่าแคน

ที่เป็นฝรั่ง มาร้องเพลงมาเป่าแคน เราควรจะดูว่า แม้แต่ฝรั่งแม้แต่คนอื่น ยังมาเห็นคุณค่าของเรา ทำยังไงเราจะไม่สืบสานตัวนั้น โดยที่มีความรู้หรือผู้ใหญ่ ทำให้เด็กๆ ดูเอาสิ่งที่ดีๆ ในที่เป็นแบบฉบับของเรา เด็กก็จะคล้อยตามของเราไป เพราะว่าเป็นสิ่งที่ดีๆ ไม่ใช่ว่าฉาบฉวย เดี๋ยวนี้มันฉาบฉวย หลายอย่างฉาบฉวยหมด เด็กๆ จะรับแต่สิ่งที่ฉาบฉวยจากสื่อเท่านั้นครับ

แล้วในทัศนคติของอาจารย์คิดว่าศิลปะชุมชนควรจะจัดการศึกษาให้เด็กในรูปแบบใดอย่างไร

ศิลปะของชุมชนให้ความรู้ และก็ให้ ให้เด็กเห็นคุณค่าที่แท้จริง ให้มีกิจกรรมสอดแทรกเสริมเข้าไปนะครับ ให้เหมาะสมกับวัยของเขา แล้วก็เอาผู้เฒ่าผู้แก่เข้ามาด้วย ซึ่งเดี๋ยวเอาเข้ามาแล้วในตัวหนังสือ แต่ในการปฏิบัติจริงแล้ว ยังไม่เป็นรูปเป็นร่างเท่าไหร่ อาจจะติดขัดที่ระบบราชการหรือติดขัดที่หลักสูตรมันไม่เอื้ออำนวย หรือ ปฏิบัติยากหรืออะไรก็แล้วแต่ หรือถ้าลงลึกกว่านี้ก็น่าจะดี อะไรที่บ่งบอกถึงความเป็นศิลปะของภาคอีสานได้อย่างชัดเจนนะครับ ความเรียบง่าย กับความกลมกลืนกับวิถีของชาวบ้าน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทุกอย่างมันแยกไม่ออก

คำปิ่น อักษร เป็นพี่เลี้ยงกลุ่มเด็กไทยริมโขง พื้นที่ทำงานก็กลุ่มไร้สัญชาติมี 3 อำเภอ ก็คือ อำเภอบุญทริก อำเภอโขงเจียม และอำเภอโพธิ์ไทร พื้นที่ของเยาวชนอยู่ที่บ้านบะไห กลุ่มเด็กไทยริมโขง ซึ่งตอนนี้เรามีศูนย์เยาวชนอยู่ที่บ้านบะไห

จุดเริ่มต้นที่มาที่ไปของกลุ่มที่ตั้งขึ้นมา

กลุ่มนี้แรก ๆ เราไปทำงานในพื้นที่ เราก็เห็นว่าเยาวชนกลุ่มนี้น่าสนใจ มันมีเยอะ เลยคิดว่าต้องมีการจัดค่ายขึ้นมาแล้วมีเด็กไปร่วม แล้วเราเห็นพลังของกลุ่มเด็กบะไห ในการเกาะเกี่ยวรวมกันได้เยอะ เราก็เลย หลังจากเสร็จค่ายเราก็ตั้งกลุ่มขึ้นมาแล้วให้เด็กเลือกเองโดยการโหวต เอาชื่อกลุ่มเด็กไทฮิมโขง ไทนี้ไม่มี ย ยักษ์ กลุ่มนี้จะอยู่เลียบแม่น้ำโขงขึ้นไป ซึ่งตอนนี้ก่อตั้งกลุ่มที่เฉพาะบะไห แต่ว่า ที่ชื่อไทฮิมโขง(ไทริมโขง) เพราะในหมู่บ้านอื่นๆ ที่จะเกิดให้เกิดกลุ่มเยาวชนเด็กไทฮิมโขง 1 2 3 4 อะไรขึ้นไป แต่ก็ไม่ได้ระบุ แต่ก็ไม่ได้จะให้เฉพาะกลุ่มที่ไร้สัญชาติเท่านั้น ให้เด็กที่อยู่ริมโขงทุกคน แต่ตอนนี้เราเริ่มตั้งต้นที่กลุ่มนี้ ซึ่งเราคิดว่าเขามีความสุขสนุกสนานดี เวลาทำกิจกรรม หรือใครลงไป และก็รู้สึกว่าเห็นพัฒนาการของเขา แต่วันนี้เขายังเกร็งๆอยู่ พวกนี้จะต้องมาอาศัยละลายพฤติกรรม ไม่ใช่อยู่ๆ จะจับมา

ทำกิจกรรม เขาไม่เหมือนเด็กในเมือง เขาจะงงเพราะเหมือนเป็นเด็กบ้านนอก เขาไม่ค่อยกล้า วันนี้ภาพวาดกับเด็กๆ สื่อได้ถึงวิถีชีวิต วิถีวัฒนธรรม

คิดว่าศิลปะชุมชนคืออะไร

ศิลปะชุมชนเหรอ เป็นคำถามที่ตอบยากนะ ในความมีวิถีชีวิตของชาวบ้านนั่นแหละคือศิลปะ และมันจะถูกถ่ายทอดโดยเด็กที่จะเกี่ยวร้อยประสบการณ์มายังไง ชุมชนเวลาออกไปหากิน ไปเข้าป่า ไปทำอะไรกิจกรรม คือศิลปะการใช้ชีวิต เด็กๆเขาสื่อวิถีวัฒนธรรมการใช้ชีวิต ไม่ใช่มาติดกรอบบุญประเพณี ที่คุณมาตั้งว่ากรอบประเพณีนะ มันถึงทำให้ไม่มีความหลากหลายของภาพ และคุณจะไม่เห็นศิลปะชุมชนหรือวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งถ้าจะให้พูดถึงในชุมชนมันมีงานบุญอะไรหรือเกี่ยวกับวัด หรือตั้งโจทย์เกี่ยวกับคำถาม พี่ว่ามันน่าจะไม่ต้องกรอบว่าบุญประเพณี ในชุมชนมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมเป็นยังไง สื่อออกมาให้เห็นเป็นภาพ เด็กพวกนี้จะรู้ลึก เพราะว่าเขาเป็นเด็กที่ไม่ได้อยู่กับกระแสเกม แต่เขาอยู่กับความเป็นจริง ก็คือว่าเสาร์อาทิตย์มาเขาต้องช่วยแม่ทำไร่มัน ช่วยแม่ไปเก็บเห็ด ต้องช่วยแม่หากิน เพราะกลุ่มนี้ไม่มีที่ดิน ต้องหาเช้ากินค่ำ ถ้าไม่ได้เงินก็ต้องกินประหยัดสุดๆ อาหารก็ไปหาเอง เด็กเหล่านี้ต้องเป็นหัวเรี่ยวหัวแรง แค่ป.1 เขาหากินเป็นแล้ว ทุกอย่างมันเป็นศิลปะชุมชนหมดอยู่ที่ว่าเขาจะสื่อออกมาเป็นยังไง ชุมชนมีศิลปะในตัวเองอยู่แล้ว

แล้วคิดว่ามันมีประโยชน์ต่อตัวเด็ก

คำถามศิลปะชุมชน ถ้าถามว่างานศิลปะมันมีประโยชน์กับเด็กไหม มันมีเพราะว่าเอ่อ มันไม่มีกรอบ ถึงแม้จะมีกรอบ หมายถึงว่าตอนนี้ศิลปะเหมือนกันกับที่โรงเรียน ชอบตั้งกรอบ เหมือนที่โรงเรียนให้วาดธงชาติหรืออะไร จริงๆ แล้วศิลปะไม่ควรจะมีกรอบ มันจะทำให้เด็ก ผ่อนคลายให้โลกอิสระ อยากเขียนเท่าไหร่ ลงเส้นเท่าไหร่ ลงทึบเท่าไหร่ เด็กสามารถแสดงออกได้ ซึ่งกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ไร้สัญชาติอยู่แล้วใช่ไหม การแสดงออกในความเป็นจริงของชีวิตมันถูกโดนกดทับอยู่แล้ว งานศิลปะ มันช่วยได้ในการให้อิสระ ทำให้เขาแสดงออกอย่างเต็มที่ ทำให้อิสระ อิสระกับโลกศิลปะ

คิดว่าศิลปะชุมชนควรจะจัดการศึกษาให้กับเด็กๆ ได้ในรูปแบบใด ได้อย่างไร

ติดคำว่าศิลปะชุมชน แต่ว่าภายในโรงเรียนเอง พูดถึงว่าถ้าอยากเสนอแนะในเรื่องของ ในโรงเรียนที่เรื่องการสอนเด็ก ในชุมชนมันมีอะไร ในพื้นที่มันมีอะไร แค่ให้เด็กวาดได้ จากนั้นวาดตาม

จินตนาการของเขา เอาภาพเรื่องเล่าของชุมชนที่อยู่โรงเรียน แต่ที่ผ่านมาพี่ไปเห็นมันไปติดกรอบของไอ้ตัววัดการประเมินผลอะไรต่างๆ ที่มันทำให้ปิดบังจินตนาการของเด็กไป

ศิลปะมันไม่มีคำว่าไม่ถูกต้อง แต่ครูศิลปะในโรงเรียนต้องปรับวิธีคิด ในส่วนของศิลปะชุมชนที่หมายถึงว่า ให้อิสระอยากวาดอะไร จับกระดาษเลย จับสีเลย จับเลยทำ จะวาดยังไง แต่จะไม่กำหนดคิดอะไรอยู่ อยากวาดอะไรวาด มันสะท้อนเรื่องราวได้ดี คิดว่าสำคัญเหมือนกันกับเด็ก เด็กบางคนรู้เลยว่าเขาคิดอะไร วาดรูปรถมอเตอร์ไซด์ เหมือนใจเขาอยากอยู่ในเมือง เด็กบางคนวาดรูปป่า เพราะเขารับรู้เรื่องราวของป่า มันสะท้อนความคิดความรู้สึกของเด็กได้ ถือว่าศิลปะเป็นตัวที่เข้าถึงได้ง่ายที่สุดแล้ว ในการที่จะเข้าหาเด็กจะเอางานศิลปะไปปูพรมก่อน เพราะมันเข้าถึงง่าย

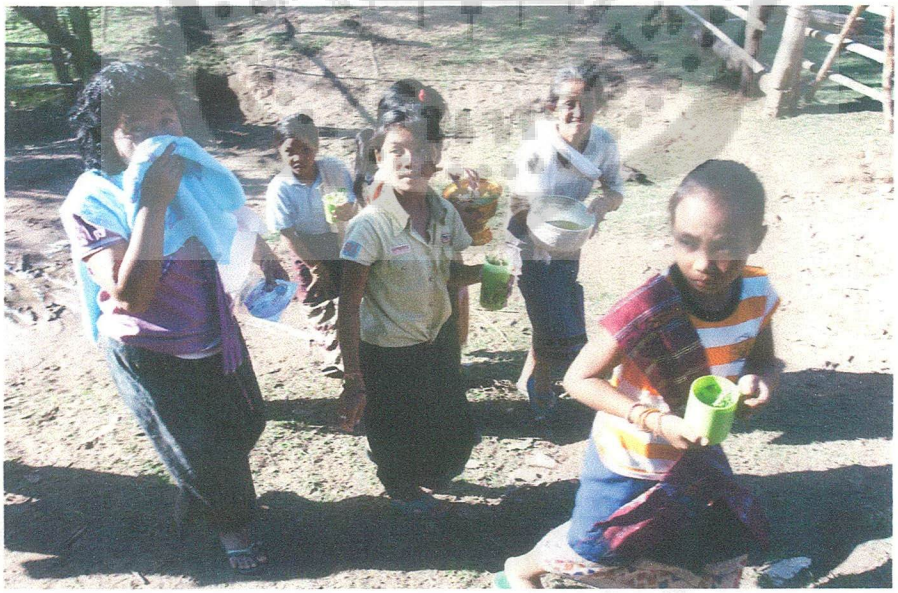
คิดว่าอะไรที่บ่งบอกศิลปะของภาคอีสานได้ชัดเจน

บ่งบอกถึงศิลปะอีสาน คิดว่ามันไม่มีกรอบ สิ่งที่มันบ่งบอกความเป็นภาคอีสานได้ภาพวิถีชีวิตภาพความเป็นอยู่ เหมือนกับเด็กบางคนเสนอผาแต้ม ในจินตนาการ หรือในประสบการณ์พื้นหลัง ของเขา แต่ละคนเขาจะมีประสบการณ์พื้นหลังของแต่ละคนในความเป็นอีสานอยู่แล้ว เช่นผาแต้ม ประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ที่เด็กๆ วาดกัน อันนี้แหละคือความเป็นอีสาน ความเป็นอีสาน งานแห่เทียน บุญบั้งไฟ ศิลปะพื้นบ้านเช่นหมอลำ ความเป็นอีสาน ที่สื่อออกมาที่เราเห็นนี่คืออีสานทั้งนั้น

4.4 ชุมชนบริเวณโดยรอบผาแต้ม ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ในช่วงเดือนเมษายน พ.ศ. 2552 ผู้วิจัยได้ไปจัดกิจกรรมศิลปะชุมชน ณ หมู่บ้านท่าล้ง ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี และได้มีโอกาสติดตามคณะผู้นำชุมชนของหมู่บ้านท่าล้ง ไปร่วมประเพณีบุญสงกรานต์ ณ หมู่บ้านสุระ และหมู่บ้านคำตื้อ แขวงจำปาศักดิ์ สปป. ลาว ซึ่งทั้งสองหมู่บ้านตั้งอยู่ฝั่งแม่น้ำโขง ตรงข้ามหมู่บ้านท่าล้งและบ้านกุ่ม ในช่วงที่ผู้วิจัยไปเยือนหมู่บ้านสุระ และหมู่บ้านคำตื้อนั้น หมู่บ้านทั้งสองไม่มีถนนตัดไปยังตัวเมืองจำปาศักดิ์ หากจะเข้าเมืองจำเป็นต้องใช้เวลาเดินเท้าข้ามเขาหนึ่งลูกจึงจะถึงถนนที่จะนำไปสู่ตัวเมืองจำปาศักดิ์ ดังนั้นชาวบ้านของทั้งสองหมู่บ้านจึงมีความสัมพันธ์ไปมาหาสู่กับหมู่บ้านฝั่งไทย โดยไม่มีพรมแดนของรัฐมาขีดกั้น ต่างอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและฉันท์พี่น้อง ดังจะเห็นได้จากการแต่งงานข้ามน้ำโขง และครั้งชาวบ้านหมู่บ้านกุ่ม หมู่บ้านท่าล้งมีงานประเพณี ชาวบ้านหมู่บ้านสุระและหมู่บ้านคำตื้อก็จะมาร่วมงาน ถึงเวลาที่หมู่บ้านฝั่งลาวทั้งสองมีงานบุญประเพณีก็จะมีการส่งข่าวบอกบุญ และนั่งเรือข้ามน้ำโขงไปร่วมงานบุญ

นอกจากนี้แล้ว ชาวบ้านหมู่บ้านสุระ และหมู่บ้านคำตื้อ ยังเคารพและมีความเชื่อเกี่ยวกับผาแต้มเหมือนกับในหมู่บ้านฝั่งไทยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากความเชื่อเรื่องแก้วสะเด็จ (ลูกไฟสีเขียวเหลืองคล้ายบั้งไฟพญานาค) ลอยข้ามไปมาระหว่างผาแต้มและผาฝั่งลาว ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำภาพถ่ายที่ได้ทำการบันทึกไว้มาเสนอในผลงานวิจัยนี้ด้วย

ชุมชนคนบ้านสุระ แขวงจำปาศักดิ์ สปป.ลาว

พี่น้องชาวบ้านสุระ กำลังเดินทางไปร่วมประเพณีบุญสงกรานต์ที่วัด

ชาวบ้านหมู่บ้านสุระกำลังแห่กัณหลอน (คล้ายกับต้นผ้าป่าของไทยภาคกลาง)
รอบศาลาการเปรียญของวัดประจำหมู่บ้านสุระ สปป. ลาว

พระพุทธรูปไม้ที่ชาวบ้านหมู่บ้านสุระนำออกมาจากสิมของวัด เพื่อทำพิธีสรงน้ำในช่วงสงกรานต์

เครื่องศักการะที่ชาวบ้านหมู่บ้านสุระและชาวบ้านท่าล้ง บ้านกุ่มนำมาบูชาพระประธานในสิม

ชาวบ้านทั้งลาวและไทยที่มาร่วมประเพณีบุญสงกรานต์ ณ หมู่บ้านสุระ สปป. ลาว กำลังรับศีลฟังพระสงค์เทศนา เพื่อเป็นศิริมงคลในวาระขึ้นปีใหม่ ตามคติความเชื่อแบบจันทรคติ

ผู้วิจัยและผู้ช่วยกำลังร่วมทำบุญกับชาวบ้านหมู่บ้านคำตื้อ สปป. ลาว ในงานประเพณีบุญสงกรานต์

ถังน้ำประปาของหมู่บ้านคำตื้อ แขวงจำปาศักดิ์ สปป. ลาว

บทที่ 5
สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัย เรื่องศิลปะชุมชนกับบริบททางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม กรณีศึกษาผลงานศิลปะในชุมชนโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมุ่งศึกษาจากการเก็บข้อมูลภาคสนามในอาณาบริเวณชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม ต.ห้วยไผ่ อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานทัศนศิลป์ โดยผ่านนักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมทางศิลปะในโครงการศิลปะชุมชนที่จัดขึ้น ซึ่งกระทำในรูปแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ จัดเก็บข้อมูลในรูปของเอกสาร ซึ่งข้อมูลภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว และผลงานศิลปะที่นักเรียนได้แสดงออกมาในผลงานเทคนิคจิตรกรรม ภาพพิมพ์ ประติมากรรมขนาดเล็ก อันมีลำดับตั้งแต่ขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล ขั้นตอนการศึกษาข้อมูล ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล และสรุปข้อมูล เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้คือ เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะวัฒนธรรม และบริบททางนิเวศวิทยาของชุมชนต่างๆบริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม ต.ห้วยไผ่ อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานีเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ทางศิลปะ(ทัศนศิลป์) โดยใช้ทฤษฎีทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือเพื่อนำเสนอคุณค่าและความสำคัญของ "ผลงานศิลปะ" ที่เป็นผลจากความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม และนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

ผลการศึกษาวิจัย

1. แม้ว่ากระแสโลกานุวัตรผนวกกับการสถาปนาความเป็นเมืองให้กับท้องถิ่น ตามกลไกการปกครองของรัฐไทยสมัยใหม่จะสร้างความเหมือนๆ กันให้แต่ละชุมชน กล่าวคือกลไกดังกล่าวได้พยายามสลายความเป็นรูปแบบเฉพาะหรืออัตลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น แต่ปัญหาสำคัญของกลไกดังกล่าวคือละเลยมิติเรื่องของอารมณ์ของผู้คนในท้องถิ่นต่างๆ ดังนั้นมิติทางอารมณ์จึงเป็นเครื่องจรรโลงให้พิธีกรรมและประเพณีท้องถิ่นต่างๆ ยังคงอยู่ ซึ่งประเพณีและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นสัมพันธ์กับระบบนิเวศวิทยาของแต่ละท้องถิ่น ดังเช่นในกรณีของชุมชนโดยรอบอุทยาแห่งชาติผาแต้ม ที่มีความเชื่อและพิธีกรรมผูกพันธ์อยู่กับตำนานเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับตำนานของผาแต้ม นอกจากนี้แล้วพิธีกรรมต่างๆ ของแต่ละชุมชนยังสัมพันธ์อยู่กับสภาพนิเวศวิทยา เช่น ประเพณีบูชาผีปู่ตา บูชาเจ้าพ่อผาแต้ม ซึ่งการบูชาดังกล่าวจะเป็นไปในลักษณะการแลกเปลี่ยน กล่าวคือชาวบ้านให้ความเคารพยำเกรงต่อปู่ตาและเจ้าพ่อผาแต้ม รวมถึงการถวายเครื่องสังเวยต่างๆ เช่น แก้วยอดยาง (ลิง) ไก่ ข้าวดำ เหล้า เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นเสมือนของแรกเปลี่ยนกับการบันดาลให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล พืชพันธุ์อุดมสมบูรณ์ ปลาในแม่น้ำโขงอุดมสมบูรณ์ ซึ่งความต้องการซึ่งความอุดมสมบูรณ์เหล่านี้เกิดจากความหวั่นไหวภายใน

จิตใจที่สัมพันธ์กับความไม่อุดมสมบูรณ์ ความไม่แน่นอนของฟ้าฝน สภาพดินที่เป็นดินทรายไม่อุ้มน้ำ สภาพชั้นหินที่ไม่เอื้อต่อการเจริญเติมโตของพืชพันธ์

ดังนั้น ระบบนิเวศจึงมีความสำคัญต่อบริบททางสังคมและวัฒนธรรม รวมถึงสภาพจิตใจของผู้คนในชุมชนด้วย

2. จากความสำคัญของระบบนิเวศที่ได้กล่าวในข้างต้นได้ส่งผลต่อการสร้างสรรค์ผลงานของนักเรียนจากโรงเรียนต่างๆ บริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติผาแต้ม (พื้นที่กรณีศึกษา) ซึ่งอิทธิพลดังกล่าวส่งผลทั้งเทคนิควิธีการสร้างสรรค์ เช่น การนำเศษวัสดุอย่างกิ่งไม้ ใบหญ้า นำหินสีต่างๆ มาบดเป็นสีในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ เป็นต้น แต่สิ่งที่สำคัญกว่านั้นคือ อิทธิพลของนิเวศวิทยาวัฒนธรรมได้ส่งผลต่อระบบวิธีคิดของนักเรียนเหล่านั้น ดังจะเห็นได้จากเนื้อหาในการสร้างสรรค์และนำเสนอผลงานศิลปะเหล่านั้นในบทที่ 4

เมื่อมองจากกรอบคิดการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะชุมชนโดยให้ความสำคัญกับแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมชุมชนแล้วจะเห็นว่า การทำงานศิลปะชุมชนเป็นเรื่องที่ซับซ้อนและละเอียดอ่อน การคำนึงถึงบริบททางสังคมวัฒนธรรมของแต่ท้องถิ่น แต่ละชุมชนนั้น จะเป็นการสร้างและส่งเสริมให้เกิดศิลปะชุมชนอย่างแท้จริง กล่าวคือ ชาวบ้านหรือสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะไม่ใช่แค่การสร้างสรรค์แต่รวมถึงวิธีคิดที่รองรับผลงานเหล่านั้นด้วย

บทสรุปที่สำคัญในการวิจัยครั้งนี้คือ การเปิดพื้นที่ใหม่ทางศิลปะที่สัมพันธ์กับสาขาวิชาอื่น กล่าวคือในแวดวงศิลปะของสังคมไทยที่ผ่านมาการอธิบายผลงานศิลปะเป็นการจำกัดกรอบเพียงแค่พื้นที่ของตนเองเท่านั้น เช่นการพูดถึงเรื่อง จิต วิญญาณ เส้น สี แสงเงา หรือแม้ว่าจะมีแนวคิดที่จะทำศิลปะชุมชน แต่ศิลปะชุมชนหลายโครงการที่ผ่านมาก็เป็นเพียงแค่การนำผมงานศิลปะไปตั้งในชุมชนและใช้ผู้คนในชุมชนเป็นเพียงวัตถุในงานศิลปะเท่านั้น การนำแนวคิดศิลปะมาสัมพันธ์กับแนวความคิดนิเวศวิทยาชุมชนที่ให้การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะชุมชนเข้าถึงและเคารพซึ่งศักดิ์และศรีของผู้คนในชุมชนไม่มากก็น้อย นอกจากนี้แล้วการนำแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมมาอธิบายศิลปะนั้น ยังเป็นการแสดงและสร้างซึ่งความหลากหลายให้กับศิลปะ เพราะนิเวศวิทยานั้นแสดงถึงสภาวะที่จำเพาะของแต่ละท้องถิ่น ทั้งนิเวศวิทยาและวัฒนธรรม

ทิศทางและข้อเสนอแนะ
ศิลปะชุมชน : วิถีของผู้คนในชุมชน

> "การเคลื่อนไหวของศิลปะชุมชนเป็นเสมือนดังปฏิกิริยาตอบโต้ความน่าเกลียดขยะแขยง ที่เพิ่มขึ้นจากความไม่สมดุลและการเปลี่ยนแปลง อันมีผลสืบเนื่องมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม"

Patricia A. Shiffered and Dorothy Lagerroos, 2006

คงไม่มีใครปฏิเสธได้ว่า นับตั้งแต่การปฏิวัติอุตสาหกรรมอย่างขนานใหญ่มาตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 หรือที่เรียกกันว่า ยุคสมัยใหม่ทางอุตสาหกรรม จากการเปลี่ยนแปลงในยุคนั้น ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคมอย่างมหาศาล เสมือนหนึ่งว่า นี่คือเสียงระฆังอันเป็นสัญญาณของการเริ่มต้นชีวิตใหม่ ที่จะต้องเดินตามเข็มนาฬิกาเป็นเครื่องบอกเวลา แทนการเคลื่อนไหวของร่มเงาไม้ใหญ่ที่เคยบอกการเคลื่อนคล้อยของดวงอาทิตย์ มีร่มหลังคาโรงงาน ที่มีเครื่องจักรและฟันเฟืองหมุนผลิตภัณฑ์เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์แห่งยุคสมัย แทนการตรากตรำทำงานท่ามกลางท้องไร่ท้องนา แรงงานจากอาชีพเกษตรกรรมถูกต้อนเข้าสู่ประตูโรงงาน เพื่อแข่งขันกับมวลการผลิตจำนวนมหาศาล

จากวิถีสังคมเกษตรที่มีการดำรงอยู่ด้วยการพึ่งพาตนเองและผู้คนในชุมชน อยู่กับวิถีธรรมชาติที่เอื้อต่อกันดั่งพี่น้อง แต่ในนาทีของสายพานเครื่องจักรเริ่มหมุน วิถีของการเปลี่ยนแปลงก็ได้เริ่มขึ้น ผู้คนจำนวนไม่น้อยได้ละทิ้งถิ่นฐานบ้านช่อง เข้าสู่เมืองหรือเขตอุตสาหกรรม เพื่อขายแรงงานแลกกับเงินตราที่เกิดจากกำไรส่วนเกินของผลผลิตที่เกิดจากแรงงานของตนในโรงงาน

เงินตรา มีบทบาทสำคัญต่อการแลกเปลี่ยนในวิถีสังคมอุตสาหกรรมหรืออีกในหนึ่ง คือ ระบบทุนนิยมนั่นเอง การซื้อ – ขาย กลายเป็นเป็นวิถีวัฒนธรรมของสังคมทุนนิยม สิ่งที่กรรมกรผลิตในโรงงานนั้นไม่ได้หมายความว่าพวกเขาเหล่านั้นจะรับแจกฟรี แต่ต้องซื้อมาด้วยเงินตราที่หามาได้ เหมือนคนอื่นในสังคม

จากที่คุ้นชินอยู่กับธรรมชาติ วิถีของชุมชนดั่งที่เคยเป็นมา แต่ ณ เวลานี้สิ่งที่เคยอยู่ร่วมกันและรับรู้ในอดีตนั้น มันได้กลายเป็นภาพความทรงจำที่ไม่มีให้เห็นอีกแล้วในปัจจุบัน ซึ่งความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่นั้นได้เกิดความแปลกแยกต่อผู้คนในชุมชนอย่างไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้เป็นผลกระทบให้เกิดความเป็นส่วนเกินของมนุษย์กับเครื่องจักรกล จนนำพาไปสู่การแตกสลายของชุมชน และเป็นการพังทลายของชีวิต การดำรงอยู่ สังคม ศิลปะ วัฒนธรรม อย่างยากที่จะเยียวยา

การโหยหาอดีตที่เคยมีมาและเคยเป็น ในปัจจุบันนี้ได้เพิ่มขึ้นมาเรื่อยๆ ราวกับว่ามนุษย์ในสังคมต่างพากันอยู่อย่างโดดเดี่ยวขาดการเหลียวแล ไม่มีความอบอุ่น สิ้นหวัง ทั้งๆ ที่ระบบอุตสาหกรรมได้ผลิตสรรพสิ่งมาตอบสนองต่อความต้องการในปัจจัยพื้นฐาน ตลอดจนความเกินเลยของความต้องการเป็นจำนวนมาก แต่มนุษย์ยุคอุตสาหกรรมแห่งสมัยที่ไม่อาจจะนำสรรพสิ่งเหล่านั้นมาตอบสนองต่ออารมณ์ การโหยหาที่ขาดหายไปได้ เพราะวัตถุหรือสรรพสิ่งที่หลากหลายในยุคนี้ ไม่สามารถมาเยียวยาของอาการขาดหายไปทางมิติวัฒนธรรมของมนุษย์ในสมัยปัจจุบันได้ นอกจากเราจะหันมาร่วมสร้างสรรค์บูรณาการสังคม ชุมชน ให้มีส่วนร่วมความสัมพันธ์ ในระบบต่าง ให้มากยิ่งขึ้น จนสามารถก่อร่างขึ้นมาเป็นชุมชนอันเข้มแข็งด้วยมิติทางศิลปะ วัฒนธรรมและความเอื้ออาทร รวมทั้งหน่อออ่อนทางด้านอื่นๆที่จักเกิดตามมา

มิติของศิลปะชุมชน
กระบวนการสร้างสรรค์วัฒนธรรมในชุมชนให้ยั่งยืน

หลายคนที่เคยชินอยู่กับวงจรวิถีชีวิตของ คนเมือง ที่ดำรงอยู่อย่างปัจเจก สาระวนอยู่กับการทำงานเพื่อแข่งขัน แย่งชิงให้ทันกับเวลาในการผลิต อาจจะมองไม่เห็นถึงรูปการของคำว่า ชุมชน (Community) ทั้งทางกายภาพและจินตภาพ เพราะวิถีชีวิตของคนเมืองนั้น แม้จะอยู่ร่วมภายใต้ชายคาเดียวกันในหมู่บ้านจัดสรรที่สะดวกและทันสมัย หรืออยู่ร่วมกันในตึกใหญ่สูงเสียดฟ้า แต่ทว่า ฝูงมดปลวกเหล่านั้น ไม่เคยรู้จักทักทายกันแม้แต่น้อย ฉะนั้นนิยามแห่งชุมชนของคนเมืองจึงอยู่ห่างไกลจากความเป็นจริงที่ยากยิ่งกว่าจินตนาการ แต่สำหรับใครที่เคยมีประสบการณ์หรือมีพื้นฐานอยู่ในชนบทต่างจังหวัด ก็อาจจะมีจินตนาการแห่งชุมชนอยู่บ้าง แต่ถึงกระนั้น ชุมชนในชนบทยุคปัจจุบันยุคปัจจุบันก็ถูกความเป็นเมืองเข้าไปทับซ้อนจนเกือบมองไม่เห็นความเป็นชุมชนในอดีตอยู่เลยด้วยซ้ำ

แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะเป็นสิ่งที่เลวร้ายไปเสียทั้งหมด เพราะการเกิดชุมชนสมัยใหม่ในเมือง ภายใต้ร่มเงาของเทคโนโลยีที่ล้ำหน้าก็มีมากมาย ไม่ว่าจะเป็นชุมชนทางอินเตอร์เน็ทชุมชนทางวิทยุชุมชนทางความคิดของกลุ่มต่างๆ ชุมชนเกย์ เลสเบี้ยน ฯลฯ

แต่ในที่นี้หมายถึง ความยั่งยืน ในนัยยะของศิลปะชุมชน ซึ่งคงจะต้องย้อนให้เห็นร่องรอยความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในยุโรปเป็นพื้นที่แรกๆ ซึ่งเป็นผลให้ชุมชนต่างๆในอาณาบริเวณนั้นได้รับผลกระทบอย่างสูงจนเกิดกลุ่มศิลปินที่ตระหนักในสำนึกของชุมชนได้เข้าไปช่วยเกื้อหนุนให้ความชัดเจนในการปรับสภาพวิถีการดำรงอยู่ให้สอดคล้องและอยู่ร่วมกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจนเป็นผลสำเร็จ

แนวคิดการสร้างสรรค์ศิลปะชุมชนอันได้รับผลกระทบมาจากปฏิวัติอุตสาหกรรมในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 แนวคิดนี้ได้ก่อรูปขึ้นที่ประเทศอังกฤษ โดยการรวมกลุ่มศิลปิน Pre-Raphaelite เพื่อสร้างเครือข่ายศิลปะและหัตถกรรม ขึ้นตามชุมชนต่างๆในอังกฤษ ทั้งนี้ก็เพื่อยกระดับงานช่างฝีมือหัตถกรรมให้เท่าเทียมกับผลงานศิลปะที่สร้างสรรค์โดยศิลปิน ทั้งนี้โดยมีศิลปินให้ความเกื้อกูลช่วยเหลือแนะนำเทคนิค การออกแบบสร้างสรรค์ เพื่อให้ผลงานหัตถกรรมนั้นๆ มีความสวยงาม สะท้อนความเป็นลักษณะของท้องถิ่น และสามารถใช้สอยประโยชน์ได้ในวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสูงสุด

แนวคิดของศิลปินกลุ่มนี้ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงสภาวะระบบทุนนิยมในยุคนั้นที่ทำให้เกิดช่องว่างความแปลกแยกระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และชุมชน ครั้งนั้นพวกเขาจึงได้สร้างเครือข่ายศิลปะและหัตถกรรม เพื่อลดช่องว่างดังกล่าว เป็นการสร้างมิติความสัมพันธ์มนุษย์กับธรรมชาติ และความเป็นชุมชนให้กลับคืนมาสู่ชุมชนแห่งความเข้มแข่งเหมือนดังที่เคยเป็น

แนวคิดดังกล่าวได้ขยายวงจากเกาะอังกฤษไปสู่แผ่นดินใหญ่ในยุโรป และอเมริกาในเวลาต่อมา อันเป็นการนำเอาความคิด การพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยใช้แนวทางศิลปะชุมชน (Community Art) อันมีเป้าหมายในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งภายใต้ความสมดุลกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมนั้นๆ

แนวคิด ศิลปะชุมชน นั้นเป็นการสร้างกระแสสำนึกตระหนักในท้องถิ่น และเป็นการพัฒนาศักยภาพการสร้างสรรค์ในชุมชนตนโดยภูมปัญญาของพื้นที่นั้นๆมารวมบูรณาการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้สัมฤทธิผลตามเป้าหมายของการสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ทั้งทางด้านกายภาพและจิตสำนึก

เชื่อว่า แนวคิดศิลปะชุมชนที่ก่อเกิดขึ้นมาแล้ว และได้สานต่อเป็นเครือข่ายทั่วแผ่นดิน จักเป็นพลังสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันดุจดั่งกำแพงเหล็กทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ให้แข็งแกร่ง ในการที่จะต่อกรกับกระแสการบริโภคที่ล้นทะลักเข้ามาทุกโมงยามในปัจจุบัน

ถ้าหากสถาบันการศึกษาและองค์กรต่างๆ ร่วมกันสืบสาน ศิลปะชุมชน ในรูปแบบต่าง ให้กระจายไปทุกหย่อมย่านของสังคมไม่ว่าจะเป็นชุมชนเมือง และต่างจังหวัดเชื่อมั่นว่าอีกไม่นาน การปลุกฟื้นรูปการจิตสำนึกแห่งชุมชน ก็จะเปล่งประกายสอดสานกันอย่างถ้วนหน้า และเชื่อมั่นว่า แนวคิดศิลปะชุมชนนี้ จะเป็นหนทางที่จะเอาชนะวิธีการประกวดแข็งขันชิงรางวัลที่มีอยู่ดาษดื่นอยู่ในวงการศิลปะทุกวันนี้ เพราะการประกวดแข็งขันชิงรางวัลนั้นพลอยแต่จะให้เกิดการชิงดีชิงเด่น อันเป็นวิธีคิดแบบบริโภคแดกด่วนเพื่อเอาตัวเอาไปสู่จุดหมายเพียงหนึ่งเดียว

นัยยะของ ศิลปะชุมชน (Community Art) นั้นเป็นการหนุนสร้างองค์ความรู้ต่างๆ และเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์กับชุมชนคนต้นแบบเป็นการเรียนรู้ ซึ่งกันและกัน เกิดการแลกเปลี่ยนทางมิติต่างๆ ของการอยู่ร่วม โดยใช้ศิลปะเป็นสะพานเชื่อม สร้างความสมานฉันท์และความเป็นภารดาภาพให้แก่กัน

อีกทั้งเป็นการเปิดมิติทางการเรียนรู้ให้ชุมชนได้ตระหนักถึกการสร้างชุมชนให้เข็มแข็งด้วยกระบวนการทางศิลปะและวัฒนธรรมของชุมชนเอง อันเป็นวิถีของผู้คนในชุมชนและท้องถิ่นนั้นๆ

ดังที่ปรากฏให้เห็น จากผลการวิจัย ในพื้นที่ครั้งนี้ ย่อมเป็นประจักษ์ชัดเจนว่ารอยอารยะของผู้คนในชุมชน หรือยุวชนคนรุ่นหลังต่างก็ได้ซึมซับรับเอาไอดิน กลิ่นมูนมัง มรดกทางวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น ถ่ายทอดกันมาแสดงออกในรูปแบบต่างๆ แต่อย่างน้อยก็ได้เห็นว่า ศิลปะ วัฒนธรรมของชุมชนนั้นยังเข้มข้น เข้มแข็ง และยั่งยืนเสมอมา ตราบใดที่เราสามารถสร้างกระบวนการจัดการทางศิลปวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนนั้นอย่างจริงจัง และจริงใจ

บรรณานุกรม

จารึก วิไลแก้ว และคณะ. (2533). **แหล่งโบราณคดีประเทศไทย เล่ม4 (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง)**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

เกศประภา วะนาพันธ์. (2553). **ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท่าล้ง ในเขตอุทยานแห่งชาติผาแต้ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี.** วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต. อุบลราชธานี: คณะสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.

จารึก วิไลแก้ว และคณะ. (2533). **แหล่งโบราณคดีประเทศไทย. เล่ม 4, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง**. กรุงเทพฯ: โครงการสำรวจแหล่งโบราณคดี ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร.

จุฑาพรรธ์(จามจุรี) ผดุงชีวิต. (2550). **วัฒนธรรมการสื่อสารและอัตลักษณ์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชุติมา เวทการ. (2551). **การจัดการเรียนรู้สาระทัศนศิลป์บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). **วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์และความเป็นอื่น**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน).

ต้นข้าว ปาณินท์. (2548). **คติความเชื่อและระบบสังคมซึ่งสัมพันธ์กับเรือนและการอยู่**. กรุงเทพฯ: สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เติม วิภาคย์พจนกิจ. (2546), **ประวัติศาสตร์อีสาน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ถนอม ชาภักดี. (2551). **ศิลปะกับชุมชน ชุมชนกับศิลปะ**. กรุงเทพฯ: โครงการศิลปะชุมชนคนต้นแบบ สาขาวิชาทัศนศิลป์ - ศิลปะจินตทัศน์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2552). **ศิลปะกับศิลปะสภาวะสมัยใหม่ : ความย้อนแย้งและความลักลั่น.** กรุงเทพฯ: สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กระทรวงวัฒนธรรม.

"----------" (2552). **ความไม่หลากหลายของความหลากหลายทางวัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ: สมมติ.

นิยพรรณ วรรณศิริ. (2540). **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2539). **ภูมิปัญญานิเวศวิทยาชนพื้นเมือง : ศึกษากรณีชุมชนกระเหรี่ยงในป่าทุ่งใหญ่นเรศวร.** กรุงเทพฯ: โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.

ภูษิต ฉัตรวิริยาวงศ์. (2547). **รูปลักษณ์ภูมิประเทศหินทรายที่มีอิทธิพลต่อการท่องเที่ยวในจังหวัดอุบลราชธานี.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบันฑิต. อุบลราชธานี. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.

มงคลเลิศ ด่านธานินทร์. (2551). **หลักคิดชาตินิยมและมรดกวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาสังคมทันสมัย.** กรุงเทพฯ: สถาบันวิถีทรรศน์.

ยุกติ มุกดาวิจิตร. (2548). **อ่านวัฒนธรรมวัฒนธรรมชุมชน : วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์ แนวทางวัฒนธรรมชุมชน.**กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.

ยุพา อุทามนตรี. (2539). **ประเพณี พิธีกรรมชาวบรูบ้านเวินบึก, ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

วสันต์ ปัญญาแก้ว. (2552). **มานุษยวิทยาปะทะวัฒนธรรมศึกษา : ยกเครื่องเรื่องวัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องกรมหาชน).

วาริน จันทศรี, ปิยาภรณ์ ธนานุภาพไพศาล และกุลศรี สุริยเดชสกุล. (2546). **งานหัตถกรรมผู้ไท การใช้วัสดุ ภูมิปัญญา และความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในเรือนผู้ไท.** รายงานการวิจัย. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ศาสตราจารย์ชิน อยู่ดี. (2529). **สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์. (2546). **คุณค่าศิลปกรรมกับเส้นทางของชุมชน**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิถีทรรศน์, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2547). **วาทกรรมอัตลักษณ์ : ชาติและชาติพันธุ์วิถีชีวิต และความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในโลกปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์กรมหาชน).

สภาพรรณ ศุภมันตรา (แปล). (2551). **นิเวศวิทยากับศาสนา : จิตวิญญาณเชิงนิเวศในมุมมองต่างวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา.

สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร์ . (2552). **มานุษยวิทยาปะทะวัฒนธรรมศึกษา ยกเครื่องเรื่องวัฒนธรรมศึกษา**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน).

สมชาย นิลอาธิ. (2549). **นิเวศวิทยาวัฒนธรรม**. สืบค้นเมื่อ 14 กันยายน 2553 . จาก http://reg.ksu.ac.th/bai_laan/CE002.pdf

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (บรรณาธิการ : 2549). **อยู่ชายขอบมองลอดความรู้**. กรุงเทพฯ: มติชน.

"----------" (บรรณาธิการ : 2546). **ทะลุกรอบแนวคิดของทฤษฎี**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

"----------" (2548). **ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์

"----------" (2552). **มานุษยวิทยาปะทะวัฒนธรรมศึกษา เล่ม1**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

อคิน รพีพัฒน์. (2551). **วัฒนธรรมคือความหลากหลาย : ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ดเกียร์ช**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์กรมหาชน).

อมรา พงศาพิชญ์. (2549). **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อมฤต หมวดทอง.(2548). **นิเวศวิทยาวัฒนธรรมซึ่งสัมพันธ์กับภูมิทัศน์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในชุมชนริมคลองรางจระเข้ อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บรรณานุกรมสัมภาษณ์

กองสิน แสนเพชร. (2553,15 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดยถนอม ชาภักดี ที่โรงเรียน บ้านบะไห อำเภอโชงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี.

คำปิ่น อักษร. (2553, 17 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดยถนอม ชาภักดี ที่อุทยานแห่งชาติผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี.

โชคชัย ตักโพธิ์. (2552, 14 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดยถนอม ชาภักดี ที่อุทยานแห่งชาติผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี.

สุพัฒน์ สมเสนาะ. (2552, 17 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดยถนอม ชาภักดี ที่อุทยานแห่งชาติผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี.

วิชาญ ศรีวรมย์. (2553, 16 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดยถนอม ชาภักดี จากโรงเรียนอ่างศิลา จังหวัดอุบลราชธานี.

อนันต์ พลสมัคร. (2553,15 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดยถนอม ชาภักดี ที่โรงเรียน บ้านบะไห อำเภอโชงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี.

คนไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เอกสารประกอบรายนิทรรศการถาวรอิสานนิทัศน์. (2549). **สังคมและวัฒนธรรมอีสาน** ขอนแก่น: สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

บรรณานุกรมภาษาอังกฤษ

Bhabha, K.H. (1994). **The Location of Culture**. Routledge, London.

Bradley, W. and Esche, C. (edited, 2007). **Art and Social Change : A Critical Reader**. Take Publishing, London.

Coote, J. and Sheiton, A. (edited, 1992). **Anthropology, Art and Aesthetics**. Clarendon Press, Oxford.

Eagleton, T. (2000). The Idea of Culture. Blackwell, UK.

Geertz, C. (1997). The Interpretation of Cultural. Basic Books, USA.

Hall, S. (1997). **Representations and Signifying Practices**, (edit). SAGE Publication Ltd., London, UK.

Plate, S.B. (2002). **Religion, Art and Visual Culture : A Cross-Cultural Reader**, (edited), Palgrave, New York.

Williams, R. (1993), **Culture and Society**. The Hogarth Press, London.

ภาคผนวก

ผู้ให้การสัมภาษณ์

และบรรยากาศในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม

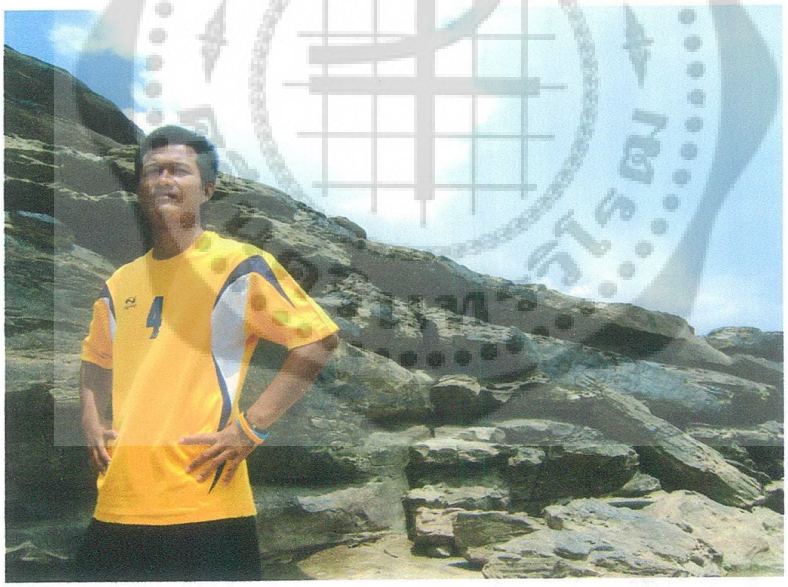
โชคชัย และอรทัย ตักโพธิ์ พ.ศ. 2552

ผู้วิจัยขณะสัมภาษณ์โชคชัย ตักโพธิ์ ชานเมืองอุบลราชธานี พ.ศ. 2552

สุพัฒน์ สมเสนาะ พ.ศ. 2552

ประดิษฐ์ ละครวงศ์ เยาวชนบ้านท่าล้งผู้เปี่ยมไปด้วยสำนึกต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น และเป็นผู้นำกลุ่มผู้วิจัยลงพื้นที่ทั้งในฝั่งไทยและฝั่งลาว พ.ศ. 2552

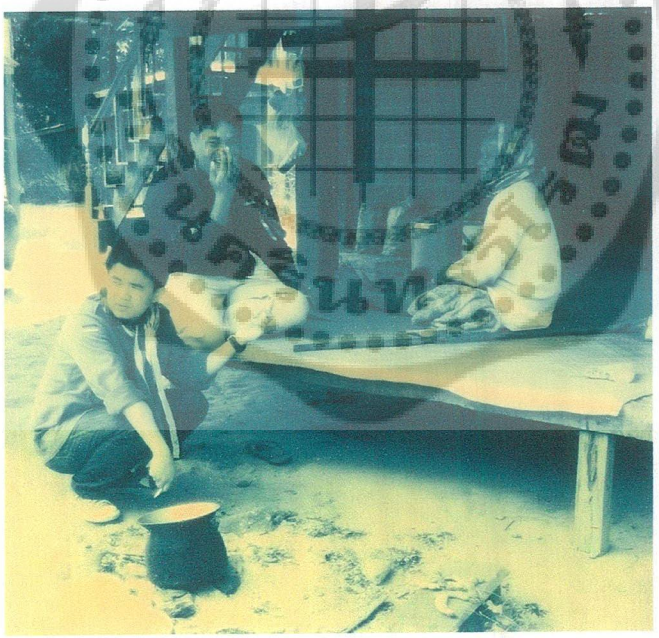
อาจารย์อนันต์ พลสมัคร พ.ศ. 2553

อาจารย์กองสิน แสนเพชร พ.ศ. 2553

อาจารย์วิชาญ ศรีวรมย์ ผู้ทดลองศึกษาศิลปะสื่อวัสดุจากท้องถิ่น
โรงเรียนอ่างศิลา อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2553

สุพัฒน์ สมเสนาะ นำคณะผู้วิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์ชาวบ้านบ้านท่าล้งแบบกึ่งทางการ

สุพัฒน์ สมเสนาะ นำคณะผู้วิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์ชาวบ้าน บ้านท่าล้งแบบกึ่งทางการ

สุพัฒน์ สมเสนาะ นำคณะผู้วิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์ชาวบ้านบ้านสุระ สปป. ลาว แบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน

สุพัฒน์ สมเสนาะ นำคณะผู้วิจัยลงพื้นที่หมู่บ้านสุระ สปป. ลาว

นำคณะผู้วิจัยลงพื้นที่หมู่บ้านสุระ สปป. ลาว

นำคณะผู้วิจัยลงพื้นที่หมู่บ้านสุระ สปป. ลาว

ผู้ช่วยวิจัยรับพรปีใหม่ลาวและรับการผูกข้อต่อแขนจากผู้เฒ่าผู้แก่
บ้านสุระ สปป. ลาว

ผู้ช่วยวิจัยรับพรปีใหม่ลาวและรับการผูกข้อต่อแขนจาก
ผู้เฒ่าผู้แก่บ้านสุระ สปป. ลาว

สุพัฒน์ สมเสนาะ กำลังให้ข้อมูลเกี่ยวกับผาแต้มแก่นิสิตจากสาขาวิชาศิลปะจิตทัศน์
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ. ศ. 2552

สุพัฒน์ สมเสนาะ กำลังให้ข้อมูลเกี่ยวกับผาแต้มแก่นิสิตจากสาขาวิชาศิลปะจิตทัศน์
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ. ศ. 2552

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ : นายถนอม ชาภักดี

Mr. THANOM CHAPAKDEE

สถานที่ทำงาน : สาขาวิชาทัศนศิลป์ – ศิลปะจินตทัศน์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท 23 เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร 10110

โทร 02-649-5498 ต่อ 5101

ที่อยู่ปัจจุบัน : 666/111 หมู่บ้านอารียา ถ.ลาดปลาเค้า แขวงจระเข้บัว เขตลาดพร้าว กรุงเทพฯ

โทร 081-850-5745

E-mail : amazingthanom@hotmail.com

ตำแหน่งการทำงาน

2549 – ปัจจุบัน -หัวหน้าสาขาวิชาทัศนศิลป์ ศิลปะจินตทัศน์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

-หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง การบริหารการจัดการศิลปะ และ วัฒนธรรม

เพื่อโครงการศูนย์ศิลปกรรมแห่งประเทศไทย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

-กรรมการหลักสูตรปริญญาโท ทัศนศิลป์-ศิลปะสมัยใหม่

2548 – ปัจจุบัน -อาจารย์ประจำสาขาทัศนศิลป์ ศิลปะจินตทัศน์ สอนรายวิชา ศิลปวิจารณ์, สุนทรียศาสตร์, การเขียนในงานศิลปะ, ศิลปะนิพนธ์, ทฤษฎีการรับรู้

-กรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ศิลปะ, ราชบัณฑิตยสถาน

2538 – ปัจจุบัน -คอลัมนิสต์ประจำนิตยสารเนชั่นสุดสัปดาห์-ศิลปะปริทัศน์

การศึกษา

2552 –กำลังศึกษาต่อระดับปริญญาเอก คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2542 – M.A. Fine Art ; Art Criticism and Theory

ที่ The Kent Institute of Art & Design (KIAD), University of Kent at Canterbury (UKC),

England วิทยานิพนธ์เรื่อง Ideology : Contemporary Art in Thailand 1950-1990

2533 – Cert. in History of Art, The History of Art Study, Examiner by Dr. Helen Longdon,

London, England

2526 – กศ.บ. (ศิลปศึกษา), คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, วิทยาเขตประสานมิตร

กรุงเทพมหานคร

2524 – ปวส. วิทยาลัยช่างศิลป์, กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ, กรุงเทพมหานคร